

**ÇAĞDAŞ FRANSIZ SOSYOLOJİ VE FELSEFESİNDE
PIERRE BOURDIEU'NUN YERİ VE ÖNEMİ**

(Yüksek Lisans Tezi)

İrem TÜRK

Kütahya - 2023

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**ÇAĞDAŞ FRANSIZ SOSYOLOJİ VE FELSEFESİNDE PIERRE
BOURDİEU'NUN YERİ VE ÖNEMİ**

Danışman:
Prof. Dr. Talip KARAKAYA

Hazırlayan:
İrem TÜRK

Kütahya-2023

Kabul ve Onay**KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ****LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

Sosyoloji Ana bilim dalında, 202085491014 öğrenci numaralı, İrem Türk'ün hazırlamış olduğu “ÇAĞDAŞ FRANSIZ SOSYOLOJİ VE FELSEFESİNDE PIERRE BOURDİEU’NUN YERİ VE ÖNEMİ” başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili tez savunma sınavı jüri tarafından yapılmış ve adayın tezinin OY BİRLİĞİ / OY ÇOKLUĞU ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

08/05/2023

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Ret
Prof. Dr. Talip KARAKAYA (Danışman)		
Dr. Öğr. Mustafa GÜLTEKİN		
Dr. Öğr. Orçun GİRGİN		

Onay

Doç. Dr. Arif KOLAY

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Çağdaş Fransız Sosyoloji ve Felsefesinde Pierre Bourdieu’nün Yeri ve Önemi” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

08/05/2023

İrem TÜRK

Özgeçmiř

İlk ve orta öğrenimini Hasan Hilmi İlkokulu ve Hasan Zeki Boz Anadolu Lisesinde tamamladı. 2016 yılında girdiğı, Pamukkale Üniversitesi Fen Edebiyat Fakóltesi Sosyoloji Bölümü'nden 2020 yılında mezun oldu. Aynı yılda Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Sosyoloji Bölümü Yüksek Lisans programına kabul edildi. Halen, sosyoloji alanında çalışmalarını sürdürmektedir.

ÖZET

ÇAĞDAŞ FRANSIZ SOSYOLOJİ VE FELSEFESİNDE PIERRE BOURDIEU'NUN YERİ VE ÖNEMİ

TÜRK, İrem

Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Talip KARAKAYA

Mayıs, 2023, 131 sayfa

Bu çalışma, yirminci yüzyılın önemli düşünürlerinden biri olan Pierre Felix Bourdieu'nün yaşamını, temel kavramlarını ve sosyoloji bilimine katkılarını açıklayarak kavramsal bir zemin oluşturmayı hedeflemiştir. Bourdieu'nün önemli düşünürler arasında yer almasının başlıca sebeplerinden biri, onun felsefe temelli bir sosyoloji ile zıtlıkları aşma girişiminde bulunmasıdır. Sosyoloji tarihine bakıldığında zaman; birey-toplum, eylem-yapı veya özne-nesne gibi düalizmlerin uzun yıllar boyunca varlığını koruyarak devam ettiği görülmektedir. Tüm bu düalizmler sonuçta sosyal bilimcileri ikiye ayırmış ve kutuplaştırmıştır. Bourdieu ise kendi geliştirdiği kavramsal repertuarı ile tüm bu ikilikleri aşmayı hedeflemiştir.

Başta habitus, alan, sermaye ve reflexive (düşünümsellik) olmak üzere birçok önemli kavramı kendi sosyolojisi dâhilinde şekillendirmiş ve bu kavramlara yeni anlamlar kazandırmıştır. O yaptığı kavram açıklamaları ile söz konusu zıtlıkların farklı kutuplarda bulunmasının sosyoloji bilimine bir katkı sağlamadığını belirtmiş, bunun yerine zıtlıkların birlikteliğini savunmuştur. Nesnenin özne ile birlikte, bireyin toplum ile birlikte ya da eylemin yapı ile birlikte daha anlamlı olduğunu ve bu kavramların sosyoloji bilimine birliktelik içerisinde katkı sağlayacağını vurgulamıştır. Bu sebeple bu çalışma, Bourdieu'nun kavramlarını odağına alarak onun açıklayıcı repertuarını ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Alan, Habitus, Pierre Bourdieu, Sermaye ve Reflexive, Sosyoloji

ABSTRACT**THE PLACE AND IMPORTANCE OF P. BOURDIEU IN CONTEMPORARY
FRENCH SOCIOLOGY AND PHILOSOPHY****TÜRK, İrem****Master's Thesis, Department of Sociology****Advisor: Prof. Dr. Talip KARAKAYA****May, 2023, 131 pages**

This study aims to form a conceptual basis by explaining the life, basic concepts and contributions of Pierre Felix Bourdieu, one of the important thinkers of the twentieth century, to the science of sociology. One of the main reasons why Bourdieu is among the important thinkers is that he attempted to overcome the contradictions with a philosophy-based sociology. When looking at the history of sociology; It is seen that dualisms such as individual-society, action-structure or subject-object continue to exist for many years. All these dualisms ultimately divided and polarized social scientists. Bourdieu, on the other hand, aimed to overcome all these dualities with his conceptual repertoire.

He shaped many important concepts, especially habitus, field, capital and reflexive, within his own sociology and gave new meanings to these concepts. With his conceptual explanations, he stated that the contrasts in question at different poles did not contribute to the science of sociology, and instead he defended the unity of the opposites. He emphasized that the object together with the subject, the individual together with the society or the action together with the structure are more meaningful and that these concepts will contribute to the science of sociology in unity. For this reason, this study focuses on Bourdieu's concepts and examines his explanatory repertoire in detail.

Keywords: Capital and Reflexive, Field, Habitus, Pierre Bourdieu, Sociology

ÖNSÖZ

Bu Yüksek Lisans Tez Çalışma Raporumda, Pierre Bourdieu sosyolojisini inceleyip gündelik hayat içerisindeki örneklerini dikkatinize sunmaktayım. Bourdieu'nün kavram ve kuramlarını detaylıca incelediğim bu çalışmamda onun sosyoloji bilimine yaptığı katkılara da yer vermekteyim.

Bu çalışmayı hazırlarken geçirdiğim süreçte benden yardımlarını esirgemeyen, manevi desteğini her an yanımda hissettiğim aileme, bana bu Yüksek Lisans Tez Çalışması sırasında, kendimi daha da geliştirmeme katkı sağlayan değerli danışman hocam Prof. Dr. Talip KARAKAYA'ya ve ayrıca çalışmamda yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Mustafa GÜLTEKİN'e teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOURDİEU SOSYOLOJİSİNDE KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. PIERRE BOURDİEU VE SOSYOLOJİ ANLAYIŞI	7
1.1.1. Bourdieu'nün Sosyal Bilimler İçin Önemi	7
1.1.2. Bourdieu Perspektifinde Toplumsal Dünya Gerçeği	10
1.1.3. Sosyoloji ve Sosyolog Tanımı	11
1.1.4. Sosyolojinin ve Sosyologların Temel Gayesi	15
1.1.5. Sosyoloji Bir Dövüş Sporudur	17
1.2. BOURDİEU ÇALIŞMALARININ TEMEL KAVRAMLARI	18
1.2.1. Toplumsal Uzam	20
1.2.2. Habitus	22
1.2.3. Alan ve Oyun	26
1.2.3.1. İktidar Alanı	30
1.2.3.2. Bilimsel Alan/Bilim Alanı	31
1.2.3.3. Entelektüel Alan	32
1.2.4. Refleksivite (Düşünümsellik)	34
1.2.5. Sermaye.....	35
1.2.6. Ekonomik Sermaye	38
1.2.7. Sosyal Sermaye	40
1.2.7.1. Sosyal Sermaye ve Eğitim	41
1.2.7.2. Kadronun Yeniden Üretimi	43
1.2.7.3. Dil Sosyolojisi	44
1.2.8. Kültürel Sermaye	45
1.2.8.1. Bedenselleşmiş Kültürel Sermaye.....	47
1.2.8.2. Nesnelleşmiş Kültürel Sermaye	49
1.2.8.3. Kurumsallaşmış Kültürel Sermaye.....	51
1.2.9. Simgesel Sermaye	53

İKİNCİ BÖLÜM

FELSEFE TEMELLİ SOSYOLOJİ

2.1. FELSEFE VE SOSYOLOJİ MÜCADELESİ	57
--	----

2.1.1. Bourdieu Sosyolojisinin Temel Yapı Taşları.....	58
2.1.2. Skolastik Bakış Açısı Eleştirisi	60
2.1.3. Sosyoloji İçin Metafizik Zorunluluklar	62
2.2. SOSYOLOJİK NESNENİN İNŞASI.....	65
2.2.1. Sosyolojide İlişkisel Yaklaşım.....	67
2.2.2. Sosyal Bilimsel Bilgi İnşası	70
2.2.3. Toplumsalın Yeniden Üretimi	71
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
PIERRE BOURDIEU’NUN EPİSTEMOLOJİK ÇERÇEVESİ	
3.1. TEMEL FİKİRLER	76
3.1.1. Bourdieu ve Adorno: Karşıt Teorik Akımlar	77
3.1.2. Bourdieu ve Husserl: Habitus ve Alışkanlık.....	81
3.1.3. Bourdieu, Giddens ve Parsons: Yapının Eklemlenmesi	85
3.2. ERİL TAHAKKÜM.....	90
3.2.1. Beden Nosyonu	92
3.2.2. Bedenselleşen Tahakküm.....	95
3.2.3. Eril Bakışa Dışıl Bakış.....	98
3.2.4. Feminist Teoride Bourdieu	100
3.3. DEVLET ZİHNİYETİ.....	103
3.3.1. Devlete İnanış ve İtaat.....	105
3.3.2. Toplumsal Düzenin Yapılandırılması	107
SONUÇ.....	110
KAYNAKÇA	114
DİZİN	118

ŞEKİLLER LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 1.1: Alan ve Habitusun Karşılıklı İlişkiselliği	29
Şekil 1.2: Sermaye Türleri Arasındaki Dönüşümlü İlişki	38
Şekil 1.3: Yeniden Üretim Devresi.....	47

KISALTMALAR

Akt.	Aktaran
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Der.	Derleyen
Dpü.	Dumlupınar Üniversitesi
Ed.	Editör
S.	Sayı
ss.	Sayfa Sayısı
T.C	Türkiye Cumhuriyeti
v.b.	Ve Benzeri
vd.	Ve Diğerleri

TEZ METNİ

GİRİŞ

Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, sosyoloji bilimine katkı sağlayan ve en çok atıf alan önemli düşünürlerdendir. O kendi kavramsal birikimiyle sosyolojik bir bakış sergilemiş ve açıklamaları ile sosyoloji biliminin uzun yıllardır gündeminde olan tartışmaların seyrini değiştirmiştir. Bourdieu'nün sosyolojisi, gündelik hayattan sosyoloji tarihine kadar pek çok konuyu içine almaktadır. Temelde sosyolojinin ilgilendiği birçok konu ile ilgilenmiş ve açıklamalar getirmeye çalışmıştır.

Karşıtlıkların sosyoloji için bir fayda sağlamayacağını, deyim yerindeyse, yerinde saymaya neden olacağını vurgulamıştır. Bourdieu sosyolojinin sosyolojisinin kurulması için öncelikle eylem-yapı, birey-toplum vb. zıtlıkların ortadan kaldırılması gerektiğini düşünmüştür. Karşıtlıklara karşı gelmek için ise kendi kavramsal repertuarını ortaya koymuştur. Onun başta habitus, alan ve sermaye olmak üzere tüm kavramları zıtların birlikteliği yolunun önünü açmıştır. Dolayısıyla bu çalışma Bourdieu sosyolojisini ana hatlarıyla açıklayarak onun repertuarı üzerinden yürütülecektir.

Bu çalışma, Bourdieu'nün birçok yönünü veya kavramını incelemesi açısından katkı yapmaktadır. Bu tez, Bourdieu sosyolojisinin temel kavramlarını ve onun sosyoloji çizgisini açıklamaktadır. Çalışma; temel kavramlar, Bourdieu ve diğer düşünürler ve onun kavramlarının gündelik yaşam ile ilişkisinin irdelenmesini içermektedir. Burada onun sosyolojisini ele alan karşılaştırmalar ile onun fikirleri de aktarılmaktadır. Ayrıca bu tezde onun felsefi yönü de ortaya çıkarılmış ve felsefe temelli sosyolojisi açıklanmıştır. Dolayısıyla bu çalışma ile anlaşılması güç olarak görülen Bourdieu fikirlerinin ve ele aldığı konuların temelinin dayandığı kaynak belirlenmeye çalışılmıştır.

Pierre Bourdieu ortaya koyduğu sosyolojik çalışmalarla, sadece belli bir dönem için değil, gündelik yaşam alanları için toplumsal olarak problem olarak görülen tüm sorunlara değinmiştir. Bu nedenle detaylı okuma ve analiz yapılmadan kısa zaman içerisinde anlaşılabilen bir düşünür değildir. Sosyolog ve düşünür Bourdieu, basit görünen konuları derinlemesine analiz ederek kendine has belli kavramlar ile açıklamaktadır. Bu nedenle onun sosyolojisini, kökleri çok derinlerde olan bir ağaca benzetmek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla Türkiye'de onun üzerine yapılan çalışmalar belli dallarda yoğunlaşmış ve zamanla bütünleşmiştir. Bu çalışma ise Bourdieu'nün ilgilendiği sosyoloji alanlarını kapsamaya çalışmakta ve onun sosyolojisinin genelini

açıklama amacında olması sebebi ile Türkiye’de yapılan çalışmalara Bourdieu konularını bütünleştirmesi konusunda katkıda bulunmaktadır.

Çalışmanın Temel Problematiği

Bilindiği gibi Bourdieu’nun kendine özgü pek çok kavramı ve kavram açıklamaları bulunmaktadır. Bu çalışmada onun toplum analizini yaparken kullandığı kavramlardan faydalanılmıştır. Topluma ve bireye yönelik açıklamalarının temelinde ise onun felsefi görüşü yatmaktadır. O, felsefeden ne tamamen bağımsız ne de tamamen felsefeye bağlı bir sosyoloji sergilemiştir. Ayrıca onun izlediği yol, felsefeden kopmayan bir sosyoloji içermektedir. Tüm disiplinlerde olduğu gibi sosyolojinin de temelinde felsefe ve felsefi bakış yattığını aktarmak istemiştir. Bu bağlamda onun sosyolojisi, temelini felsefeden almakla birlikte sosyolojik bakışla şekillenmiştir.

Klasik sosyologların, sosyolojinin bilim olma yolunda ortaya çıktığı dönemlerde üzerinde duramadıkları gündelik yaşam gibi konular, Bourdieu sosyolojisinde önemli bir yeri kapsamaktadır. O sosyolojisini; sınıf, toplumsal yapı ve toplumsal yaşam gibi konularda temel düşüncelere eleştirici ve geliştirici biçimde ortaya koymuştur. Kendi kavram cephaneleri ile bütün toplumsal problemlere açıklamalar getirmiştir. Bu bağlamda araştırmanın temel problematiği, Bourdieu’nun çalışmalarında açıkladığı kavramların gündelik hayat analizindeki yeterliliklerini çözümleyebilmek olacaktır.

Çalışmanın Sınırı

Bourdieu’nün çalışmalarına belli bir çerçevede bakıldığı zaman; tüm çalışmalarında toplumu, toplumlar arası farklılıkları, toplum içerisinde yaşayan bireyleri ve her toplumda kendini gösteren sınıfları ele almıştır. Tüm bu konuları ele alırken önce genel kabul görmüş sosyoloji düşüncelerini sorgulamış, eleştirmiş ve üzerine yeni düşüncelerle katkıda bulunmuştur. Fakat o, eleştirilerini yaparken kendinden önceki veya sonraki düşünürleri sadece olumsuz bağlamda değerlendirmemiştir. Onların sosyoloji bilimine yaptığı katkıları da yadsınamış ve belirtmekten çekinmemiştir.

Dolayısıyla, sosyoloji bilimi içerisinde bu durum çok doğal ve normal olarak karşılanmaktadır. Nitekim Weber de Marx’ın sınıf kavramını sadece ekonomik ilişkilere bağlamasını eleştirmiş fakat bu eleştiriği yaparken üzerine diğer ekonomik ilişkilerin yanında diğer ilişkileri de yani, sosyal ve simgesel ilişkileri de eklemiştir. Bu bağlamda Bourdieu’nün eleştirisi de sadece olumsuz yapıda değildir.

Ayrıca Bourdieu eleştirileri sayesinde kendini kendi fikirlerine doğru uzanan bir yola sevk etmiştir. O, sosyoloji bilimini ilgilendiren konuları derinlere inerek analiz etmiş, üzerine düşünmüş ve kendi kavram repertuarı ile açıklamıştır. Bu araştırma ise toplumu, bireyi ve sınıf kavramlarını açıklama ve analizlerini çözümleme doğrultusunda olacaktır. Dolayısıyla araştırmanın sınırı, Bourdieu'nün sosyolojik ve felsefi perspektifi çerçevesinde temel kavramları ve açıklamaları dâhilinde olacaktır.

Çalışmanın Amacı

Bourdieu'nün sosyal bilimlerde önemli düşünürlerin yanında yerini almasındaki en önemli faktör, kendinden önceki düşünürlerin düşüncelerinin üzerine kendine has bakış açısını ekleyebilmesindendir. O, ilgilendiği ve analizini yaptığı her konunun açıklamasını, kendi kavram silsilesi ile yapmıştır. Onu anlayabilmek için öncelikle onun kavramlarının ne anlama geldiğini anlayabilmek gereklidir. Çünkü Bourdieu, sosyoloji biliminin belli konularda alışkın olduğu düşünceleri kökten değişikliğe uğratabacak yeni düşünceler ortaya atmıştır.

Onun sosyolojisindeki önemli nokta, kavramlarının birbirinden ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olmasıdır. Bu bağlamda araştırmadaki temel amaç, Bourdieu'nün birbirine zincirleme olarak bağlı kavramlarının öncelikle anlamlarını algılayabilmek sonrasında ise açıklayabilmektir. Yani, onun sosyolojisinin çerçevesine ışık tutmak olacaktır. Bourdieu'nün sosyolojisi esasında, geçmişten günümüze toplum açıklamaları ile yeni bir bakış oluşturmaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında zaman onun düşünceleri belli bir zamana göre değil, aksine her zaman için fayda sağlayan bir yapıdadır, çünkü; o, tek bir zaman dilimine bağlı kalmayan evrensel bir sosyoloji inşa etmiştir. Onun toplumlara ve bireylere yönelik yaptığı analizler ne zaman bakılırsa bakılsın mantık çerçevesi dışına çıkmayan ve asla ütöpik olmayan fikirlerdir. Bu bağlamda onun fikirleri ve bu fikirler sayesinde sosyoloji bilimine yaptığı katkıları şüphesiz çok kıymetlidir. Sosyoloji bilimi ile ilgilenen bireyler her dönem için onun düşüncelerinden faydalanma imkânı bulabilmektedir.

Bireyler onun fikirlerini anladıkça geçmiş, günümüzü rahatça değerlendirebilecek, aynı zamanda gelecekle ilgili toplumsal yaşam hakkında fikir üretebileceklerdir. Bourdieu'nün sosyal bilimlerde tuttuğu ışık, bireylerin hayatın her alanında fikir sahibi olmalarını sağlamaktadır. Dolayısıyla günümüz toplumlarının

analizi yapılırken de çoğu zaman onun fikirlerinden destek almak yanlış bir seçim olmayacaktır. Bu doğrultuda önce onun fikirlerini anlamak sonra ise bu fikirleri günümüz toplumları ile bağdaştırmak araştırmanın amacı olacaktır.

Çalışmanın Önemi

Bourdieu hem filozof hem de sosyolog olması sebebiyle ele aldığı konulara yaklaşırken çoklu bir perspektiften bakmaktadır. Bu durum da onun olaylara tek taraflı yaklaşmamasını sağlamakta ayrıca yaptığı analizlerde objektif davrandığını da kanıtlamaktadır. Bu bağlamda olayları hem felsefi hem de sosyolojik yönüyle görme yeteneğine sahip bir düşünürdür demek yanlış olmayacaktır. Onun felsefe temelli sosyolojisini aktarırken kurallarından şaşmamış ve nedensellik yöntemi çerçevesinde sosyolojisini ortaya koymuştur. Çalışmalarında benimsediği ilişkisel yaklaşımı sayesinde ortaya attığı düşüncelerle büyük ses getiren Bourdieu'yü anlamak önce onun yaklaşım tarzını ve kavramlarını anlamaktan geçmektedir.

Çağımızın önemli sosyologlarından biri olan Bourdieu'nün, topluma ve bireye dair düşünceleri basit birer düşünce değil, belli bir sistem dâhilinde açıklanabilecek birer kuram olarak ele alınmaktadır. Sosyolojide öncelikle karşıtlıkları aşmak için yola çıkan Bourdieu her bir düşüncesini belli kavram ve örneklerle temellendirmiştir. Gündelik yaşamdan bilimsel yaşama taşınan fikirleri derin, anlaşılır ve açıktır. Bu durum da onun büyük sosyologlar arasına adını yazdırmasının sebeplerinden biridir. Onu anlamak, diğer düşünürleri de anlamaktan geçmektedir.

Bourdieu, bir bütün olarak görülmesi gereken toplum yapısının işleyişini farklı şekillerde açıklamıştır. Onun felsefi yönü bir konuya çok boyutlu bakmasını sağlamıştır. Bu çok boyutlu bakış açısının nasıl kazanılacağını da çalışmalarında aktarmıştır. Bu sebeple, onun felsefe temelli sosyolojisini anlayıp aktarabilmek, gündelik yaşam içerisindeki bireyleri ve bireylerin oluşturduğu toplumu açıklarken Bourdieu'nün penceresinden bakabilmek araştırmanın önemidir.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışmada en temelde Pierre Bourdieu'nün kuramsal ve kavramsal çerçevesi ele alınarak açıklanmıştır. Onun sosyoloji biliminin ilgilendiği konuları göz önünde bulundurarak ortaya attığı kavramlar ve kuramlar açıklanmaktadır. Kavram açıklamaları ile çalışma içerisinde analizlere yer verilmiştir. Tüm analizler sonucu onun sosyoloji bilimindeki önemini açıklamak, çalışmanın amaçlarından biridir. Bu bağlamda bu

Çalışma, Bourdieu'nün kuramsal analizlerini içermesi sebebiyle literatür taramasına bağlı olarak nitel bir çalışma kimliğine sahiptir.

BİRİNCİ BÖLÜM
BOURDİEU SOSYOLOJİSİNDE KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. PIERRE BOURDIEU VE SOSYOLOJİ ANLAYIŞI

Pierre-Felix Bourdieu (D. 1 Ağustos 1930, Denguin, Pyrenees-Atlantiques - Ö. 23 Ocak 2002, Paris), Fransız sosyolog, filozof ve antropologdur. Fransa'nın güneybatısında bir dağ köyünde dünyaya gelen Pierre Bourdieu, Fransa'nın itibarlı okullarından "Ecole Normale Supérieure"ü bitirir. Cezayir'de yerine getirdiği zorunlu askerlik hizmeti sırasında etnolojiye ilgi duyar. Kabil toplulukları üzerine etnolojik saha araştırmaları gerçekleştirir. 60'lı yılların başlarında Paris'e döner ve Raymond Aron'un asistanı olarak Sorbonne Üniversitesi'nde çalışmaya başlar. 1964'te "Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales"da araştırma müdürlüğü yapar. Sonrasında yine aynı okulun bünyesinde Avrupa Sosyoloji Merkezi'ni kurar.

1975 yılında "Actes de la Recherche en Sciences Sociales" isimli dergiyi kurar ve editörlüğünü üstlenir. 1981'de Fransa'nın en itibarlı akademik kurumlarından "College de France"da sosyoloji kürsüsüne seçilir. Bütün bu süreç boyunca, köylüler, sanatçılar, işverenler, halk sınıfları, eğitim sistemi, üniversite gibi çeşitli alanlar üzerine yapmış olduğu çalışmalarla kendinden söz ettirir. Özgün teorik yaklaşımını titizlik ve maharetle inşa eder. Bu çerçevede yürüttüğü çok sayıda saha çalışması temel kavramlarının tatbiki niteliğindedir. Arkasında devasa bir külliyat bırakan Bourdieu, 2002 yılında dünyaya gözlerini kapar. Bourdieu'nun pek çok çalışması ve eseri bulunmaktadır. "La Distinction (Ayrım)" (1979), "Le Sens Pratique (Pratik Nedenler)" (1980), "Questions de Sociologie (Toplumbilim Sorunları)" (1980), "Homo Acedemieus (Homo Akademi)" (1984), "Choses Dites (Seçilmiş Metinler)" (1987), "Sur la television (Televizyon Üzerine)" (1996) ve "Les Regles de l'art (Sanatın Kuralları)" (1998) bunlardan bazılarıdır (Bourdieu, 2013: 2).

1.1.1. Bourdieu'nün Sosyal Bilimler İçin Önemi

Sosyal kuramcı Bourdieu, sosyal bilimler alanına hem sosyolojisi ile hem de sosyolojisini aktarırken kullandığı kavramlar ile önemli katkılar sağlamıştır. Bu süreçte sosyal bilimlerin literatürüne dâhil olan kavramların anlam alanlarını genişletirken yeni kavramlar da kazandırarak katkıda bulunmuştur. Onun sosyal bilimlerde önemli bir yere sahip olmasının sebeplerinden biri de, elde ettiği verilerini tek bir çizgide yürütüp analiz etmek yerine, nitel ve nicel verileri tek bir çizgide harmanlaması ve sosyolojik analizlerinin tümünü bu doğrultuda devam ettirmesidir.

Bourdieu sosyolojisi, toplumsal dünyayı göz önüne alarak, bu dünyayı yeniden üreten toplumsal eylemi bir ikili ilişkiler düzeyinde incelemektedir. Bu çerçevede; Bourdieu'nun ilişkisel bir sosyolog olarak, toplumsal yapıyı bireyden ayrı bir gerçeklik olarak değil birey ile etkileşim süreçlerinin çoklu bağlamlarının analizi ile ele aldığı görülmektedir. Bourdieu için sosyoloji; insan eylemlerinin, yönelimlerinin, yargılarının arkasında yatan toplumsal yapıyı bir başka deyişle sosyal dünyada olup bitenin mantığını açıklama amacını taşımaktadır (Ayyıldız, 2022: 264).

Çağdaş Fransız sosyolog Bourdieu'nün eleştirel analizlerini kendi kavram ve kuramlarıyla temellendirmesi ise sosyoloji biliminde ciddi bir devrim oluşturmuş ve onu akademik dünyada hakim güç haline getirmiştir. Öyle ki “College de France”da kürsü sahibi olmuş ve fikirlerini daha etkin bir biçimde aktarma şansını yakalamıştır. O, önemli düşüncelerini kendi eğitim ve yaşam deneyimlerinden yola çıkarak kazandığını belirtmektedir. Sosyolojik fikirlerinin temelinde ise felsefi bakış açısı yatmaktadır.

Sosyoloji alanında son elli yılın en önemli isimlerinden biri olan Pierre Bourdieu'nun en önemli özelliği, sosyolojisini birçok farklı alandan gelen bilgilerle bütünleştirmesidir. Bourdieu, sosyolojinin eleştirel bir konuma sahip olması gerektiğini savunmaktadır. Bourdieu; hem toplumu bütün olarak hem de toplum içinde bireyi ele alan, bir başka deyişle sosyal yapı ile bireysel eylemi dengede tutarak yapısalcı ve inşacı bir yaklaşım sergilemektedir. Bourdieu sosyolojisi, sosyal çalışma alanının kuram ve uygulaması için önem taşımaktadır (Ayyıldız, 2022: 261).

Bourdieu, sosyal yaşamı ve bu yaşamın açıklayıcı konumunda bulunan sosyoloji bilimini oldukça farklı görmüş ve farklı aktarmıştır. Sosyal yaşamı, sadece nesnel ve dışsal olarak görmektense iki zıtlığın birlikte görülmesi gerektiğini vurgulamıştır. Onun tüm çalışmalarını şekillendiren fikirlerinden ikincisi ise, teori-pratik ikiliği konusudur. Bourdieu, pratiğin her zaman teorik kurallara bağlı olduğu düşüncesine karşı çıkmakta hatta bu düşüncüyü yanıltıcı bulmaktadır. Ona göre, bireyler, gündelik yaşam içerisinde pratik eylemlerinin tümünde teorik kurallara bağlı kalmak zorunda değildir (Bourdieu, 2016a: 58).

Diğer taraftan o, pratiği ciddiye almak, topluma ilgili aktörlerin pencerelerinden bakmaya çalışmamız gerektiğini anlatır. Sosyal bilim alışılmış olarak genelleştirici perspektife dayanmaktadır. Bu da bilim insanların büyük oranda çözüme ulaştırdıkları toplumsal durumlara yabancı kalmalarıyla ve tarihsel olayların nasıl oluştuklarını

görebilmeleriyle mümkündür (Calhoun, 2007: 95). Yani; Bourdieu, pratiğin önemini, pratik içerisindeki kurallardan ziyade anlık stratejiyi öne sürmektedir. Tüm bu düşüncelerini kendine has kavramlarıyla da temellendirmiş ve bu fikrini alan içerisindeki oyun kavramıyla açıklamıştır.

Geleneksel teoriye dayanan anlayış, dünyanın aktif olmayan kavranışı olarak bilgiyi sunmaktadır. Daha açık söylemek gerekirse, kültür ya da toplumun arkasında zaten tam ve sürekli olarak mantığa dayanan düzen bulunmaktadır. Sosyoloğun görevi ise yalnızca bu mantıksal düzeni açığa çıkarmaktır. Bunun tersine Bourdieu'ya göre, bu durumun sebebi her kültürün eksiğinin olması ve kendi içerisinde iç zıtlıklar ve çelişkiler barındırması değildir. Sonuç itibarıyla, sosyal bilimci, kültürü, insanların öylesine uydurdukları kurallar olarak değil, öğrenilen hiçbir kuralın tam uymadığı yerlerde insanların farklı eylemler geliştirebilmelerini mümkün kılan pratik eğilimler olarak sunmalıdır (Calhoun, 2007: 96).

Genel çerçevede Bourdieu, tüm bu düşüncelerini birbiri ile bağdaştırarak sosyal bilimlere fazlasıyla katkıda bulunmuştur. Ona göre sosyolog, diğer olayların yanı sıra nedenleri ancak tehlike olan mücadelelerin gerçeğini konuşmaya çalışan kişidir (Bourdieu, 2023: 14). Ayrıca onun tüm bu fikirleri kendi sosyolojisini şekillendirmesinde aktif rol oynamış ve dolayısıyla ona has olan temel kavramlarını yaratmasında da yardımcı olmuştur. Çalışmalarında çoğu sosyal bilimcinin yaptığı gibi yapıyı eylemden daha fazla öne çıkarmamış aksine eylem ve yapı birlikteliğini ön planda tutmuştur. Ona göre; nesnel olarak göze çarpan sosyal bilimi, kişilerin öznel fikir ve bakış açılarından ayıran şey, sosyal yaşamın düzeninden başka bir şey değildir.

Dolayısıyla Bourdieu'nün sosyolojisine dayanarak bakıldığı zaman, günümüzde dünya sosyolojisi artık tamamen birbirine kenetlenmiş biçimde bir yapı oluşturmaktan çok, çeşitliliğin ve farklı perspektiflerin olduğu bir yapıya daha fazla uyum sağlamaktadır. O ise bu yapıda oldukça dikkat çekmektedir. Çünkü; hem kendi dönem düşünürlerine göre hem de geçmiş dönem klasik sosyologlarına göre, düşünceleri ile sosyolojiye farklı bir boyut kazandırmış ve neredeyse makro olarak ortaya atılan sosyolojik kuramların geçerliliğini yitirmesinde rol oynamıştır.

1.1.2. Bourdieu Perspektifinde Toplumsal Dünya Gerçeği

Bourdieu sosyolojisinde; toplumu ve toplumsal yaşamı anlamak ve anlaşılır kılmak için düalistliği bir kenara bırakıp, zıtlıkları buluşturmak gerekir. Öyle ki ona göre toplumsal bir olayı anlayıp yorumlayabilmek zıtların mükemmel birlikteliği ile sağlanacaktır. Onun bu düşüncesini betimleyecek olursak; içinde kavramlar silsilesi bulunan büyük bir çember düşünelim, hiçbir kavramı çember dışı bırakamayız. Hiçbir kavram diğerinden daha önemli olmadığı gibi, hiçbirini tek başına bir olayı anlaşılır hale getirirken yeterli olmamaktadır.

Özellikle Bourdieu'nün ilkin önem vurguladığı da budur. Kavramlar birbirlerini tamamlayıcı özelliğe sahiptir. Aynı zamanda birlikteyken tam anlamıyla açıklayıcıdır. Ona göre toplumsal hayat analizi yalnızca parasal ve sınıf bağlamında oluşmaz ve bu bağlamda oluşmadığı gibi sadece iki noktada da algılanamaz. O toplumsal dünyayı bir hakikat sorunu olarak ele almaktadır (Bourdieu, 2021a: 146).

Toplumsal dünya söz konusu olduğunda Bourdieu'ya göre, Nietzsche'nin tanımladığı şekliyle perspektivizm aşılamaz: Herkesin kendi hakikati vardır, herkes kendi çıkarlarının hakikatine sahiptir. Bizler bu türden bir düşünceye aşına değiliz; bu, diğerlerinin çıkarlarının ifade edilmesini “hata” olarak adlandıran tüm bir gelenek tarafından itibarsızlaştırılmış bir tür göreceliktir. Yani, eğer kesin bir tanımlı yapılabilsen, bilinçlenmenin, idrak edilmiş çıkarın ifade edilmesini sağlayan şey olduğunu söyledim. Toplumsal dünya hakkındaki hakikat, ister istemez rakip toplumsal gruplar arasındaki mücadelenin konusudur (Bourdieu, 2021a: 146).

Sosyolog ve filozof Bourdieu, hakikatin bir mücadele çabası olduğunu ve her grubun karşı grupta mücadele içerisinde bulunduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal dünyayı da bu mücadele alanı olarak betimlemektedir. Tüm bu açıklamalarını, yine toplumsal dünyanın merkezinde olarak gördüğü anahtar kavramlar ile açıklar. Kullandığı ve açıkladığı anahtar kavramları ile de sosyal bilimlere, özellikle sosyoloji bilimine oldukça katkısı olmuştur. Ona göre toplumsal dünyayı açıklamak için kişiye en çok yardımcı dokunacak bilim dalı sosyolojidir (Bourdieu, 2016a: 150).

Toplumsal dünya hakkındaki hakikat, ister istemez rakip toplumsal gruplar arasındaki mücadelenin konusudur. Bu ifade, her grup kendi hakikatiyle ilgilenir ve rakip bir grubun hakikatini üstlenen bir grup, grup olarak intihar etmiştir önermesinden kaynaklanmaktadır. Başka bir deyişle, hakikat tek değildir, çoğuldur ve toplumsal

dünya hakkında hemen hemen hiçbir evrensel önerme yoktur. Burada sosyal bilimlere düşen görev; hakikatin nerede olduğuna karar vermek değil, kendi içinde göreceleştirilemeyecek iki hakikatin nerede çeliştiğini bilmektir (Bourdieu, 2021a: 148).

Bourdieu hakikat kavramını yaşamsal çıkarlar dâhilinde meydana gelen Nietzscheci bakışta ele almıştır. Yani toplumsal dünya için, hayati çıkarların ön planda olduğu bir mücadele alanı denilebilir. Fakat önemli nokta, toplumsal dünyanın içerisinde bulunan mücadeleyi esasen alan kavramı ile betimlemiş olmasıdır. Bu bağlamda Bourdieu'nün nitelikli kavramlar kullanarak açıkladığı toplumsal dünya ise gündelik yaşam içerisinde yer almaktadır.

Dolayısıyla kavramsal çerçeve ile toplumsal yaşam analizinde bulunan Bourdieu'ya göre, toplumsal yaşam öncelikle habitus ile ardından da birbirinin devamı halinde olan kavramlar ile analiz edilip açıklanabilir. Onun habitus kavramı ve diğer destekçi kavramları sadece ne bireyi ne de toplumu açıklamakla yetinmiştir. Birey ve toplum ayrı düşünülemez. O hem birey açıklamasını hem de toplum açıklamasını genel çerçevede harmanlayıp, hem bireyi hem de bireylerin oluşturduğu toplumu doğru çizgide buluşturmuş ve analizini yapmıştır.

1.1.3. Sosyoloji ve Sosyolog Tanımı

Bourdieu'ya göre sosyoloji sürekli bilimsel olup olmadığı sorgulanan ve bilimselliğinden şüphe duyulan talihsiz bir bilim dalıdır. Ne yazık ki diğer bilim dallarına nazaran daha eleştirel yaklaşılan ve sürekli olarak sorgulanan sosyolojinin gerçek yüzünün görülmek istenmemesi, sosyolojinin ele aldığı konulara ve açıklamalarına sadece olumsuz olarak bakılmasına neden olmaktadır. Esasen sosyoloji toplumsal dünya hakkında bir bilgi sermayesi içermektedir. Bu sermaye kişi veya kişilere çevreden yani, sosyal arka plandan miras kalmaktadır. Bu bilgi sermayesinden faydalanmak sosyolojiye başlangıç için gereklidir.

İnsanlar sosyolojiye kıyasla coğrafya, tarih, filoloji, etnoloji, veya arkeoloji disiplinleri söz konusu olduğunda çok daha az istek göstermektedirler. Durmaksızın sorgulanan sosyolog da aynı şekilde hem başkalarını hem de kendini sorgulamaktadır. Sosyolojik emperyalizm iddiası da buradan kaynaklanmaktadır. Sosyoloji söz konusu olduğunda sanki insanlar: “Diğer bilimler hakkında ahkâm kesme cüretini gösteren bu çömez bilim de nereden çıktı?” der gibi bir havaya bürünmektedirler. Aslında sosyoloji

biliminin yaptığı tek şey, kendisine sivri bir dille yöneltilen soruların aynısını diğer bilimlere de yöneltmektir. Eğer sosyolojinin neden eleştirel bir bilim dalı olduğu merak ediliyorsa, bunun cevabı kendisinin de eleştirel konumda bulunuyor olmasından kaynaklanmaktadır. Sosyoloji, genel olarak değinildiği gibi problem yaratan bir bilimdir (Bourdieu, 2016a: 24).

Sosyolojiye yönelik olan bakış açılarının tümünü dikkate alarak sosyolojinin ne olduğuna ilişkin yorumunu “sorun çıkaran bir bilim” olarak dile getiren Bourdieu, sosyolojinin bu denli yadırganmasının sebebi olarak ise sosyolojinin diğer bilim dallarına benzemeyişini göstermektedir. Onun bahsettiği ve sitem ettiği şey, esasında sosyolojinin bir bilim dalı olup olmadığı konusundan çok, sosyolojinin varlığının kabullenilmemesi ya da kabullenilmesi güç bir konu haline getirilmesidir.

Bourdieu’ya göre sosyoloji özel bir sorun yaratmaktadır. Bunun sebebi sosyoloji, gizli ya da yer yer bastırılmış olanı gözler önüne sermektedir. Sosyolojinin bilimselliğinin sorgulanması ise bir açıdan diğer bilimlere göre daha geç ortaya çıkmasından kaynaklanmaktadır. Fakat söz konusu gecikme; sosyolojinin özellikle zor, özellikle olanakların dışında bir bilim dalı olmasından kaynaklandığını söylemekte ve işaret etmektedir. Sosyolojinin karşılaştığı en önemli zorluklardan bir tanesi çalışma nesnesinin, uğruna toplumsal mücadelelere girişilen, bu mücadelelerin alanı olan şeyler, insanların sakladıkları, sansürledikleri, uğruna ölümü göze aldıkları şeyler olmasıdır (Bourdieu, 2016a: 25-26).

Sosyolojinin gecikmeli ortaya çıkma sebebi de açıkça bu durumdur: Sosyolojinin gündelik yaşamın tümü, toplumların özellikleri ve kültür gibi açık uçlu pek çok konunun açıklayıcısı konumunda olmasından kaynaklanır. Dolayısıyla sosyoloji, toplumsal açıdan oldukça önemli bir pozisyonda yer almakta ve toplum içerisindeki sorunlara müdahil olmaktadır. Sosyolog ise, sosyoloji biliminin önemiyle ilişkili bir biçimde ortaya çıkmaktadır.

Önemli düşünür Bourdieu, sosyolojinin kendi bağımsızlığından fayda sağlaması gereken bir bilim olduğu üzerinde durur. Sosyolojinin bağımsızlığını sağlayacağı en iyi yer ise üniversitelerdir. O, üniversitelerin, sosyal dünya üzerindeki gerçekliği sunmaya çalışabileceğini savunur. Buna dayanarak sosyologları ikiye ayırır; ilk kısım üniversitelerde çalışan akademisyen, ikinci kısım ise özel sektörde çalışan pratisyen sosyologlardır. Ona göre, akademisyen sosyologlar daha şanslıdır, çünkü

araştırmalarının seçimini özgürce yaparlar, fakat onların akademi alanı ile sınırlı kaldığı için aynı zamanda etkili olmadığından da söz eder. Pratisyen sosyologlar ise şanssızdırlar, çünkü patronlarının istekleri doğrultusunda çalışmalarını devam ettirmek zorundadırlar (Palabıyık, 2020: 4).

Yani Bourdieu'nün sosyolojik bakışının ne denli değerli olduğu buradan çıkarım yaparak da görülebilir. Yaşam mücadelesi içerisinde sosyologlar da farkında olmadan belli bir tarafta rol oynamaktadır. Sosyolog tamamen kendini yaşadığı toplumun özelliklerinden sıyırmaya gayret gösterse de mutlaka ona göre karşı tarafta bulunan bir sosyolog ile çatışma halinde olmaktadır. Bourdieu ise, klasik sosyologlardan itibaren sosyoloji biliminde süregelen bu çatışma ve zıtlık aşamalarını aşmayı hedeflemiştir. Bu hedef doğrultusunda da sosyolojinin hususiyetini aktarmaya çalışmıştır.

Diğer taraftan, Bourdieu'ya göre sosyoloji biliminin özelliği, bilim nesnesini mücadele verilen alanlar içinde konumlandırmasından ayrıca yalnızca sınıf alanındaki mücadeleleri değil, bilim alandaki mücadeleleri de araştırmanın nesnesi olarak kabul etmesinden kaynaklanmaktadır. Üstelik sosyolog da işgal ettiği kişisel konum itibarıyla, taraflardan biri olarak bizzat bu mücadele alanlarının içinde yer alıyor: Öncelikle belirli bir türde sermaye, ekonomik ve kültürel sermaye sahibi bir kişi olarak sınıfsal alanda; ikinci olarak da, yine belirli bir türde sermaye, ekonomik ve kültürel sermaye sahibi bir araştırmacı olarak sosyolojinin bir alt alanı olan kültürel üretim alanında. Sosyolog, kendi bilimsel pratiğinin tüm unsurlarının, gördüklerinin ve görmediklerinin, yaptıklarının ve yapmadıklarının, kendi toplumsal konumu ile ilişki içinde olacağını asla unutmamalıdır (Bourdieu, 2016a: 27).

Bu bağlamda sosyolog, sosyal olguları yorumlayıp değerlendirirken şüphesiz ki önce içinde bulunduğu ortamı ve toplumsal konumunu tanımaktadır. Sosyoloji yaparken kendi sosyoloji pratiğini göz önünde bulundurur. Sosyoloğun, sosyoloji pratiğini; mevcut toplumsal konumu, inançları ve aidiyetleri gibi birçok unsur etkilemektedir. Sosyolog tüm bu etkilerin farkında olarak araştırma yapmakta ve görülmeyen sorunları gün yüzüne çıkarmaktadır. Sosyologlar bilgi sermayesindeki bilgilerini bilimsel sorulara çevirebildikleri müddetçe sosyoloji alanına dâhil olacaklardır.

Çağımızın önemli sosyal bilim kuramcılarından biri olan Bourdieu'ye göre, sosyoloji, tarihsel olarak kendisini dayatan ve sosyal çalışmaların etkisi altında yeniden üretilmiş olan birtakım düşünme kalıplarının keyfiliğini açığa çıkararak, sosyal

dünyanın temsilini çalışma konusu yaparak bağımsızlaştırıcı bir eyleme katkıda bulunabilir. Ancak hayatı çekilmez, hatta yaşanmaz kılan mekanizmaları bilmek ve tespit etmek, onların devre dışı kalmasını sağlamaya yetmemektedir. Eğer acı çeken bireylere en azından, şahsi acılarını kaynağı toplumsal olan nedenlere dayandırma ve bunun sonucunda yaşadıkları yüklerin bazılarından kurtulma fırsatı verilirse, Bourdieu'ye göre, sosyolojinin topluma vereceği mesaj tamamıyla etkisiz olmayacaktır (Ünal, 2007: 182).

Günümüz dünyasından pay biçecek olursak, sosyal hayatta ve gündelik yaşamda toplumlar ve bireyler pek çok sorunla karşı karşıya gelmektedir. Gelişen teknoloji ve modern yapıların dahi çözüme ulaştıramadığı birçok sorun boy göstermektedir. Sosyoloji bilimi de dâhil olmak üzere birçok sosyal bilim bu sorunlarla ilgilenmektedir. Tüm bu sorunları görebilmek ise sosyolojik bakış açısına sahip olmayı gerektirir. Sosyoloji bireylere; şimdiki zamanı, geçmişi, toplumsal yaşam içerisindeki eşitsizlikleri, toplumdaki tahakkümü vb. her şeyin gerçek kapılarını aralamaktadır. Bireylerin gözündeki perdeyi kaldırmanın tek yolu sosyoloji ile benliğe ulaşmaktan geçmektedir.

Toplumdaki yapılar öbeği bireyleri doğar doğmaz etkisi altına alıp belli başlı normları bireylere dayatmaktadır. Dolayısıyla bireyler, toplumun içinde olmaları gereken yeri içselleştirerek hayatlarını tek çizgide sürdürmektedirler. Bu durumun aşılabilmesi için de sosyolojiye ihtiyaç vardır. Yani, sosyoloji; zihinlerde oluşmuş belirli meslek, rol, cinsiyet vb. algıların ortadan kalkması için zorunluluk arz etmektedir.

Sosyologların gelişen ve değişen sosyal olaylardan haberdar olmalarıyla birlikte, olaylar karşı nasıl bir tavır takınacakları ve tutumda bulunacakları farklı bir tartışma konusudur. Sosyologların tümü toplum için hizmet etmeye hazır birer “teknisyen” mi olmalıdırlar? Yoksa kendilerinin sahip olduğu değerlere daha da uyması için o toplumu değiştirmeye mi çalışmalıdırlar? Değerden bağımsız sosyolojiye inananlar birinci tavrı, değere bağlı sosyolojiye inananlar da ikinci tavrı takınmaktadır (Ünal, 2007: 161). Her iki fikir de tartışma konusu olmaktan çıkamamıştır. Çünkü; sosyologların birer teknisyen olması gerektiğine inananlar bilim ve toplum örgütlenmesi arasında bir ilişki aramak istemeyenler olarak ayrılır.

Diğer yandan sosyologların temel amacının, topluma yön vermek ve toplumu değiştirmek olduğuna inananlar ise, önce sosyologların teknisyen olarak görülmesi

fikrine karşı çıkmaktadırlar: Eğer sosyologlar teknisyen statüsünde bulunursa, iktidar olan yönetici sınıfın lehine kararlar alıp statükonun devamını sağlamış olurlar. Bu durum da, hem sosyoloji biliminin doğasına hem de sosyolojik bakış açısına sahip olan sosyologlara aykırı olmaktadır. Bu noktada, sosyolog, gerçekleşen olaylara karşı sadece eleştirel bakmalı ve olayları insanlara tüm yönleriyle aktarabilmelidir.

1.1.4. Sosyolojinin ve Sosyologların Temel Gayesi

Çağdaş Fransız sosyolog Pierre Bourdieu, sosyolojiyi sorun çıkaran bir bilim olarak tanımlamaktadır. Onu bu tanıma iten pek çok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerden en önemlisi ise sosyoloji biliminin toplumsal yaşam içerisinde bastırılan gerçeklikleri ortaya çıkarmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki sosyoloji yapmayı amaç edinmiş sosyologlar, her toplumda benzerlik ve değişkenlik gösterebilecek olan toplumsal sorunları analiz edebilme konusunda nokta atışı yapmaktadırlar.

Bu sebeple sosyologların öncelikli hedefleri, içinde bulundukları toplumun sorunlarını analiz edebilmek, sonrasında ise söz konusu problemlere iyileştirici şekilde etki edecek çözüm yolları sunabilmektir. Bourdieu sosyologların amaçlarının temelini hakikat üretmek olduğunu vurgulamaktadır. Fakat aynı zamanda hakikat üretme konusunun çok riskli olduğunu ve hakikat üretimine katkı sağlamanın belli yollardan geçerek sağlanacağını da altını çizmektedir. Bourdieu bunu şu şekilde belirtmektedir: “Sosyal bilim ancak meşrulaştırma veya manipülasyon araçlarına yönelik toplumsal talebin reddedilmesiyle kurulabilir. Sosyolog bu duruma üzülebilir ve ondan tiksinebilir. Onun araştırmasının mantığı gereği kendisine yüklediği görevler dışında hiçbir yetkisi ve hiçbir misyonu yoktur (Bourdieu, 2023 : 26).

Sosyolog sosyoloji yaparken her zaman kendi bilimsel pratiğinin etkisi altında olduğunu bilincinde olmalıdır. Bu sebeple o, bu durumu göz önünde bulundurmalı ve içinde bulunduğu durumdan ne kadar sıyrılabilirse o kadar sıyrılmalıdır. Sosyolog içinde bulunduğu etkilerin tümüne uyanık olmanın yanında etkilerin karşısına geçmeye çalışmak için çok özel bir gayret göstermelidir. Sosyolojinin içindeki sosyoloji tam olarak da bu nedenle sıradanlaşan bir uzmanlığın alanı değil, aksine bilimsel olan sosyolojinin ilk koşullarından biri olmaktadır. Dolayısıyla şunu söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyoloji biliminde yapılan yanlışların önemli ve büyük bir kısmı nesne ile kurulmuş olan ilişkinin öneminin yeterince dikkatle sorgulanmamasından veya daha şeffaf aktarmak gerekirse, nesne için görüşün, belirli bir bakış ile yani, toplum

uzamında ve bilim alanında belirli pozisyonla ilişkili olduğunun farkına varılmamasından kaynaklanmaktadır (Bourdieu, 2016a: 27).

Bilindiği gibi Bourdieu sosyolojinin büyük önem taşıdığını belirtmektedir. Onun bu konuya verdiği önemin temelinde, sosyologların sosyoloji yaparken belki de ele aldıkları konudan daha çok dikkate almaları gereken taraflılık hususu yatmaktadır. Ona göre, sosyologlar, içinde bulundukları durumun yaptıkları sosyolojiye yansıyacağını bilincinde olup, söz konusu taraflılığı en aza indirgerlerse ortaya çıkan sosyoloji daha sağlıklı olacaktır.

Öte yandan Bourdieu, belli şartlara uyan sosyologların hakikat üretimine katkı sağlayabileceklerinden de bahsetmektedir. Sosyologların hakikat üretimine katkıda bulunmaları da esasen yine bilinçli bir biçimde sosyoloji yapmalarından geçmektedir. Herhangi bir bireyin gerçekliğin üretimine katkı yapabilme olasılığı, o bireyin bulunduğu pozisyonla da ilişki içinde olan iki ana faktöre veya etkiye bağlıdır. Bu faktörlerden ilki; bireyin, gerçeği bilmesinde ve hakikatin öğrenilmesini sağlamadaki şahsi çıkarı, ikincisi ise, kişinin sahip olduğu hakikat üretme kapasitesidir. Sosyolog herhangi bir konu hakkında bir hakikat üretmeyi başardığında bunu, söz konusu hakikatin üretiminden kişisel bir çıkarı olmasına “rağmen” değil, bizzatıhi o hakikatin üretilmesi kişisel çıkarlarına “uygun” olduğu için yapmaktadır (Bourdieu, 2016a: 28).

Yani burada, araştırmacının konumunu neredeyse budalalığa indirgeyen yaygın tarafsızlık söyleminde geçerli olanın tam tersi bir durum söz konusudur. Söz konusu olan şahsi çıkar farklı alanlardaki gibi bu alanda da, bir şeyi ilk bulan olup o şeyle ilgili tüm hakları ele geçirme arzusunun, ahlaki bir tutum olarak öfkeye, belirli tahakküm biçimlerine ve bunların bilim alanındaki savunucularına karşı bir başkaldırıya dayanıyor olabilir. Kısacası günahlarından arınmış bir doğum yoktur. Eğer herhangi bir bilimsel keşif yapanların niyetlerinin yeterince temiz olmadığı sebebiyle keşfin kendisini kınayıp reddetmek durumunda olsaydık elimizde pek fazla sayıda bilimsel hakikat kalmazdı (Bourdieu, 2016a: 28-29).

Dolayısıyla, hakikatin üretimine katkıda bulunduktan sonra kişinin bu katkıyı hangi sebeple yaptığını sorgulamak, hakikati görmezden gelmek ya da hakikate karşı çıkmaktan başka bir işe yaramayacaktır. Nitekim Bourdieu, sosyolojinin kendine has zorluğunun da buradan kaynaklandığını söylemektedir. Kişi çıkar, baskı ya da öfke gibi nedenlere bağlı olarak işe koyulup hakikat üretiminde yardımcı olabilir. Ona göre

hakikati ürettiikten sonra kişinin ne sebeple bu yola girdiğini sorgulamak bilimsel alanda zarar verici bir tutum olacaktır. Bu sebeple bu tür sorgulamaların yanlış olduğunu ve eğer geçmişten günümüze dek daimi olarak böyle bir sorgulama içerisinde olunsaydı bilimsel alanda hakikatin kalmayacağını vurgulamıştır.

1.1.5. Sosyoloji Bir Dövüş Sporudur

Günümüzün önemli sosyologlarından olan Bourdieu tüm sosyoloji ve sosyolog açıklamalarından sonra sosyolojinin bir dövüş sporu, sosyologların da birer dövüşçü olduklarından bahsetmiştir. Bu düşünceye temelinden bakmak gerekirse önce sosyolojinin ne olduğunu analiz etmek gerekmektedir. Çünkü onun böyle bir açıklama yapmasının altında çok önemli nedenler bulunmaktadır. Sosyoloji, toplumdaki düzenliliklerin ve ilkelerin anlaşılma çabı olduğu bir bilim dalıdır. Nitekim sosyolog da bu düzenlilik ve ilkelerle ilgili yasalar belirlemeye çalışmaktadır.

Sosyoloji sadece araştırma yapmak değildir. Sosyolojiye ilk adımı atmak, araştırma yapmanın yanında kişinin kendi analiz ve deneyimleri ile gerçekleşecektir. Sosyolojiye giriş, bireysel sosyo-analizler, deneyimler ve araştırma ile birlikte yapılabilir. Çünkü bireylerin farkına vardığı ya da varmadığı durumlarda yani, hayatın her alanında sosyolojiyi görmek mümkündür. Ona göre sosyoloğun görevlerinden biri de, hakikatin doğru olarak ortaya konulması için verilen mücadelelerin gerçek bir modelini inşa etmektir (Bourdieu, 2023 : 14). Toplumsal yaşam temelde, belli başlı kalıplarla sarılı bir bütündür. Öyle ki Bourdieu'nün perspektifinde toplumsal hayat sürekli bir değişim hali içinde değildir. O, bu düşüncesine, toplumsal yaşam içerisindeki eşitsizliği örnek göstermektedir.

Toplumsal eşitsizlik, toplum içinde düzenini koruyarak bulunmaktadır. Toplumsal eşitsizliğin temeli, değerler ve sermaye aktarımına dayanmakta ve yeniden üretilerek daimi olarak devam etmektedir. Bilindiği gibi sermaye ise çok çeşitlidir. Toplumsal eşitsizliğin artarak yeniden üretilmesi kültürel sermaye aktarımı ile gerçekleşmektedir. Kültürel sermayeyi kavramak; kötü olduğu için iyinin fark edilmesine benzerdir. Bourdieu, kültürel sermayeyi “dile hükmetmek” olarak tanımlamaktadır. Fakat onun bu tanımı, kişinin bulunduğu ülkede konuşulan dili bilip bilmemesi olarak anlaşılmamalıdır. Bunun aksine kişinin dile hükmetme yetisi olarak anlaşılmalıdır.

Yine başka bir açıdan Bourdieu'ye göre kültürel sermaye dili doğru ve düzgün bir biçimde kullanmaktır. Ona göre, burada bile kişi dile hükmetmeyenlere karşı, dili doğru kullandığı için bir adım öndedir. Toplumsal eşitsizlik konusunda o, söz konusu eşitsizliğin neye hizmet ettiği sorusunun cevabının politik olduğunu vurgulamaktadır. politik oyunların arkasındaki amaç, eşitsizliği meşru kılma isteğidir. Sonuçta her düşüncenin savunucuları ve anti-savunucuları bulunmaktadır. Bu durum toplumsal eşitsizlik konusunda da geçerliliğini korumaktadır.

Bourdieu'nün sosyolojiyi dövüş sporuna benzetmesi ise tam olarak bu eşitsizlik ile açıklanmaktadır. Toplumsal eşitsizlikten çıkarı bulunanlar eşitsizliğin doğru olduğunu ve her zaman olması gerektiğini savunurlar. Bu savunma aynı zamanda savunucunun nefsi-i müdaafasıdır. Ona göre de sosyolojiyi bu bağlamda açıklamak doğru olacaktır. Sosyoloji bir dövüş sporudur çünkü; sosyoloji "nefs-i müdafaa" için kullanılmaktadır. Sosyoloji, tüm dövüş sporları gibi zarar verecek darbe ve hamleleri engellemekle birlikte müdafaa sağlamaktadır.

1.2. BOURDİEU ÇALIŞMALARININ TEMEL KAVRAMLARI

Çağımızın önemli sosyal kuramcılarından biri olan Bourdieu sosyolojisi şüphesiz ki sosyal bilimler ve sosyoloji bilimi için oldukça önemlidir. Bourdieu sosyolojisini önemli kılan şey, onun olaylara farklı perspektiften bakması ve sosyolojik bakış açısını aktarma şeklidir. O, kendi sosyolojisinin ana hatlarını oluştururken daha çok kendi ortaya attığı kavramlardan yararlanmıştır. Böylece kendi kavramlarıyla şekillenen sosyolojisi daha fazla önem kazanmış ve kendine has bir duruşa sahip sosyologlar arasında yerini almıştır.

Durkheim'dan beri en çok etki yaratan sosyolog Pierre Bourdieu, önde gelen kuramcı ve oldukça farklı genel bilgiler ve özel tarza sahip bir araştırmacıdır. O, Cezayir'deki emek piyasalarını, Kabil köylülerinde takvim ve ev sembolizmini, doğduğu Bearne bölgesindeki evlilik kalıplarını, bir sanat biçimi ve hobi olarak fotoğrafçılığı, müze ziyaretçileri ve beğeni kalıplarını, modern üniversiteleri, edebiyatın bağımsız bir çalışma alanı olarak ortaya çıkışını ve modern toplumlarda zenginlik ortasındaki acı ve yoksulluğun kaynaklarını analiz etmiştir (Calhoun, 2007: 77).

Toplumla ilgili olan her şeyin derin analizi çabasında olan Bourdieu, yaptığı analizlerini ise sağlam bir şekilde temellendirmiştir. Yaptığı analizler sayesinde vardığı

sonuçları sadece teori ya da pratik olarak ele almamıştır. Bunun aksine, teori ve pratiği bir madalyonun iki yüzü gibi görüp ikisini aynı anda ve senkron bir biçimde temsil etmiştir. Zaten onun sosyolojisinin temel gayesi de bu yöndedir. İkiliklere son vermek ve ikilikleri bir arada yürütebilmek onun sosyolojisini şekillendirmesindeki tek hedefi olmuştur.

Pierre Bourdieu'nün kendi sosyolojisinin ve fikir üretiminin başlangıcının Cezayir çalışması olduğu yadsınamaz bir gerçektir. O, bu çalışmasından bu yana, kendine özgü sosyolojik bir yaklaşıma sahip olmak için, ilişkisel ve tutarlı bir kavramsal kategori dizisi inşa etmeye çalışmıştır. En temelde teorik ile empirik olgu arasında bir denge kurma amacını taşıyan bu kavramsal çerçeve, yapıtlarının bütününe bakıldığında aşamalı bir şekilde ve genellikle yaptığı saha araştırmalarına referansla geliştirilmiştir. Bourdieu'ya göre, sosyoloğun analiz edeceği toplumsal gerçeklik oldukça kompleks bir yapı arz etmekteyse, onu açığa çıkarmak için kullanılacak kavramların da o denli kompleks bir düşünme tarzını teşvik etmesi gerekir (Çeğin, 2018: 406).

Araştırma ile teorinin sosyolojik bir girişim için birbirinden ayrılamaz bir ikili olduğunu şiddetle savunan Bourdieu, bu ikisinin birbirinden ayrılmasına kesinlikle karşı çıkmaktadır. Nitekim hiçbir zaman şahsi görüşünü özetleyecek şekilde sunan ve tamamı ile soyutluğa dayanan, teori içeren bir kitap yazmamıştır. Bununla birlikte yazma sürecinde önemli, değişik tema ve kavramlar ortaya atıp geliştirmiştir (Calhoun, 2007: 77). Nitekim geliştirdiği tüm tema, kavram ve öneriler onun devasa bir külliyyat oluşturmasını sağlamıştır. Bu sayede onun eserlerini okuyan kişiler, sosyolojik olaylara hem farklı açıdan bakabilme hem de Bourdieu'yü tanıma şansını yakalayabilmektedirler.

Bourdieu'nün geliştirdiği başlıca kavramlar; “habitus”, “alan”, “oyun”, “sermaye” ve “reflexivite”dir. Bu kavramların yanında birçok kavramdan da toplumsal analizleri açıklarken faydalanmıştır. Fakat temel kavramlarını ise toplumsal uzam kavramı çerçevesinde oturtmuş ve anlaşılır kılmıştır. Bourdieu'nun tüm bu kavram açıklamalarındaki önemli nokta; ortaya attığı kavramlarının birbiri ile zincirleme bir biçimde bağlı ve ayrı ayrı değil sadece beraberken anlaşılır olduğudur. Çünkü Bourdieu, kavramların tümünü, hem empirik hem de sistemsal bir biçimde tasarlayıp kullanmıştır.

Aynı zamanda Bourdieu'nün her kavramının kendisinden bir parça taşıması da, onun ve onun sosyolojisinin değerini arttırmaktadır. Örneğin; onun oyun kavramı, onun eski bir rugby oyuncusu olmasından gelmekte ve buradan bir bağıntı yakalayarak

toplumsal yaşam analizlerinde bu kavramı kullanmasını sağlamaktadır. Bir başka örnek olarak ise Bourdieu'nun formüle ettiği habitus kavramı ele alınabilir. Onun sosyolojik tüm proje ve fikirlerinin çıkma noktası, öncelikle Batıyı merkeze alan entelektüel geleneğin temelde geleneksel problemlerin zemini olan birey ve toplum düalizmine çare bulma ve en başından beri yanlış gördüğü nesnelcilik ile öznelcilik çelişkisini atlatma ya da aşma fikri oluşturur. Bu çelişkiyi aşma hedefini gerçekleştirmek için ise öncelikle toplumsal uzamı ve ardından diğer kavramlarını formüle etmiştir.

1.2.1. Toplumsal Uzam

Pierre Bourdieu, sosyoloji sözlüğüne “toplumsal uzam” kavramının dâhil olması gerektiğini savunmuştur. Bunun sebebi; uzam kavramının, sadece tek başına bile toplumsal dünya ile bağıntısal bir ilişki içerisinde olmasıdır. Toplumsal uzam onun deyişiyle toplumsal gerçekliktir. Toplumsal uzamı anlamak, alan, habitus ve sermaye üçlüsünden geçmektedir. Zaten alanlar genel olarak toplumsal uzamın bir bütün olarak kendisini oluşturmaktadır. Bourdieu, toplumsal uzam kavramı ile hem diğer anahtar kavramlarını anlaşılır kılmış hem de toplumu oluşturan bireylerin bulundukları konuma göre hayat içerisindeki konumlanmalarını anlatmak istemiştir.

Ona göre fiziksel uzam, konumların karşılıklı dışsallığı ile belirlendiği gibi, toplumsal uzam da ona benzer olarak kendisini oluşturan konumların karşılıklı olarak ayrımı ya da dışlamasıyla, yani toplumsal konumlarca yan yana koyulan bir yapı olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal uzam, faillerin belirli bir düzenlemesi şeklinde fiziksel uzama tercüme olmaya meyletmektedir. Böylece, toplumsal uzamın bütün ayrımları ve bölünmeleri (yüksek ve alçak, sol ve sağ, vb.) şeyleşmiş toplumsal uzam olarak fiziksel uzamda hakiki ve simgesel olarak ifade edilir (Bourdieu, 2016b: 162). Dolayısıyla toplumsal uzam, bireylerin fiziksel uzamda bulundukları konumu işaret etmektedir. Bireyler toplumsal uzam içerisinde hangi katmanda bulunuyorlar ise fiziksel uzamda da ona karşılık gelecek çizgide bulunmaktadırlar. Aynı zamanda gündelik yaşamlarında da toplumsal uzam içerisindeki konumlarına göre tanımlanmaktadırlar.

Sosyolog Bourdieu'ya göre, toplumsal uzam, faillerin belli bir birlikte varoluş düzeni ile özelliklerin belli bir birlikte varoluş ortamının ve düzenin birbirine biraz da olsa doğrudan karşılık gelmesiyle açıklanır, çünkü, az çok kalıcı bir biçimde bulunduğu yerle tanımlanmayan kimse yoktur. Evsiz barksız ya da yersiz yurtsuz olmak, toplumsal

bir varoluştan yoksun olmaktır; yüksek topluma yani sosyete mensup olmak, toplumsal dünyanın yüksek mevkilerini işgal etmek demektir (Bourdieu, 2016b: 163).

Bireyler farklılıkları dolayısıyla farklı gruplara dâhil olup o grup içerisinde bulunurlar. Her birey bulunduğu gruba ve işgal ettiği konuma göre varolup diğer bireyler tarafından değerlendirilir. Bu doğrultuda her birey toplumsal uzamda işgal ettiği konum ile tanımlanmaktadır. Fakat bireylerin uzam içerisinde belli gruplara dâhil olması, belli bir yeri işgal etmesi ve bu yer ile sosyal yaşamda tanımlanması durumu ise basit bir döngü içermemektedir.

Bourdieu'nün sosyolojisini netleştirebilmek ve tam olarak analizlerinde kullandığı anahtar kavramları anlayabilmek için, toplumsal uzam kavramı ile alan, habitus ve sermaye kavramları arasındaki ilişkiyi görebilmek gereklidir. Bourdieu, toplumsal uzam kavramını, sosyolojisinin ana belirleyicisi olarak kullanmış ve bunu diğer kavramlarının daha açık bir biçimde anlaşılması için bilinçli olarak yapmıştır.

Diğer taraftan Bourdieu sosyolojik araştırmalarında şahsi gerçekçi projesini uygulanabilir şekle getirebilmek ve sosyal analiz şeklini kurumsal fenomenlerin çok katmanlı analizine dönüştürebilmek için, mikro-bireysel düzeyde sermaye ve yatkinlik kavramlarını, kurumsal-ilişkisel düzey açısından habitusu ve analizin makro-yapısal düzeyi için ise alan kavramını inşa etmiştir. Bu kavramların neredeyse hepsi onun toplumsal uzam kavramıyla açıklamaya gönül verdiği çok-katmanlı ve ilişkisel toplum tasavvurunun yansıması olarak da ele alınabilir (Çeğin, 2018: 408).

Dolayısıyla toplumsal uzam ile, hem toplum hem de bireylerin ilişkisel olarak farklılıklarının temel nedeni açıklanabilmektedir. Toplumsal uzam, alan nosyonu ile bütün bir ilişki içerisinde. Dolayısıyla bireyler, habitusları ve sermayelerine bağlı olarak alanlara dâhil olmaktadır; dahil oldukları alana bağlı olarak da toplumsal uzamda yerlerini edinmektedirler. Böylece Bourdieu, habituslar ve alanların zıtlığıyla sermaye şekil ve çeşitlerinin çokluğunu ilişkiler düzleminde içeren toplumsal uzam analizini ortaya çıkarmıştır.

Toplumsal uzam kavramını Bourdieu, din, siyaset, aile, bilim ve ekonomi, gibi birbirinden değişik alanları yalnızca yatay düzlemde ve tarihsel bağlamda oluşma süreçleri içinde dikey düzlemde de temsil edebilen bir analogik model olarak inşa etmiştir. Bu bağlamda toplumsal uzam, birbirlerinin dışında yer alan, birbirlerine göre, karşılıklı dışsallıklarıyla ve iç içelik, yakınlık ya da uzaklık bağıntıları, bir de

düzenleme bağıntılarıyla tanımlanan ayrı ve bir arada bulunan bir konumlar bütünüdür (Çeğin, 2018: 409-410).

Sonuç olarak bireyler, toplumsal uzamda, hem kültürel hem de ekonomik sermayelerinin dağılımına göre yerlerini edinmektedirler. Bu bağlamda bireyler, kendi ekonomik ve kültürel sermayelerine daha yakın olan bireylerle belli gruplara dâhil olup yakınlık kurmaktadır. Dolayısıyla toplumsal konumların uzamının belirleyicisi, bireylerin habituslarıdır. Bireylerin habitusları toplumsal konumların uzamında oldukça etkili olmakta ve belirleyici bir rol üstlenmektedir.

1.2.2. Habitus

Toplumsal uzamın inşası, bireylerin bulundukları konumun özelliklerini gündelik yaşamda yaşam stili olarak sergilemeleri ile anlaşılmaktadır. Bourdieu'nün habitus kavramı ise tam olarak burada devreye girmektedir. Bireyler yaşam standartlarını ve habituslarını yaşam içerisinde farkında olmadan dile getirirler. Toplumsal uzamdaki konumları ile habitusları ilişkisel bir bağ içerisinde bulunmaktadır. Bu sayede de habitusun belirleyiciliği daha net anlaşılmaktadır.

Habitus kavramı Bourdieu sosyolojisinin ayrılmaz bir bileşeni olmadan önce de önemli pek çok sosyolog tarafından kullanılmıştır. Durkheim, Marcel Mauss ve Max Weber habitus kavramını farklı çalışmalarında farklı içerikleri ile ele almışlardır (Palabıyık, 2011: 128). Fakat söz konusu sosyologlardan hiçbiri, habitus kavramına Bourdieu'nün yaptığı şekilde sosyoloji içinde oldukça belirleyici konumda bir rol yüklememişlerdir.

Bourdieu'nün habitus kavramı, biz ve çevremizdeki dünya arasındaki ilişkileri işaret etmekte ve yalnızca konuşmalarımız ve hareketlerimiz değil, aynı zamanda düşünme tarzımız, betimleme şeklimiz, hayata karşı bakışımız ve hislerimizi de etkilemektedir. Belki bilinçaltımızda yer aldığı için “doğal veya olağan” olarak algılanmakta ve hiç üzerinde durulmamaktadır. Kişilerin habitusu aile içerisindeki sosyalleşme, arkadaş çevresi ve eğitim sistemi tarafından şekillenir. Dolayısıyla, milletlerin ve sınıfların kendilerine has habitusları olması, onların niçin farklı davrandıklarını açıklamaktadır (Yel, 2007: 565). Böylece Bourdieu'nün habitusa yüklediği rol ve habitusu bireylerle ilişkilendirme şekli; habitusu, bireylerin toplum içerisindeki davranışlarının ve birbirlerinden farklarının sebebini açıklayıcı konuma

getirmiştir. Dolayısıyla habitus kavramı Bourdieu için, sadece bir konuyu aktarırken kullandığı bir kavram değil, kendi sosyolojisinin temel yapı taşlarından biri olarak gördüğü bir kavramdır.

Diğer taraftan Bourdieu habitus kavramı ile sosyal bilimlerin temel problemlerini ve bu problemlerin sebeplerini çözüme ulaştırmıştır. Onun habitus kavramı ve ardından gelen diğer önemli kavramları, geçmişten beri önemli düşünür ve sosyologların açıklamaya çalıştıkları, üzerinde çeşitli kuramlar kurdukları sosyal yaşamı, toplumsal yapıyı, sınıf olgusunu ve bireylerin eylemlerini belli bir düzene oturtmuş ve mantık çerçevesinde kurduğu analizlerini aktarmıştır.

Bourdieu'nün ele aldığı habitus, kişilerin belli başlı kültürler ya da kültürlerin alt kültürleri içinde yaşamaları sonucunda zihinlerinde sahip oldukları temel bilgi stokunu anlatır. Bu sebeple işçi sınıfı kökenli biri kendi davranışı içinde bu çevrenin etkisini taşıyacaktır. Habitus sadece inşa etme tecrübelerinin anlaşılmasına sistematiklik kazandıran ve yapılandıran bir yapı değildir. O daha çok yapılandırılmış bir yapıdır. Habitus toplumsal uzayın algısını sistemleştirmenin, mantıksal sınıflara bölmenin bir kuralı, kendi sistemi içinde toplumsal kategorilere ayırmanın içselleştirilmesinin bir tezahürüdür (Palabıyık, 2011: 128). Dolayısıyla habitus kavramını; toplumsal hayat içerisindeki bireylerin eylemleri, faaliyetleri ve bir olaya karşı verdikleri tepkilerine kadar her şeyin belli bir düzen doğrultusunda işlemesini sağlayan bir ilke olarak anlamlandırabiliriz. Uzun ve detaylı açıklamalarının yanı sıra Bourdieu habitusu şöyle açıklar: Habitus; kişinin edindiği yatkınlıklar, bedende cisimleşmiş yapma ve etme biçimleridir (Bourdieu, 2016a: 36).

Fakat Bourdieu'nün habitus tanımında dikkat çeken şey, kişinin edindiği yatkınlıklar kısmıdır. Kişiler yatkınlıklarını edinirken muhakkak ki içinde bulunduğu aile, çevre ve toplum sayesinde edinirler. Yani Bourdieu'nün açıklamak istediği şey şudur: Yatkınlıklar dışsal etkenlere bağlı olarak oluşur ve bireyler içinde bulunduğu topluma göre şekillenir. Bireyler, yatkınlık ve alışkanlıklarını bu çerçevede edinmektedirler.

Habitusu bir bina olarak ele alırsak bu binanın zemininde içselleştirme eylemi bulunmaktadır. Bireyin kendi kendine dışsal yapıları içselleştirilmesi olarak da adlandırabiliriz. Birey kendi yaptığı içselleştirmesinin ardından bunun bir sonucu olarak

belli başlı alışkanlıklara sahip olur. Hatta zamanla yaptıklarının farkına bile varmadan bu alışkanlıklar ritüelini devam ettirir.

Öte yandan habitusu ilk defa Bourdieu kullanmamasına rağmen artık onun ile bütünleştirdiğimiz bu kavrama o kendi düşünce dünyasından nasıl katkılar sağlamıştır. Bunu da bir başka habitus açıklamasında görebiliriz: Eyleyiciler, habitusun sürekli eğilimleri vesilesi ile mevcut olan kurumları pratik olarak içselleştirerek etkinleştirirler. Dolayısıyla habitus, belli türde zeminler ve şartlardaki toplumsal tecrübelerimizin bir sonucu olmasının yanında, zihnimizde taşıdığımız sürekli eğilimler setini anlatır. Belirli toplumsal ortamlar ve koşullardaki deneyimlerimiz, dünyaya, bu koşullarda edindiğimiz bilgi ve kaynaklara yaklaşımımızı derinden etkiler (Çeğin, 2017: 34).

Habitus kavramını kullanan diğer düşünürlerden farklı olarak Bourdieu habitusu, toplum içerisinde eyleyici konumda olan faillere hâkim olan bir yapı olarak görmüştür. Esasında onun habitusunu değerli kılan sebeplerden biri de budur. Kendinden önceki düşünürlere nazaran o, hem olaylara farklı açılardan bakabilmiş hem de habitus kavramına farklı bir anlam atfetmiştir. Yaşam içerisinde bireylerin davranışları ya da bireylerin aynı olaya başka şekillerde tepkiler vermesinin sebebi yatkınlıkları dolayısıyla habituslarıdır. Yani, en basit anlamıyla habitus, bireylerin kendi karar mekanizmalarının içinde bulunan bir yapıdır.

Böylece bireyden yola çıkarak bireyin içinde bulunduğu topluma yönelik de tahminde bulunulması çok kolay olacaktır. Sonuç itibari ile bakıldığı zaman, bireyler dışsal yapıları içselleştirip kendi habituslarına ulaşmaktadır bu durum ise, bireylerin içinde bulundukları toplumsal yapının bir şekilde parçası olduklarını göstermektedir. Bu sebeple de bireysel farklılıklar aynı toplumsal ve kültürel farklılıklar gibi karşımıza çıkmaktadır.

Habitus kavramı ile ilgili dikkat çeken husus, Bourdieu'nun habitus kavramını formüle edip kullanma amacıdır. Bourdieu'nün habitus kavramını ilk defa öne sürüşünün ve bu kavramı daha önce kullanan düşünürlere göre farklı biçimde formüle edişinin temel nedeni habitusun kavramının anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Bourdieu, habitus ile aslında büyük resmi göstermeyi amaçlamıştır. Bourdieu sosyal bilimlerde uzun zamandır devam eden nesnelcilik öznelcilik tartışmalarını aşmayı ve fikir karşıtlıklarını bir kenara bırakıp birlikte hareket etmeyi amaçlamıştır. Bu amaç doğrultusunda hem kendi sosyolojisini oluşturmuş hem de bilgi birikimini bu amaç

etrafında şekillendirerek analizler yapmıştır. Yaptığı analizlerle kavramsal bir strateji uygulayan Bourdieu, bireysel eylemlerin temelini bu konuyla ilgilenen diğer düşünürlere göre farklı bir biçimde, yani habitus ile açıklamıştır. Habitus kavramına da ilk defa farklı bir anlam yükleyerek habitusu şekillendirmiştir.

Genel çerçevede habitus kavramı bireylerin eylemleri ile toplumsal yapı arasındaki ilişkinin daha net bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır. Bireysel eylemler esasında ne sadece bireyin zihnine göre ne de dışsal etkenlere göre temellenmektedir. Bireysel eylemler, bireylerin habituslarıyla bağlantılı olarak ortaya çıkmakta ve bireyin içinde bulunduğu toplumu ve toplumsal yapıyı etkilemektedir. Fakat habitus kavramı ile ilgili sosyal bilimcileri en çok yanılgıya uğratan şey, habitus kavramının alışkanlık olarak görülmesidir.

Habitus kavramı çoğu düşünüre göre, alışkanlık kavramının çağrıştırdığı şeyle bağlantılı olarak görülse de Bourdieu'nün terminolojisi dikkatle incelendiğinde ondan temel bir noktada ayrıldığı görülür. Habitus, edinilmiş olan, ancak sürekli eğilimler şeklinde bedende cisimleşen bir şeydir. Bu bağlamda habitus, temelci düşünce tarzlarının varsayımlarının aksine, özel bir düşünce tarzına ait bireysel ve kolektif bir tarihe bağlıdır (Çeğin, 2017: 35-36).

Habitus kavramının alışkanlık kavramına indirgenmemesi gerektiğini belirten Bourdieu, *“Benden önce bu kavramı kullanan düşünürlerin tümü, galiba benim gibi teorik niyetle, yani hem bireyi feda etmeden özne felsefesinden kaçınabilmek, hem de yapının birey üzerindeki ve bireyin yardımıyla yarattığı etkileri hesaba katmaktan vazgeçmeden yapı felsefesinden kaçınabilmek niyetiyle hareket etmişlerdir. Fakat sorun yorumcuların çoğunun, benim habitusu kullanma biçimimle benden önceki kullanımları arasındaki temel farkın hiç görememeleridir. Ben hususi olarak alışkanlık dememek için habitus dedim. Yani en kuvvetli anlamı ile habitus, pratik egemenlik, tüm yatkınlıklar sisteminde kayıtlı üretici bir kapasitedir.”* sözleriyle aktarmıştır (Bourdieu, 2003: 111).

Sonuç olarak habitus ne sadece alışkanlık olarak görülecek ne de anlam yelpazesi dar bir kavramdır. Habitus temelde çok derin bir olguyu işaret etmektedir. Bireylerin içselleştirdikleri dışsal yapıları ifade eden habitus bireylerden başlayarak toplumların çözümlenmesine de yardımcı olan bir kavramdır. Her toplumun kendi ayrı

özellikleri olması aslında her toplum içerisinde yaşayan bireylerin habituslarından kaynaklanmaktadır. Bireylerin habitusları içinde bulundukları toplumsal yapı dolayısıyla şekillenmekte ve çocukluk yıllarından itibaren oluşmaya başlamaktadır. Bu sebeple toplumların yapısı, toplumu oluşturan bireylerin habituslarından geçmektedir.

1.2.3. Alan ve Oyun

Sosyal kuramcı Pierre Bourdieu'nün kavramlarının birbirine zincirleme şekilde bağlı olmasının sebebi, bir kavramın diğer kavramlar ile daha anlaşılır olması ve birbirlerine bağlı durumdayken tam anlamıyla açıklayıcı konumda bulunmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki, alan kavramı habitusu daha anlaşılır kılmakta, oyun kavramı ise alan kavramının net bir biçimde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Alan kavramının Bourdieu nezdinde gelişmesi, 1960'lı yılların yapısalcılık ve Marksizm tartışmaları ve bu tartışmalar sonucunda geliştirdiği habitus, kültürel sermaye, pratik ve strateji kavramlarının oluştuğu süreçte belirginleşmiştir. Bu süreçte alan, Bourdieu sosyolojisinin meta teorik tartışmalar içinde bir yerde konumlanırken, klasik sosyoloji okumaları ve saha çalışmalarının sonucunda kavramsal ve ampirik düzeyde daha da geliştirilerek sonraki eserlerinde çokça işlenmeye başlamıştır (Swartz, 1997'den akt. Kaya, 2007: 398).

Bourdieu'nün alan kavramının diğer kavramları ile aynı süreçte oluşması kavramlar arası bağıntıyı işaret etmektedir. Bireylerin habituslarının kendilerini devam ettirebilmesi için, habitusları benzerlik gösteren diğer bireylerle iletişim ve etkileşim halinde olmaları ve ortak bir payda da buluşmaları gerekmektedir. Tam anlamıyla buluşulan bu ortak payda ise Bourdieu tarafından alan olarak nitelendirilmektedir. Alanın oluşmasındaki en büyük etken ise toplumsal yaşam içerisindeki mücadele durumudur.

Diğer taraftan Bourdieu, alan kavramını çok boyutlu pozisyonlar ve eyleyicilerin bu pozisyonlara yerleşmesi olarak tanımlar ve hakikatçi yaklaşımın, alan kavramını toplumsal dünyayı özneler arası doğrudan etkileşimlere ve ilişkilere indirgemesine karşı çıkar. Ona göre, alandaki yapısal nesnel ilişkiler ağı, özneler arası görünür ilişkilerin ve etkileşimlerin şeklini ve içeriğini belirler (Bourdieu, 1990'dan akt. Kaya, 2007: 397).

Toplumsal yapı içerisinde bulunan alan, kendine has bir işleyişe, yapıya ve özelliğe sahiptir. Alanın içerisindeki yapısal ağ ise, alana dâhil olan bireylerin

ilişkilerini belirlemektedir. Bireylerin alanlara dâhil olma durumuna bakıldığı zaman, toplumsal yaşam içerisindeki mücadele ve Bourdieu'nun oyun kavramı ile karşılaşılmaktadır.

Alanların kendilerine has işleyişleri olmasına rağmen, bütün alanları belirleyen genel yasalar vardır. Felsefe alanı, din alanı, kültürel alan veya siyaset alanı incelenirken, her alanın özgün özellikleri keşfedilmektedir. Bununla birlikte farklı alanlara nasıl yaklaşılabileceğine dair ipuçları elde edilir. Hâkimiyet sağlayanlar ile onların yerine talip olanlar arasındaki ilişki, farklı alan türlerinde ve aynı alan türünün farklı toplumsallıklarında farklı şekillerde devam eder. Fakat hepsinde ortak olan şey mücadeledir. Alana yeni giren ile alanın özgül sermayesi üzerinde hegemonyası olan baskın sınıf arasında, sermayenin tanımı ve dağıtım tekeli noktasında devamlı bir mücadele vardır (Bourdieu, 1993'den akt. Kaya, 2007: 400).

Alanın önemli özelliklerinden biri yeniden üretim döngüsüne sahip olmasıdır. Bu döngüye sahip olması ise alan içerisindeki grupların mücadelesinden kaynaklanmaktadır. Alan içerisinde hâkim bireylerin oluşturduğu gruplar ile alana yeni katılan bireylerin oluşturdukları gruplar arasında sürekli bir biçimde mücadele söz konusudur. Alan içerisinde bir grubun hâkim konumda olması, yeni gelenlere göre alana daha erken katılıp savunma mekanizmasını oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Bu iki grubun mücadelesinin temelinde, hâkim grubun hem hâkimiyetini korumak istemesi hem de bu hâkimiyete sahip olmasını sağlayan kuralları değiştirmek istememesi yatmaktadır. Yeni katılan grup, bu döngünün değişmesi gerektiği konusunda hem fikir olup hâkim gruba karşı, hâkimiyetlerine son vermek ya da en azından hâkimiyet koltuğunu sallandırabilmek amacıyla strateji geliştirirler. Dolayısıyla alan içerisinde, sürekli bir çatışma ve mücadele ortamının bulunması ise alanın yeniden üretimini sağlamaktadır.

Alanların her biri kendine has bir iç mantık ve değer çizelgesine sahiptir. Böylece her bir alanın işleyişinde, sosyolojik belirleyiciliğe sahip olan oyunun kuralları söz konusudur. Bir alanın varlığı yeterli sayıda kişinin bir toplumsal oyuna katılımıyla oluşur. Bu toplumsal oyun, yerleşik kurallara sahip bir oyun olmayıp, oyuncuların rekabetinin sonucu olan bir ödül etrafında şekillenerek işler hale gelir (Diken, 1997'den akt. Çeğin, 2017: 37). Bourdieu alan ve oyun kavramları ile, esasında toplumsal yaşam

içindeki mücadelelerin analizini net ve anlaşılır bir biçimde aktarmıştır. Ona göre oyun, alanın niteliğini tam olarak belirleyen tek unsurdur.

Alan içinde birbiri ile mücadele eden farklı gruplar, alanda hangi sebeple bulunduklarının, neyin kıymetli olup olmadığının, sermayenin hacmi, kalitesi ve türünün ne olduğunun farkındadırlar (Swartz, 1997'den akt. Kaya, 2007: 402). Dolayısıyla alan içerisindeki mücadelede hem kazanan hem de kaybeden taraf bulunmaktadır. Bu açıdan alan ve oyun arasında bir benzeşim kurulabilmektedir. Fakat alan ve oyun arasında benzeşimin yanında etkin farklılıklar da bulunmaktadır.

Alan kodlanmamış ve belirlenmemiş düzenliliklere sahiptir. Oyun ise bunun aksine, bilinçle çıkarılan yaratım ve belirli kuralların ürünüdür. Alandaki gibi oyunda da, sadece oyuna dâhil olarak oyunun oynamaya değer olduğu kabul edilir. Sermaye sahiplerinin alandan alana nasıl gücü değişiyorsa, oyuncuların da oyundan oyuna güçleri değişebilmektedir. Güç değişikliği oyuncuların sahip oldukları kartlara bağlıdır. Alanı yapılanmasını sağlayan mekanizma, oyuncuların kendi aralarındaki güç ilişkilerinin tezahürüdür (Bourdieu, 2003'den akt. Kaya, 2007: 402).

Alan kavramının içerisinde oyun kavramını da tanımak, artık sadece etkileşimlerin değil, konumların da daha fazla görünür kılınmasını sağlamaktadır. Alan kavramı sadece insan ilişkilerinin oluşturduğu ağdan ibaret değil; aksine, çok fazla mücadele içeren çetrefilli bir uzamdır. Ayrıca bireylerin mücadele sırasında bulunacakları yeri de yine bireylerin toplumsal yaşam içerisindeki konumları belirlemektedir.

Bourdieu alan ve konum ilişkisini; *“Bu uzamı, farklı konumları işgal edenlere kendini dayatacak konumlar arasındaki nesnel ilişkiler açısından başka bir şey olarak düşünemeyiz. Biraz daha ilerlemek adına, alanın, alana kim girerse girsin, onun üstünde, öncelikle girişi zorlaştıran dışlayıcı güçler biçiminde ve bir kez girdiğinizde de sizi bir tarafa ya da diğer tarafa iten güçler biçiminde etkili olacak, bir olası güçler uzamı olduğunu söyleyebiliriz. (...) Aslında toplumsal dünya, kendilerini göstermezlik edemeyen ya da bir şey oraya girdiği andan itibaren kendini gösterecek olan güç uzamlarıdır; alana yeni giren, bu güce maruz kalacaktır ve bu güce direnç kapasitesi, nesneleşmiş sermayesi ile orantılı olacaktır.”* şeklinde aktarmıştır (Bourdieu, 2021a: 417).

Genel çerçevede Bourdieu, toplumsal olarak dünyayı, herkesin farklı gördüğü, birbirinden bağımsız alanların oluşturduğunu açıklamaktadır. Buna göre, her alanın kendine özgü içsel bir mekanizması, arkasında olunan kendine has sermayesi bulunmakta, ve söz konusu sermayenin çeşidine ve de alan içinde nasıl oynanacağına dair hissedişe (habitus) göre oluşan konumların hiyerarşik yapısı vardır. Böylece Bourdieu, ilişkisel temele dayandığı sosyoloji ile anlattığı alanın yapısal ve nesnel özelliklerine dikkat çekmektedir (Kaya, 2007: 418). Bourdieu, alanın ve alan içerisindeki oyunun yapısal özelliklerini aktarırken doxa ve illusio kavramlarını kullanmıştır. Bourdieu'nün alan ve oyun kavramları ile bağlantılı olarak kullandığı bu kavramlara dikkat etmek gerekmektedir.

Önemli düşünür Bourdieu'nün oyun kavramına ilişkin kullandığı doxa kavramı, oyun içindeki ön kabulleri ve kuralları belirtmektedir. Bilindiği gibi her alan içerisinde kendine özgü kuralları barındırmaktadır. Bu kurallar, bazı yönleri ile kısıtlayıcı etkiye sahipken, diğer yönleri ile bireylerin sermaye birikimlerine katkı sağlamaktadır. Bu sebeple, birey kuralların bilincinde olduğu sürece oyun içinde daha başarılı olmaktadır. İllusio kavramı ise, failin oyunu oynanmaya değer olarak algılaması olarak açıklanabilir (Çetin, 2016: 74).

Faillerin oyuna katılıp katılmayacağını seçmesi Bourdieu'nün failleri tamamıyla özgür gördüğünü göstermektedir. Bu durum ise, her failin kendi habitusu doğrultusunda karar aldığı bir yansıması olarak anlaşılmaktadır. Bourdieu alan kavramı ile, hem habitusu hem de oyun kavramını daha anlaşılır kılmaktadır. Konumların alan içerisindeki önemi, bireylerin belli konumlara ne şekilde geldiklerini sorgulamasına yardımcı olmaktadır.

Alan ve habitus kavramlarının birbirlerine kenetlenmesinin en önemli sebeplerinden biri şu olabilir: Habitus kavramı, toplumsal yapıların bireyler tarafından içselleştirilmesi ile anlaşılırken, alan kavramı, bu içselleştirmenin nesnel bir hale getirilerek dışa dönük olması, yani dışsallaşması olarak anlaşılmaktadır.

Şekil 1.1: Alan ve Habitusun Karşılıklı İlişkiseliliği

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Bireylerin çıkarları ve mücadeleleri ile doğrudan ilişkili olarak toplumsal yaşam içerisinde çok fazla alan bulunmaktadır. Alanlar bireylerin ve grupların mücadelelerine bağlı olarak çeşitlenebilmekte ve kendini devam ettirip yeniden üretilmektedir. Bu sebeple yaşam içerisinde bireylerin mücadele ettikleri tüm alanları ele almak mümkün değildir. Fakat en fazla göze çarpan, nitekim Bourdieu'nün de üzerinde uzun açıklamalar yaptığı üç alandan bahsetmek mümkündür. Böylece hem Bourdieu'nün sosyolojisinin alan hususundaki genel çerçevesi daha belirgin kılınacak hem de alanların temel özellikleri ve diğer alanlar ile olan bağıntıları anlaşılabacaktır.

1.2.3.1. İktidar Alanı

Bir sosyolog ve bir filozof olarak Pierre Bourdieu'nün alan hususunda tüm çalışmalarında ve eserlerinde çözümlediği temel saha, iktidar alanıdır. O, iktidar alanı kavramını iki farklı biçimde kullanmaktadır. Fakat iktidar alanı kavramının kullanıldığı noktalar finalde birbirleri ile kesişmektedir.

Bourdieu'ya göre iktidarın birinci alanı, bütün alanlar içindeki farklılaşmaların ve mücadelelerin düzenlenme görevini yapan meta alan olarak tanımlanmaktadır. İkinci anlamı ise iktidar alanının, Bourdieu'nün analizlerinde elit sınıf, hakim sınıf ve yönetici anlamında kullanılmasıdır. İktidar alanı, iktidar şekilleri ve farklı sermaye türleri arasında var olan güç dengesinin yapısıdır. Aynı zamanda farklı iktidar şekillerinin sahipleri arasındaki iktidarı tekeline alma mücadelelerinin de alanıdır (Kaya, 2016: 416).

Bu bağlamda iktidar alanı, diğer alanlarda baskın ve yüksek sermayeye sahip faillerin, baskınlıklarını ya da hâkimiyetlerini sürdürebilmeleri ve diğerlerine karşı konumlarını koruyabilmeleri için de mücadele ettikleri alan olarak tanımlanabilir. İktidar alanı, toplumsal uzamdaki mücadele edilen tüm alanları düzenleme görevini üstlenmiş temel mücadele alanıdır.

Bourdieu, toplumsal devamlılığın sağlanabilmesi gerekli olan şeyin çatışma olduğunu düşünmektedir. Bütün toplumsal ilişkilerin ve düzenlemelerin temelinde ise iktidarın elde edilme çabası bulunmaktadır. İktidarı ele geçirmekse ona göre, hem maddi kaynaklara hem de en az maddi kaynaklar kadar önemli olan simgesel kaynaklara sahip olmak demektir ki faillerin iktidar mücadelesi bu çıkar üzerine kuruludur. Aynı zamanda modern toplumlarda farklılaşmanın yegâne yolu ekonomik kaynaklara sahip

olmak değildir: aynı zamanda kültürel sermayenin hacmi de bu mücadele içerisinde ziyadesiyle belirleyicidir (Swartz'tan akt. Bahadır 2020: 65).

Dolayısıyla bireylerin iktidar alanı içerisindeki mücadelesi farklı sermayelere sahip olmaları ile doğrudan ilişkilidir. İktidar alanı, çeşitli alanlarda sermayenin büyük kısmına sahip olanların bütün bir mücadeleye giriştikleri yerdir. Yani artık modern toplumlarda önceden olduğu gibi sadece ekonomik anlamda yüksek sermayeye sahip olmak iktidarı kazanmak için yeterli değildir. Bireyler, özellikle çeşitli alanlarda sermaye sahibi olup iktidar alanında mücadelenin kendini göstermesi ile güç elde edinebileceklerdir.

1.2.3.2. Bilimsel Alan/Bilim Alanı

Bilimsel alan sosyal dünya ile oldukça yakın ilişki içerisinde olan bir alandır. Bilimsel alanın sosyal dünya ile bu denli yakın ilişki içerisinde olmasının sebebi, bilim alanında da aynı sosyal dünya gibi pek çok zıtlığın bir arada bulunması kaynaklıdır. Derininde bilim iddiası bulunan tüm dallarda bu zıtlığı bulmak mümkündür. Çünkü bilim alanı öncelikle sosyal yaşamdan çıkarımlar yaparak meydana gelen bir alandır.

Bourdieu'ya göre kültürlerin ürünlerinin verdiği işaretleri veya mesajları anlayabilmek yalnızca o ürünü örneğin, bir metin veya yazı ise sadece onu incelemek ya da okumak yetmeyecektir. Aynı zamanda, yazı üstünden gidersek, yazı ile sosyal bağlam arasındaki ilişkinin üstüne düşünebilmek de aktarılan mesajın hepsini algılayabilme noktasında yetersiz olacaktır. Bu hususta tavsiye ettiği şey; kültürlerin ortaya çıkardığı ürünlerin, özgül yasalarla donanmış alanlar içerisinde meydana getirildiği ve bu kültürel ürünleri kavrayabilmek için ise önce o alanların işleyişlerini kavrayabilmek gerektiğidir. Bu vesileyle daha bütün bir bakış açısına sahip olunmakla birlikte kültürel ürünün mahiyeti de daha belirgin olacaktır (Bahadır, 2020: 69).

Bu bağlamda Bourdieu, bilimsel alanı şöyle tanımlar: “Sosyal bir dünya olan bilimsel alan, bu biçimi ile farklı teşvik ve tazyikler tatbik etmektedir. Ama bu teşvik ve tazyikler sosyal düzlemdeki dünya yansımalarından nispeten özerk ve bağımsızdır. Aslında dış taraftan gelen tazyikler, hangi özellikle olursa olsun, alanlar üstünden ve alanlar aracılığı ile tatbik olduğundan dolayı, alanın mantığı tarafından dolaylı hâle getirilirler. Alanın bağımsızlığının en görünen yansımalarından biri, dış

tarafından gelen talep ve bazyıkleri önemli ölçüde sokarak yansıtır ve kırma yeteneğidir.” (Bourdieu, 2018: 64)

Bourdieu’nün teşvik ve bazyık ile anlattığı, bilimsel alan içindeki çekici ve itici öğeleridir. Bilimsel alanın da sosyal anlamda dünyaya benzer olarak hem çekici hem de itici etkenlere sahip olduğuna dikkat çeken Bourdieu, bilimsel alanın daha farklı olarak itici etkenlere sahipliğini belirtmektedir. Bu fark, tüm dış bazyıkların bile kendini eninde sonunda bilimsellik ile kanıtlayabileceğinin altında yatmaktadır. İşte bu tabir caizse döngü, bilimsel alanın özerkliğini kurması ve devam ettirebilmesi için yegâne fırsattır. Öyle ki bilimsel alanın özerkliği ile dış bazyıkları kırıp parçalaması ve onları artık tanınmaz hale getirerek suret değıştirmesi arasındaki bağ çok güçlüdür (Bahadır, 2020: 69).

Sonuç olarak, tüm bilim dallarının ve bilimsel üretimlerin çıkış noktası olan felsefe, kendi içerisinde dönemlerine göre bir kültürel miras taşımakta ve zıtlıkları beraberinde barındırmaktadır. Bourdieu ise, tam olarak bu noktada, bilim alanının içindeki zıtlıkları bir kenara bırakıp farklı bir açıdan yorumlayıcı bir bakışa sahip olmayı amaç edinmiştir. Bu amaç doğrultusunda da bilimsel alan kavramını kendi literatürüne eklemiş ve bu kavrama yönelik açıklamalar getirmiştir.

1.2.3.3. Entelektüel Alan

Entelektüel alan, Bourdieu için belki de akademik anlamda en fazla önem verilmesi gereken alanlardan biridir. Onun öncelikle Fransa’daki entelektüellerden yola çıkarak evrensel bir soruna değinmiştir. Entelektüellerin genel olarak bulundukları konum itibari ile sürekli olarak sorgulanmaları, akademik anlamda iktidar sahibi olmaları ve güç ilişkisi için mücadele içerisinde bulunmaları vb. sebepler bu alan üzerinde araştırma yapılmasının gerekli olduğunun göstergesidir. Bu durum ise, Bourdieu için alanlar içerisinde analiz edilmesi gereken yeni bir alan yaratmıştır.

Toplumsal uzamda entelektüel olarak egemen konumda bulunanlar, iktidarı elinde tutmaktadır. Aynı durum entelektüel alan içinde de geçerlidir. Toplumsal yaşamın tüm alanlarında, güce sahip olan kesim; güce sahip olamayan ve itaat etmek zorunda olan kesime karşı iktidarı elinde tutmaktadır. Fakat entelektüel alanda anlaşılabilir olma hususu büyük önem taşımaktadır. Entelektüel alanın anlaşılabilir

olması için kültürel üretim alanı kavramından destek almıştır. Bu bağlamda entelektüel alanın kültürel üretim alanı ile olan ilişkisine de değinmek gerekmektedir.

Sanatsal alan, bilimsel alan, edebi alan gibi alt katmanda alanlara sahip olan kültürel üretim alanı kavramı, edebiyat ya da sanatın sosyal geçmişinin genellikle yetinerek idare edebildiği sosyal dünyaya belli olmayan gönderimlerden kopmaya imkân tanır. Kültürel üretim alanı, tam anlamıyla özel bir sosyal dünyadır. Diğer alanlara benzer olarak, kendi hükmedilenleri, egemenleri, yenilikçileri, muhafazakarları ve yeniden üretim mekanizmalarına sahip kültürel üretim alanı ile, siyasal alan ya da sosyal uzam arasında çeşitli tüm homoloji gözlemlenebilse de bu olguların her birinin, edebiyat alanı içerisinde tamamıyla hususi bir biçim aldığı da bir o kadar sabittir (Bourdieu, 2013: 212).

Bu doğrultuda siyasal alanda olduğu gibi entelektüel alanda da bir iktidar çatışması ve mücadelesi bulunmaktadır. Mücadelenin olduğu her alan gibi bu alanda da entelektüellerin sermayeleri ve alan içerisindeki iktidarı elinde bulundurma arzuları ön plana çıkmaktadır. Bu durum bazen bir eser yayınlamak veya bir eserin yayınlanmasını reddetmek olarak karşımıza çıkmaktadır.

Diğer farklı alanlarda da görüldüğü gibi, bu alanda keskin kuvvet stratejileri, ilişkileri, şahsi çıkarlar vb. gözlemlenir. Ancak bu kavramları işaret eden hususlardan bir tanesi bile, alana özgü bir biçim almaması ya da indirgenmemesi için yoktur. Güç ilişkilerinin esası, alanın içerisindeki rekabet mücadelelerinin hem aracı hem de hedefi olan sermayenin çok özel bir biçimidir (Bourdieu, 2013: 212). Dolayısıyla entelektüel alan; mücadele bakımından, mücadelenin söz konusu olduğu diğer tüm alanlar ile birebir benzerlik göstermekle birlikte, işleyiş yapısı olarak tamamen farklı bir alan olarak görülmektedir. Esasen bu durum, tüm alanlar için geçerli olan bir özelliktir.

Sonuç olarak şunu belirtebiliriz: Her alan kendi yapısı bağlamında özgül ve farklı özellikler taşımaktadır. Entelektüel alanın yapısal işleyişi ise daha çok, bilimsel alanda görüldüğü gibi, sembolik sermayeye dayalıdır. Fakat entelektüel alanda dikkat edilmesi gereken nokta, hâkim konumda olan yazarın alanın sınırlarını belirlemesi ve iktidar metninin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verecek olan gücü elinde bulundurması hususudur.

1.2.4. Refleksivite (Düşünümsellik)

Kuramsal çerçevede Bourdieu'yü ayırt eden pek çok özellik bulunmaktadır. Onun ayırt edici özelliklerinden biri de sosyolojisi içerisinde düşünümsellik kaygısı taşımasıdır. O, kendi sosyolojisinin çerçevesini çizerken farklı bir pencereden bakmıştır. Öyle ki, ortaya çıkardığı kavramlara da mantık çizgisinde doğru yoldan ulaşmış ve aynı zamanda bu kavramları da doğru şekilde zihnimize somutlaştırmıştır. Bourdieu habitus, alan, oyun ve diğer kavramları yerli yerine oturtma aşamasında reflexive (düşünümsellik) kavramı ile bağlantı kurmuştur.

Sosyal kuramcı Bourdieu, makro seviyede toplum analizi yapmakla ve deneysel verilerden büyük ölçüde yararlanmakla birlikte, kendini bilimsel bir modele dayalı, taraflı olmayan ve bütünü ile tanımlayıcı olarak sunan bir toplumbilimine karşı çok eleştiricidir. Fakat tüm kuramları sadece şahsi bir bakışın ürünü olarak görenlere de çok karşıdır. Bunun yerine öznellik ve nesnellik arasında sahte olarak gördüğü ayrımı reddetmekte, toplumbilimcilerin her zaman araştırmalarını, “içselleştirilmiş yapıları” ile ilgili bilinçli bir dikkatle yapmaları demek olan düşünümsel toplumbiliminin önemi üzerinde ısrarlıdır (Wallace-Wolf, 2002: 170-171).

Çağımızın önemli sosyologlarından ve sosyal kuramcılarında biri olan Bourdieu'ya göre bireylerin bakış açıları, olayları algılamaları ve olaylara yaklaşımları kendi habituslarına bağlı olarak gerçekleşmektedir. Bu durum ise, toplumsal yaşam içerisinde ister istemez yanlılığı doğurmaktadır. O, özellikle toplumbilimcilerin yanlılıklarının farkında olup, bu durumdan kurtulmaları gerektiğini savunmaktadır. Bu yanlılık, esasında, hem toplumbilimciler hem de bireylerin çoğunluğu için geçerli olmaktadır.

Bu sebeple düşünümsel sosyolojide en çok önem verilmesi gereken nokta, araştırmacının habitusuna bağlı olarak yanlı olduğu konusudur. Araştırmacının araştırmasına başladığı andan itibaren kültürel sermayesini ve alışılmışlıklarını bir kenara bırakması gerekmektedir. Bu şartın uygulanmaması hem ortaya çıkan eserin yanlı bir eser olmasına hem de sosyolojik bakışa gölge düşürmesine sebep olmaktadır.

Bourdieu, sosyolojik bakışa gölge düşürecek; kökensel, iktidar ve entelektüelist olarak üç tane yanlılığın olduğunu öne sürmektedir. Bunlardan birincisi, araştırma yapan kişinin, kişisel yeri ve kökenine bağlıdır. En şeffaf olanı, yani, şahsi eleştiri ve karşılıklı eleştiri yoluyla en doğrudan kontrol edilebilecek olanı budur. Daha az fark

edilen ve tartışmalı olan ikincisi, çözümlemecinin geniş anlamda toplumsal yapı içindeki konumuna değil, akademik alanın mikrokozmosunda, yani belirli bir anda ona sunulan entelektüel konumların nesnel alanındaki, bunun da ötesinde iktidar alanındaki konumuna bağlıdır. Üçüncü olarak entelektüalist yanlılık, sonuçları itibarıyla, çözümlemecinin üniversite alanındaki konumundan ve toplumsal kökeninden kaynaklanan çok daha derin ve çok daha tehlikeli bir yanlılıktır: pratiğin mantığının ayırt edici özelliklerini oluşturan şeyi tamamen bilmezden gelmeye götürür. Bunun sonucunda ise pratik mantığı kuramsal mantığa indirgeme tehlikesiyle karşı karşıya geliriz (Bourdieu, 2003: 37).

Bu bağlamda sosyal bilimler alanı, tam olarak düşünömselliğın öznesidir. Dolayısıyla toplumbilimcilerin bir araştırma yaparken belli bir disiplin çizgisine sahip olmaları gerekmektedir. Yani Toplumbilimcilerin en önemli görevi, bilimsel anlamda kendi sınırlarını bilerek yanlılıklarını bir kenarda bırakmaları olmalıdır. Çünkü, araştırmacının kendi alışılmışlıklarının bilincinde olarak yola koyulması, doğru ve bilinçli bir sosyoloji için en önemli unsurdur.

1.2.5. Sermaye

Kendi sosyolojisi içerisinde toplumsal yaşamı ve bu yaşam içerisindeki bireylerin konumlanmalarını tüm hatlarıyla açıklamaya çalışmış olan Bourdieu'ya göre, bireyler toplumsal yaşam içerisinde daimî olarak sosyalleşmeye ve toplumsal alana katılmaya çalışmaktadırlar. Bourdieu, bireylerin yaşam içerisindeki tüm uğraşlarını alan kavramı ile daha anlaşılır kılmıştır. Fakat bireylerin belli alanlara dâhil olmalarını ise, habitusları ve habituslarına bağlı olarak da sermayeleri belirlemektedir. Sermaye kavramı şüphesiz onun kendi perspektifi ile inşa ettiği sosyolojisinin temel taşlarından biridir.

Sosyolojiye yaptığı katkılarla önemli bir yer tutan Bourdieu, sosyolojik fikirlerinin en başından beri, toplumsal olarak realistiğın mikro düzeyinde etki etmiş olan dinamikleri açıklayacak bir analitik kavram olarak yatkınlık terimini geliştirmiştir. Onun bu terimi geliştirmesinin temel nedeni, habitus ve alan kavramlarına daha açık bir ontolojik statü kazandırmak ve böylece söz konusu iki düzey arasındaki ilişkiselliğın arka planını teşkil eden mikro dinamikleri sermaye kavramıyla birlikte açıklamaktır (Çeğın, 2018: 413).

Yine Bourdieu, toplumsal yaşamda eyleyici konumunda bulunan bireylerin dahil oldukları alanları ve bu dahil olmanın sebeplerini kendi içerisinde dörde ayırdığı (kültürel, simgesel, ekonomik ve sosyal) sermaye kavramı ile açıklamaktadır. Sermaye, bireylerin hem alan içerisindeki mücadelesinin hem de bu mücadelenin habitusla bağlantısının tam ortasında birleştirici nitelikte bulunmaktadır.

Bir başka açıdan Bourdieu, bireylerin sosyalleşme süreçlerinde edindikleri yatkınlıklar sisteminin, onların toplumdaki konumlarına, yani kişisel sermaye donanımlarına bağlı olduğunu düşünmektedir. Bourdieu sermayeyi, topluma yön veren bireyin toplumsal alanın belirli bir kısmına katılımını ve rekabetten doğan özel kazançlar elde etmesini mümkün kılan toplumsal arenada etkisi büyük olan kaynaklar bütünü olarak tanımlamaktadır. Burada Bourdieu'nün, Weber ve Marx'ın tabakalaşmayı açıklayan anlayışlarını harmanladığı ve çok yönlü bir sermaye kavramına ulaştığı dikkat çekmektedir (Çeğin, 2018: 414).

Çağdaş sosyolog Bourdieu bu harmanlama sayesinde sermaye kavramına yeni ve farklı bir anlam kazandırmıştır. Sermaye kavramı artık sadece Weber'in ve Marx'ın savunduğu biçimde tabakalaşmayı değil, Bourdieu'nün bahsettiği alanlardaki ilişkiselliği de açığa çıkaran bir kavram haline gelmiştir. Böylece sermaye kavramı ile hem alan mücadelesi hem de bireylerin oyun içerisindeki ast üst ilişkisi açığa çıkmaktadır.

Gruplar ve kişiler birbirleri ile etkileşime ve ilişkiye girerken öncelikle kendilerine önemli değer sağlayabilmek amacı ile farklı sermaye şekillerini devreye sokup ortaya koyarlar. Sermayelerin her biri günlük yaşamda diğerleri ile ilişki sırasında nakite çevrilebilir. Tabii sermaye denildiğinde ilk akla gelen ekonomik sermaye, kişilerin sahip oldukları maddi karşılığı bulunan değerlerdir. Kültürel sermaye ise, toplum içinde yüksek olduğuna inanılan değerler hakkında bilgi sahibi olmaya yöneliktir. Sosyal sermayeye gelince, kişinin toplum içinde tanıdığı ve ihtiyaç halinde desteğini alabileceği güvendiği bireyler ağına işaret etmektedir. Simgesel sermaye ise, bireyin direkt kendisi ile ilgili olan şeref, duruş, görünüş, davranış şekilleri ve konuşma alışkanlıkları gibi özellikleridir (Yel, 2007: 570).

Alan içerisindeki her eyleyici, sermaye şekillerini kendine alabilme ve sermaye donanımlarını artırabilme gayesindedir. Sermayenin hacmi ve şekli eyleyicilerin alanın özel ast üst ilişkisi içindeki pozisyonunu belirlemektedir. Tüm eyleyiciler, alan

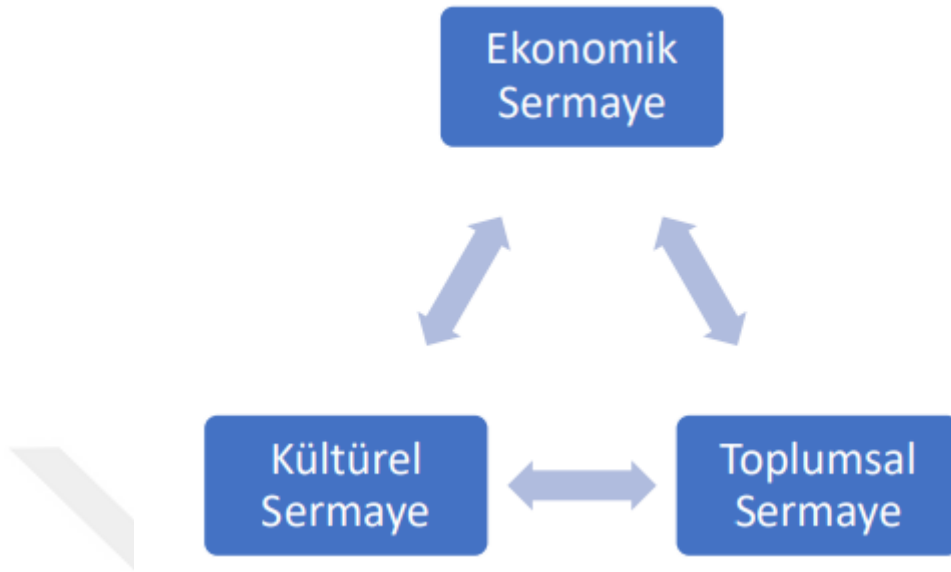
içerisindeki bulunduğu statüsünü arttırmak ve korumak için elindeki sermayesine sahip çıkmaktadır. Alanların tümü, konum ve sermaye elde edebilmek bakımından bir mücadele ortamıdır. Yani, alan içerisinde üretilip, ortama sokulan ve elde edilmeye gayret gösterilen bilgi, statü, sermayeyi oluşturmaktadır. Eyleyiciler, önemli pozisyonlar bakımından hassas bölgede olan sermayeleri elde edebilmek için sürekli savaş vermektedirler. Böylece tüm alanların konumu, dinamik yapısı, eyleyicilerin bulunduğu yere göre belirlenmiş olur (Çeğin, 2018: 415).

Bourdieu, sermayeyi eyleyicilerin gündelik yaşam pratiklerinin çözümlemesine fırsat tanıyan, birbirinden farklı alanlar içinde genele indirgenmiş, kendilerine has yansımalarının içerisinde üretildiği alanda anlaşılabilir bir hassasiyet olarak tanımlamakta ve bu tanımlamadan hareketle ekonomik, sosyal, kültürel ve simgesel olmak üzere dört sermaye tarzı üzerinde durmaktadır (Çeğin, 2017: 141).

İktisadi yani ekonomik sermaye, ekonomik olan kaynakların tümüne egemendir. Sosyal sermaye, ilişkilere egemendir. Örneğin, bireylerin belki aile belki de, iyi bir okul mezunu olması vesilesi ile toplumsal konumları dolayısıyla kullanabilecekleri etki ve destek ağlarını kapsar. Kültürel sermaye, Bourdieu'nün dikkatini en çok verdiği ve toplumbilimi kuramına ait en özgün katkılarının olduğu alandır. O, anne babaların çocuklarına kesinlikle kültürel sermaye aktardıklarını ispatlamaya çalışmaktadır. Böylece çalışmalarında farklı sınıflar arasındaki beğenilerin ve zevklerin, bir şeylerin değerli veya güzel olduğuna dair kararların nasıl değiştiğini, seçkin sınıftakilerin nasıl kendilerini popüler zevkten uzaklaştırmakta olduklarını çok detaylı olarak çözümlemiştir (Wallace-Wolf, 2002:165).

Son olarak simgesel sermaye ise, bireylerin diğerlerinin gözünde nasıl gözüktüğü nasıl konumlandığı olarak açıklanabilir. Genel çerçevede Bourdieu'nun dörde ayırdığı bu sermaye tarzları, faillerin toplumsal uzamdaki sınıf mücadelesine, alanlara dâhil olmalarına ve alan içindeki konumlanışlarına da açıklık getirmektedir. Failler; sermayelerinin hacmine, yapısına ve kendi habituslarına bağlı olarak toplumsal uzamda yerlerini edinmektedirler.

Şekil 1.2: Sermaye Türleri Arasındaki Dönüşümlü İlişki

Kaynak: Erbay, 2018: 27.

1.2.6. Ekonomik Sermaye

Bir sosyolog ve filozof olan Bourdieu neredeyse tüm çalışmalarında olaylara açıklık getirirken tek bir nedene bağlı kalmamakta, farklı olayları farklı bağıntılarla açıklamaktadır. Bourdieu, sermaye türlerini açıklarken türlerin birbirine dönüştürülebilir olduğunu vurgulamıştır. Her bir sermaye türü diğerlerinden ayrı gibi algılanmasına rağmen esasında hepsi birbirine dönüştürülebilmektedir. Ayrıca sermayelerin birbirleri ile olan bağlantıları Bourdieu'nun genel kuramsal sosyolojisini de açıklamaktadır. Ekonomik sermaye ise bu duruma örnek gösterilebilir.

Diğer taraftan Bourdieu, toplumları sınıflar temelinde çözümlemektense, alan kavramını kullanmaktadır. Alan ise, toplumsal konumların güç ilişkilerine dayanan sistemidir. Her alan güç ilişkilerini meydana getiren yerdir. Ancak, Marx bütün güç ilişkilerini üretim araçlarına yani ekonomik alana bağlarken, Bourdieu farklı alanların oldukça özerk olabileceğini savunmaktadır. Örneğin modern toplumlarda politika profesyonelleştirilmiş ve özerklik kazanmıştır, kendine ait kuralları vardır; ve politikanın işleyiş tarzı ve sağladığı güç, ekonomik süreçlerin bir işlevi olarak görülmemektedir (Wallace-Wolf, 2002: 164-165).

Sermaye kavramı her ne kadar sadece üretim araçlarının sahibi olma veya olmama durumu, bu durumlar arasındaki mücadele olarak görülse de bu düşünce Bourdieu ile aşılmıştır. Dolayısıyla o, güç ilişkilerini sadece ekonomik alana bağlamamış, toplumların karmaşıklığına göre çok farklı alanların bulunduğunu ve bu farklı alanların da güç ilişkilerini farklı şekillerde meydana getirebileceğini savunmuştur.

Ekonomik sermaye, tanım olarak bakıldığında, ekonomik kaynaklara erişme ve sahip olma anlamında anlaşılmalıdır. Bu sermaye tarzı, XIX ve XX. yüzyıllarda sosyal sınıflar arasındaki uçurumun temel nedeni olarak görülmüştür. Marksizm'in sınıf yaklaşımının yerleşik dikotomisi yani burjuvazi ve proletarya en temelde iktisadi sermayeye sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki ayrılığa tekabül eder (Çeğin, 2017: 141). Fakat günümüzde, sosyal olarak sınıfların analizinde en klasik olan iktisadi sermaye yetersiz kalmakta hatta yetersiz kalmaya mahkûm bırakılmaktadır. Bu nedenle Bourdieu, sermayenin farklı olan tüm çeşitlerinin gerekli olduğunu önemle vurgulamaktadır.

Ekonomik sermaye maddiyat gibi somut olan meta ilişkilerinin dolaylı olmayan bir görünümüdür. Yani, zengin olmak, somut mülkiyet sahibi olmak gibi unsurlar, ekonomik sermayenin birikmesidir. Ekonomik sermaye, genel olarak içinde saklı bir tahakküm barındırmamaktadır. Bunun aksine kuvvetini doğrudan doğruya gösterir. İktisadi sermaye kendini çoğu zaman somut bir biçimde ortaya koymaktadır, ama bu sermaye türü yalnızca para olarak düşünülmemelidir. Paraya ek olarak, paraya dönüştürülebilen somut mallar (araba, ev, arazi, vb.) da ekonomik sermaye olarak algılanmalıdır (Dursun, 2018: 84).

Bu bağlamda ekonomik sermaye kendini sadece maddiyata dayalı veya paraya dayalı olabileceği şekillerde değil, toplumsal hayatın her alanında gösterebilmektedir. Bu gösterme durumu ise ekonomik sermayenin gerekli durumlarda diğer sermaye türlerine dönüşebilmesinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu'nün bahsettiği sermaye türlerinin birbirine dönüşebilir olması hususu özellikle ekonomik sermayenin dönüşümünde daha net bir biçimde anlaşılmaktadır.

Örneğin, maddi imkânı olan bireyler, ekonomik sermayeleri sayesinde istedikleri alanda iyi bir eğitim alabilir ve böylece ekonomik sermayelerini kültürel sermayeye dönüştürebilmektedir. Genel çerçevede Bourdieu, ekonomik sermaye ile bireylerin

farklı kanallarla farklı birikimler yapabileceğini ve sadece tek bir sermaye türüne bağımlı kalınmaması gerektiğini anlatmaktadır. Her bir sermaye türü diğerine dönüşebilmekte veya her bir sermaye türü diğerinin getirilerini bir adım öne çekebilmektedir.

Kısaca ekonomik sermaye diğer sermaye türlerine göre da daha fazla eşitsizlik yaratan sermaye türü olarak görülmektedir. Bu bağlamda ekonomik sermaye diğer sermaye türlerini de doğrudan etkileyen sermayedir. Öyle ki bireyler miras gibi bazı durumlarda kolay bir biçimde ekonomik sermayeye sahip olabilmektedirler. Dolayısıyla Bourdieu'nün ekonomik sermayesi dışındaki sermayeleri ekonomik sermayeyi hem belirleyici hem de yeniden üretici olarak konumlanmaktadır.

1.2.7. Sosyal Sermaye

Sosyal sermaye kısaca tanım olarak bakıldığında bir ilişkiler ağı olarak görülmektedir. Bourdieu'nün diğer sermaye türleri ile sürekli ilişki içerisinde olarak gördüğü sosyal sermaye önem verilmesi gereken bir sermayedir. Gündelik yaşamdaki bağların temeli sosyal sermaye ile ilintilidir. Sosyal sermaye, bireyler arasında sosyal bağların bulunduğu ve bireylerin toplumsal yaşam içerisindeki ilişkilerini belirleyen sermaye türüdür. Her toplumun veya sınıfın farklı miktarda sermaye tipine sahip olması sosyal sermayenin bir yansıması olarak görülebilir.

Sosyal sermaye Bourdieu'nün, kişinin bir toplum içerisindeki eylem yeteneğini, grup ilişkileri ve bu ilişkiler içerisinde bireylerin konumlandıkları pozisyonların, bu bireylere getirilerini açıklamak amacıyla ortaya koyduğu bir kavramdır. Bourdieu'ye göre, kişisel başarıların arkasında, kurumsallaşmış yapıların içinde iyi stratejiler ile eylemde bulunma becerisi yatmaktadır. Ona göre sosyal sermaye, hakiki potansiyel kaynakların toplamından oluşmaktadır. Bireylerin birbiri ile tanışması ona göre, sağlam bağlantılara sahip kurumsallaşmış ilişkilerle ilgilidir. Yani, bu durum, bir gruba üye olmak anlamına gelmektedir. Bourdieu, grupların, her bir üyesine, kolektif aidiyet desteği sağladığını, bu ilişkilerin ise sadece materyal ve sembolik mübadelede, pratik durumlarda ortaya çıkabildiğini belirtmektedir. (Bourdieu'dan akt. Dursun, 2018: 90-91).

Bourdieu bahsettiği tüm bu ilişkiler ağının sosyal olarak daha çok bir gruba (sınıfa, okula, derneğe, aileye vb.) üye olarak kurulduğunun altını çizmektedir. Bu

durum da bir bakıma bireylerin bulundukları çevre ile bağlantılıdır. Dolayısıyla bireyler, bağlı ya da dâhil oldukları gruba kendilerini ne denli ait hissederlerse sosyal sermayelerini o denli geliştirmiş ve kullanmış olmaktadır. Bireylerin ilişki ağının temellerini sağlam atmaları, sosyal sermayelerini de sağlamlaştırılmaları anlamına gelmektedir.

Sosyal sermaye bir bakıma tanıdıklar ağıdır. Bu ağ, esasında toplumsal dünyada tüm bireylerin bir şekilde dâhil oldukları bir ağıdır. Örneğin, bir birey iş ararken bu süreci tek başına yürütmek yerine, eğer sahip ise, tanıdıklarını sürece dâhil etmeyi seçebilir. Çünkü bu eylem, bireylerin tek başlarına büyük olasılıkla ulaşamayacakları ya da ulaşmak için fazladan çaba ve zaman harcamalarını gerektirecek işlere ulaşmalarını ve bunu görece kısa bir sürede yapmalarını sağlar (Erbay, 2018: 26).

Nüfuzlu bir ailenin fertlerinden biri, ailesinin yıllarca kurmuş olduğu toplumsal ilişkiler yoluyla iyi bir yerde iş bulabilir. Ailesi bu nüfuza sahip olmayan bir başkası ise, aynı işe ulaşabilmek için, sahip olduğundan farklı ve daha kapsamlı toplumsal ilişkiler kurmak durumunda kalacaktır. Yani diğer bireyin hazır bulduğu ağı, tek başına kendi oluşturmak zorundadır (Erbay, 2018: 26).

Sonuç olarak, bireyler, kurdukları ilişkiler ve sağlamlaştırdıkları çevre sayesinde sosyal sermayeye sahip olmaktadır. Onlar, sosyal sermayelerini ne kadar güçlendirirlerse, toplumsal yaşam içerisinde de o kadar çok bağlantı kurma potansiyeline sahip olmaktadır. Bu bağlamda sosyal sermaye, esasında benzersiz bir kolektif etkileşim kurucusu ve bu etkileşimin ürünü olarak da görülebilir.

1.2.7.1. Sosyal Sermaye ve Eğitim

Sosyal sermayenin en çok tezahür ettiği alanlardan biri şüphesiz ki eğitim alanıdır. Sosyal sermaye bir ilişki ağı içerisinde bulunmakla başlayan daha sonrasında ise kişi veya kişilerin dâhil oldukları ağ vasıtası ile bir üst ağa çıkabilmesini sağlamayan sermaye türüdür. Kişi sosyal sermayesini ne denli genişletir ve geliştirirse diğer sermaye alanlarında da başarıya ulaşmaktadır. Sosyal sermayenin eğitim ayağına bakıldığı zaman ise eğitim kurumlarındaki ağın öğrenciler üzerindeki etkileri göze çarpmaktadır. “İş görme” olarak da tanımlanabilecek eylemlerin, eğitim kurumlarındaki çokluğu ve yeniden üretimi Bourdieu’nün de çalışma alanlarına yansımıştır.

Bazı kişiler sosyal sermayeyi eğitim alanında olumlu yönde kullanmaktansa, daha çok diğerlerinden önde olabilme olarak kullanmaktadır. Bu durum aileler tarafından bireylere daha çocukluk yıllarında öğretilmeye başlanmaktadır. Örneğin, hatırı sayılır bir ailenin çocuğu gittiği eğitim kurumunda herhangi bir problemle karşılaştığında bunu ailesine taşır ve ailesi ise eğer bu durumu kanıksamış ve kabullenmiş bir öğretmen veya müdür varsa onlarla çözmeye çalışır. Durum tam tersi ise problemi konumları dolayısıyla kendi istedikleri yönde çözülecek şekilde daha üst tabakayı da dâhil ederek sonuca ulaştırmaktadırlar.

Aslında bu durumun iki farklı olumsuz yönü bulunmaktadır. Birinci olarak birey çocukluk yıllarında böyle bir duruma alışmış olarak yetiştiği zaman gelecek yıllarda kendisi de buna başvurur ki Bourdieu'nün açıklamaya çalıştığı ve savaştığı durum budur. İkincisi ise böyle bir durum sadece eğitim kurumlarında değil, eğitim kurumları gibi çoğu kurumda devam edip yeniden üretilmesine neden olur. Bununla birlikte akademik alanlarda da bu durumla fazlaca rastlanmaktadır. Akademik anlamda iktidara sahip olanların olmayanlara karşı bir müdahalesi bulunmaktadır. Hatta bazı durumlarda kendi konumlarını koruma amacıyla tahakküm uygulamaktadırlar. Bourdieu, bu tahakkümün, toplum içerisinde üst tabakanın alt tabakaya uyguladığı tahakküme çok benzer olduğunun da altını çizmektedir.

Herkesin herkese karşı bir mücadelesi söz konusudur. Bu mücadele kendine özgü mantığıyla zamansal aralıklar sistemi olarak düzenin yeniden üretimine katkıda bulunmaktadır. Söz konusu mücadeledeki daimî yarış, yarışa bir kez girmiş olup bu yarış tarafından hem talep edilen hem de güçlendirilen rekabetçi yatkinlıklara sahip olanlar arasında kurulur: Çünkü bir tarafta yarışma durumunun kendisi, yarışın ortak bahislerini tanımayı varsayar ve yaratır; diğer tarafta ise yarışta daha ileri bir konumu işgal edenlerin hakemliğindeki rekabet her an, yarışın hemen hemen aynı noktasındaki rakiplerle sınıranır (Bourdieu, 2021b: 99).

Sonuç olarak, toplumsal yaşamda bulunan tahakküm yaşamın her alanında kendini göstermektedir. Eğitim alanında da kendine yer edinen tahakküm kendi içerisinde belli stratejilere sahiptir. Tahakküm stratejileri her alanda farklılaştığı gibi eğitim alanında da kendine özgü bir yöntemle ilerlemektedir. Stratejilerin tümüne genel olarak bakıldığında zaman, esasen bulundukları yapılar olmadan bir hiç konumdadırlar.

Fakat yapıların yaşam düzeni için gerekli olan mecburi devamlılığı tahakküm stratejilerinin de devam etmesini sağlamaktadır.

1.2.7.2. Kadronun Yeniden Üretimi

Akademik anlamda iktidarı elinde bulunduranlar kadronun yeniden üretimi konusunda belirleyici role sahiplerdir. Bu duruma ulaşmak ise akademik anlamda sermayeye sahip olmayı gerektirir. Bireylerin, aynı çevreden olan diğer bireyler tarafından, işgal ettikleri konuma göre muamele gördükleri pek çok alan bulunmaktadır. Bu alanlar içerisinde belki de en belirgin olan alan akademi alanıdır. Çünkü akademi alanında, belli bir sermayeye ulaşmış bireyler, daha yolun başında olan ve akademik sermayesini biriktirmeye çalışan bireylere göre bir adım daha öndedir. Söz konusu önde olma durumu ise diğer bireylerin kişiye göre davranış değişikliklerine gitmelerine neden olmaktadır.

Akademik sermaye; diğer konumlara ve onları işgal edenlere, “Ecole normale superieur” ve agregasyon ya da doktora sınavları jürileri, üniversitelerarası danışma kurulu gibi kadroya girişi kontrol etmekle yükümlü tüm kurumlara hâkim olabilecek konumların işgaliyle elde edilir ve ayakta kalır. Kadronun yeniden üretim noktaları üstündeki bu iktidar, hamilerine statüden kaynaklanan bir otorite sağlar. Bu, eserin ya da kişinin olağanüstü vasıflarından çok, hiyerarşik konumuyla ilişkili olan ve yalnızca hızlı rotasyona sahip öğrenci nüfusu üzerinde değil, asistanların işe alındığı, yaygın ve uzun süreli bir bağımlılık ilişkisine giren doktora adayı müşteriler üzerinde de uygulanan bir tür işlev ayrıcalığıdır (Bourdieu, 2021b: 94).

Her failin işgal ettiği iktidar konumlarından her birinde uygulayabileceği yarı kurumsal iktidarın yayılımı, yani failin ağırlığı; ayrıca sahip olduğu iktidarın tüm özel niteliklerinden (bu, kuşkusuz diğerleri gibi bu konuda da “Sayın Başkan” veya “Sayın Dekan” gibi hitap terimleri yoluyla akla gelenlerdir) ve kendi farklı konumlarından çıkarabileceği tüm mübadele olasılıklarına bağlıdır. Başka bir deyişle her fail, en yüksek kurumun mensubu olarak toplumsal olduğu gibi kişisel olarak da elinde tuttuğu ağırlığı, her bir ikincil kuruma taşımaktadır. Rekabet üzerine kurulu hiyerarşik bir evrende müdahil olduğu alt sıra kurumların mensupları kelimenin failin parçası olduğu bu hiyerarşik uzama tam anlamıyla can atmaktadır (Bourdieu, 2021b: 95-96).

Bourdieu, süregelen bu hiyerarşik düzenin, akademik sistemde kendini rekabetle nasıl gösterdiğini açıklamaktadır. Kadronun yeniden üretimi hususu, hem akademik anlamda iktidarı elinde bulunduranların hem de bu iktidar çarkının bir parçası olmak isteyen “yeni girenlerin” çabasıyla devam etmektedir. Yeniden üretim çarkı, belki de eşitsizlikten hayıflananlar da dâhil olmak üzere bilinçli veya bilinçsiz olarak faillerin destekleri ile dönmektedir.

1.2.7.3. Dil Sosyolojisi

Bu alanda da Bourdieu, eğitimdeki eşitsizliğe dikkat çekerken bu eşitsizliğin yansımalarının daha küçük yaşlarda kendini gösterdiğinden bahsetmektedir. Bireyler çocukluk yıllarından itibaren yani nüfuzlu sayılabilecek ailelerin çocukları en basit örneği ile öğretmenleri ile nasıl konuşacaklarının bilincinde olmaktadır. Dolayısıyla dili kullanma becerisi sosyal sermayeyi geliştirmenin ilk adımlarından biridir. Sosyal sermayeyi geliştirme dönemi ise çocuklukla başlamaktadır.

Bourdieu, ebeveynlerin çocuklarına kültürel sermaye aktardıklarını söylemektedir. Kültürel sermaye ise sosyal sermaye ile şekillenmektedir. Bu sebeple o öncelikle, farklı sınıflar arasında zevklerin kararların nasıl değiştiğini ayrıntılı olarak çözümlemiştir. Ayrıcalıklı konumda bulunan ailelerin bireyleri, eğitim sistemi içerisinde rahatça başarıya sahip olabilecek donanımına sahiptirler. Rekabetin hat safhada olduğu sınavlar, kişileri kendilerinin başarısız ya da başarılı olduklarını düşünmeye teşvik etmektedir. Böylelikle orta veya üst sınıflardan gelen öğrenciler, ailelerinin bulundukları konumlar dolayısıyla tüm görüşleri bağdaştırmakta güçlük çekmemektedirler (Wallace-Wolf, 2002: 165-166).

Bu sebeple, dilsel sermaye sosyal sermayenin içerisinde bulunan bir çekirdekten farksızdır. Dilsel sermayenin güçlü olması sosyal sermayenin de daha sağlıklı temellerle ilerlemesini sağlamaktadır. Nerede nasıl konuşacağını bilmek öğrencilerin rekabet ortamında önde olmalarını sağlayacak kazanımlardan biri olarak görülmektedir. Sosyal sermayesi ve ilişkiler ağı fazla olan ailelerin çocukları dilsel anlamda sermayesi gelişmiş ebeveynleri vasıtasıyla bu durumu kanıksamış olarak hayata başlamaktadırlar.

Böylece bireyler eğitim ortamında da gördüklerini eyleme geçirerek kendi sermayelerini geliştirmeye başlamaktadırlar. Dilsel sermaye konusunda şanslı olup çocukluktan öğrenen bireylerin aynı yaşa sahip bireylere göre içinde bulundukları

durumda her zaman bir adım önde bulunmalarının temel sebebi buna dayanmaktadır. Bu durumun eşitsiz olan yanı ise, hem sosyal hem de dilsel sermayesi gelişmemiş ailelerin çocuklarının, bu durumda geride kalmaları hususudur. Dolayısıyla Bourdieu'nün özellikle belirttiği ve dikkat çektiği nokta da budur. Esasen bireyler hayata bile eşit şartlarda başlanamamaktadırlar.

1.2.8. Kültürel Sermaye

Kültürel sermaye, Bourdieu'nün en çok yoğunlaştığı sermaye türüdür. Sosyoloji bilimine fazlaca özgün katkılarda bulunan Bourdieu'nün kültürel sermaye hakkındaki görüşleri şüphesiz ki bu katkılardan belki de en belirleyici olanıdır. Kültürel sermaye onun sosyolojisini anlayabilme yoluna ışık tutan konulardan biridir. Kültürel sermaye diğer sermaye türlerinin zeminini ve toplumsal uzamdaki bireylerin rolünün belirleyiciliğini oluşturmaktadır.

Sermaye çeşitlerinden biri olan kültürel sermaye, hem Bourdieu sosyolojisi için hem de sermaye kavramının özelde gelişim süreci için oldukça önemli ve yol gösterici bir role sahiptir. Kültürel sermaye ve ekonomik sermaye; toplumsal olarak hiyerarşinin kurulmasındaki en temel ögedir. Bu bağlamda Bourdieu, açıkladığı sermaye kavramını temelde kültürel sermaye etrafında açıklamış ve şekillendirmiş, özellikle eğitim sistemi ile ilgili tüm çalışmalarında da sıkça kullanmıştır. (Bahadır, 2020: 86).

Bu açıdan Bourdieu'nün kültürel sermaye kavramını kullanma nedenlerinden birinin eğitim konusu olması tesadüf değildir. Ona göre sadece ekonomik eşitsizlik ya da dengesizlikler, bireylerin eğitim hayatındaki başarısızlıklarını açıklamaya yetmemektedir. Bu sebeple Bourdieu, bireylerin eğitim hayatındaki başarısızlıklarının nedenlerini daha derinden incelemek gerektiğini düşünmüştür. Dolayısıyla daha geniş ve detayların gözden kaçmayacağı bütüncül bir bakış açısı ile analiz yapabileceği yeni kavramı, yani kültürel sermayeyi meydana getirmiştir.

Kültürel sermaye; bir bakıma bilgi sermayesidir. Kültürel donanım, bilgiye ve otoriteye ulaşım üzerinden dağıtılan sermayedir. Yetenek, unvan ve becerilerimizi kapsamaktadır. Kültürel sermaye, içinde bulunulan toplumsal uzamın yapısına göre, bürokratik sermaye, dini sermaye, eğitimsel sermaye ve politik sermaye gibi gömlekler giyebilir (Göker'den akt. Kaya, 2018: 25). Kültürel sermayenin, Bourdieu

sosyolojisinde merkezi bir konumda bulunmasının temel nedenlerinden biri de bu sermayenin ast-üst ilişkisi yaratan temel sosyal bir güç olmasıdır.

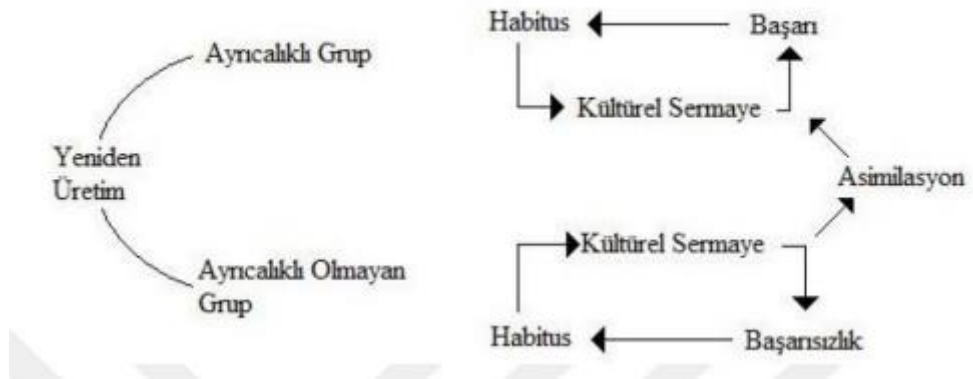
Sosyolojiye yaptığı katkılarla önemli bir yer tutan Bourdieu'nün neredeyse tüm çalışmalarında en önemli noktalardan biri gündelik yaşam içindeki eşitsizliklerin, farkında olunmadan ve karşı koyulmadan nesilden nesile sorunsuzca nasıl aktarıldığıdır. Bu durumun odağı Bourdieu'ye göre, şimdiye kadar diğer düşünürler tarafından tavsiye edilmiş yanıtlardan farklı olarak, kesinlikle eğitim sistemi içerisinde aranmalıdır. Zira bireyler ailelerinden miras aldıkları kültürel birikim ve farklılıkları ile eğitim yaşamında başarılı olup tüm fırsatları akıllıca değerlendirebilmektedirler (Swartz'dan akt. Bahadır, 2020: 88).

Bu durum detaylı olarak ele alınıp araştırıldığında bireylerin ailelerinden miras aldıkları kültürel sermaye sayesinde, o sermayeye sahip olmayan bireylere göre daha iyi meslekleri, veya anne babaları gibi daha iyi bir yaşamı elde etme olasılıkları arasında güçlü bir ilişki bağı göze çarpacaktır. Öyle ki var olan toplumsal eşitsizlik bu sayede nesilden nesile aktarılmaktadır. Bourdieu, eğitim sisteminin, toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretilmesi noktasında aileye, kiliseye ya da özel olan tüm şirketlere göre çok daha fazla söz sahibi olduğunu düşünür (Swartz'dan akt. Bahadır, 2020: 88).

Genel çerçevede, sosyal eşitsizliğin kurumlar vesilesi ile nasıl yeniden üretildiğini ve bir bakıma toplumsal olarak tabakalaşmanın da bir açıklaması olarak gördüğü kültürel sermaye Bourdieu'nün sosyolojisinde önemli bir yer kaplamaktadır. Bu noktada önce aile, daha sonra okul kurumu ve bu kurumun işlev ve yapısı ise eşitsizliğin yeniden üretiminin odak noktasıdır.

Bu bağlamda Bourdieu, okulun ayrıcalıklı olan gruplara başarı sağlarken, ayrıcalıklı olmayan grupları ise toplumsal yaşamda daha da geriye çektiğinin analizini yapmakta, aynı zamanda eğitimin herkesi eşitleyeceği algısını da yıkmaktadır. Çocuklar ise, ailelerinden miras olarak aldıkları habitusları vesilesiyle toplumdaki genel kabullere onay sağlamaktadır. Böylece toplumların kültürel sermayeleri oluşmakta ve daimi olarak yeniden üretilmektedir. Bourdieu, kısaca; kültürel değerlerin bireyde birikimi olarak da tanımlanabilecek olan kültürel sermayeyi kendi içerisinde, bedenselleşmiş, nesnelleşmiş ve kurumsallaşmış kültürel sermaye olarak üçe ayırmıştır.

Şekil 1.3: Yeniden Üretim Devresi

Kaynak: Harker, 1984: 118.

1.2.8.1. Bedenselleşmiş Kültürel Sermaye

Bedenselleşmiş kültürel sermaye, bir bakıma eğitim alanındaki genel kabul görmüş düşüncelerin yanlışlığının görünmesi ve bu konudaki tezlerin çürütülmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bourdieu, bedenselleşmiş kültürel sermaye kavramı ile başta eğitim alanındaki eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin yeniden nasıl üretildiğinin açıklamasını yapmaktadır. Bireylerin kültürel sermayelerini bedenselleştirmeleri, temelde çok fazla değişikliğe sebep olmaktadır. Bir döngü haline gelen bu durumu gözlemlemek bedenselleşmiş kültürel sermaye ile gerçekleşmektedir.

Birey, çocukluk döneminden itibaren ailesinin ve sosyal çevresinin durumuna göre özel yeteneklerini dışarı vurma, konuşma alışkanlıkları, farklılık derecesinde kendini anlatma gibi yapısal özellikleri ile kazandığı eşitsizlik durumunu eğitim alanında sermayeye dönüştürebilmektedir. Sınıf içerisindeki ayrıcalığı ile de başarıyı elde etmesi daha basit hale gelmektedir. Çoğu zaman kültürel sermayesini bedenselleştiren bireyler, diğer bireylere göre avantajlı konuma sahip olmaktadır. Eğitim hayatı içerisinde de kültürel sermayesini bedenselleştirememiş çocuklar içerisinde sıyrılarak eğitmenler tarafından göze çarpmakta ve sınıfsal ayrıcalıklardan yararlanmaktadırlar (Jourdain ve Naulin'den akt. Şencan, 2020: 21).

Yani diğer bir ifadeyle kültürel sermayenin bedenselleşmiş şekli, bireylerin söz konusu olan çocukluk dönemlerinde ortaya çıkan ve pedagojik olarak eylemlerin gerekli olduğu kültürel sermaye çeşididir. Kültürel sermayenin okulla başlayan bedenselleşmesi var olan toplumsal eşitsizliğin nesilden nesile aktarılmasının da nedenlerinden biri

olarak gösterilebilir. Bourdieu'ye göre eğitim sistemini irdelemek, toplumsal problemlerin neredeyse çoğunun çözümü ulaştırılması ya da en azından problemlerin temel nedenlerine ulaşılmasını sağlayacaktır.

Bourdieu'nün eğitim sistemi ile irdeleyip analiz ettiği şey, görünenin altında yatan görünmeyen aranmalıdır prensibiyle uyumaktadır. O, meslektaşlarından farklı olarak eğitim alanındaki eşitsizlikleri ekonomik farklılıklarla sınırlı tutmamış, kültürel ve sosyal süreçlerin yanında öğrencilerin pratik yetkinliklerinin de yer aldığı alışık olunmayan bir bakış açısı elde etmiştir. Zira ortak algı, eğitimin herkese ulaşarak temelde bir eşitlik yarattığı yönündedir. Ancak ona göre eğitim, herkese ulaşarak bir eşitlik yaratmak yerine var olan eşitsizliğin yeniden üretimine katkı sağlamaktadır (Bahadır, 2020: 88).

Bu doğrultuda herkes okuyarak eşitlenecek algısına sert bir darbe vuran Bourdieu, aynı zamanda eşitsizliğin yeniden üretim noktaları olan okulların, bu yeniden üretimi açık, net ve görünür bir şekilde yapmadıklarını belirtmektedir. Ona göre, eşitsizliğin yeniden üretimi açık ve anlaşılır olmanın aksine örtük ve gizli bir şekilde yapılmaktadır. Dolayısıyla bu durum Bourdieu için eğitim sisteminin örtük işlevini olarak açıklanmaktadır.

Bourdieu, okula bağlantılı olarak yeniden üretim mekanizmalarının nasıl işlediği hakkında bütünsel bir betimleme yapabilmek için eğitim sisteminin örtük işlevini Maxwell'in cinine benzetmiştir: *"Maxwell, çok veya az sıcak, yani az ya da çok hareketli tanecikler arasında bir cin olduğunu hayal eder. Bu iblis, tanecikleri ayırır; en hızlılarını ısısı artan bir kaba, en yavaşlarını da ısısı azalan bir kaba atar. Bunu yaparken de işlem başka türlü yapıldığında ortadan kalkacak olan farklılığı, düzeni korumuş olur. Okul sistemi de Maxwell'in cini gibi çalışır: Ayıklama işlemi için gereken enerji pahasına, eskiden mevcut olan düzeni, yani birbirine eşit olmayan kültürel sermayeye donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur. Daha kesin bir biçimde söylemek gerekirse, bir dizi ayıklama işlemi aracılığıyla, miras yoluyla kültürel sermayeye sahip olanları, bu sermayeden yoksun olanlardan ayırır. Yetenek farklılıkları ise, miras edinilen kültürel sermayeye göre oluşan toplumsal farklılıklardan*

ayrılamayacağından, eskiden var olan toplumsal farklılıkları böylece ayakta tutar.” (Bourdieu, 2006: 36-37)

Bu doğrultuda kültürel sermayenin bedenselleşmesi aile ile başlayıp okulda kendini göstermektedir. Ayrıca eşitsizliklerin yeniden üretiminin bağlı olduğu bir sermaye türüdür. Bedenselleşmiş kültürel sermaye örtük bir biçimde yeniden üretilirken yine örtük bir biçimde bireylere çocukluk dönemlerinden itibaren aktarılmaktadır. Bireylerin çocukluklarından itibaren başta aile ve çevre ile şekillenen habitusları ilerleyen yaşlarda toplumsal yaşamdaki eşitsizlikleri sorgulamalarına engel olmakta ve eşitsiz tüm durumları kanıksamalarına neden olmaktadır. Bu eşitsizlik ise, son olarak eğitim kurumları olan okullarda ise kendini göstermekte ve ne yazık ki fark edilmemektedir.

1.2.8.2. Nesnelleşmiş Kültürel Sermaye

Nesnelleşmiş kültürel sermaye kavramına Bourdieu, “Sanatın Kuralları” (1999) adlı kitabında uzun ve detaylı bir şekilde değinmiştir. O, ele aldığı bu sermaye türü ile daha çok estetik, edebiyat ve sanat dallarında üretilen ürünleri ayrıntılı olarak irdelenmiştir. Nesneleştirilen kültürel sermaye, sanat alanında ürün veren sanatçıların, ürünlerini neye göre ürettiklerinin irdelendiği bir sermaye türüdür.

Bourdieu, nesneleştirilen kültürel sermayeyi, edebiyat, estetik ve sanat alanlarında genel olarak gerçekleştirilen üretimler olarak görmektedir. Fikirlerin nesneler üzerine aktararak, üreticilerine hem iktisadi hem de sembolik güç sağlamasıdır. Bourdieu, kültürel sermayenin nesneleştirilmesi durumlarında, somutlaşan biçimi içerisinde yalnızca kültürel sermaye ile açıklanabilen çok fazla özelliğe sahip olduğunu belirtir. Resim yapma, anı tutma, yazma vb. eylemler gibi maddi araçlarla nesneleştirilen kültürel sermayenin, kendi materyal yapısı içinde aktarılabilir özellik taşıdığını vurgulayan Bourdieu, bir resim koleksiyonunun bu bağlamda iktisadi sermaye gibi iletilebilir bir özelliğe sahip olduğunu belirtir (Bourdieu’dan akt. Dursun, 2018: 86).

Bourdieu nesneleştirilmiş kültürel sermayenin sanat konusundaki üretimlerle ekonomik sermayeye dönüşümünü gösterme amacındadır. Bir yazarın bir konuda kitap yazması ve bu kitabın tüm kitapçılarda satılması bu duruma örnek gösterilebilir. Bu bağlamda nesneleştirilmiş kültürel sermaye esasında hem ekonomik hem de sembolik

açından değeri olan bir sermaye türüdür. Bu özelliği neticesinde de büyük önem arz etmektedir.

Bir başka açıdan bakıldığında ise Bourdieu, kültürel olarak sahip olunan değerlerin, iktisadi sermaye sayesinde kazanılan maddi kazancı ve kültürel sermaye sayesinde kazanılan sembolik kazancı beraber biriktirdiğini düşünmektedir. Açıkça belirtmek gerekirse, esasında kültürel sermayenin hem sembolik hem de ekonomik değeri bulunmaktadır. Üretim araçlarını elinde bulunduranlar, tüm bu biriktirmenin ilk şartı olan somutlaştırılan sermayeyi ve bu tür sermayesi olanların hizmetlerini biriktirmenin yollarını bulmak zorundadırlar. Söz konusu kişiler, kültürel üretim alanında işlem gören mekanizmaları ellerinde tutabilmek içinse sadece ekonomik sermayeye gereksinim duyarlar. Çünkü bu kişiler, kültürel sermaye sahiplerinin üretimlerini pazarlayarak ekonomik sermaye biriktirmektedirler. Amaçları, doğrudan kültürel bir üretim yapmak değil, aksine üretilen malları satmak ve dağıtmaktır (Bourdieu'dan akt. Dursun, 2018: 86-87).

Dolayısıyla kültürel üretim alanındaki üreticiler yani sanatçılar ise, nesneleştirilen kültürel sermayeye başvurumaktadırlar. Sanatçılar, kültürel üretimlerinin devamlılığını sağlamak için, kültürel üretim alanındaki mekanizmalarla ya da o alandaki etkin bireylerle iletişimi sürekli bir biçimde sağlamak durumundadırlar. Bourdieu, bu döngüsel süreçte, ekonomik sermayeye sahip olan bireylerin kültürel sermaye üzerindeki hâkimiyetlerini irdelemektedir.

Diğer taraftan Bourdieu, kültürel sermaye üzerinde hâkimiyet kurmaya ve bu sayede para elde etmeye çalışan ekonomik sermaye sahiplerinin, kültürel sermaye üretim alanındaki pozisyonlarını açıklamaya çalışırken, aynı anda kültürel olarak üretim alanında, kültürel sermayeyi, şair, ressam gibi direkt üretenlerin, işlevlerini ve konumlarını da açıklamak istemektedir (Bourdieu'dan akt. Dursun, 2018: 87).

Fakat Bourdieu, alanların özerkliğine dayanarak sanat alanı bağlamında kültürel üretim alanını, bağımlı ve bağımsız olmak üzere iki taraflı pratikler, ilkeler ve değerler seti olarak tanımlamaktadır. Bağımlı olan tarafta, sanatsal üretime, herhangi bir üretim biçimi gibi bakılır. Burada, sanatsal çalışma ve üretim, önceden kurulmuş pazarın mantığına göre ticari başarı için üretilir. Üreticiler üretim sonunda sanatsal ilham için ne kendilerine içsel bir bakış yaparlar ne de başkalarının ürünlerine bu gözle bakarlar. Bunun yerine, talep edilen belli kalıplardaki ve şekillerdeki ürünleri yeniden üretirler.

Fakat bu mantıkta üretilen şeyler de sanattır, çünkü bu alan içinde üretilmiştir (Kaya, 2007: 405).

Bağımsız alanın mantığı ise burada “sanat sanat içindir” biçiminde gözükmektedir. Ekonomik mantık böylece tersine çevrilmiştir. Ekonomik anlamda başarı, sanatsal olarak sanki bir başarısızlık gibi düşünülmektedir. Dolayısıyla, sanat icra edenler ekonomik anlamda çıkarı, finansal girdiyi ve ticari başarıyı başarısızlık olarak görmektedirler. Böylece kendilerine farklı türde bir başarı veya sermaye birikim şekli seçmişlerdir. Bu da ciddi anlamda realist sanat ürünlerini üreterek elde edecekleri bir başarıdır. Oscar ödülleri söz konusu başarı için oldukça iyi bir örnektir (Kaya, 2007: 406).

Dolayısıyla bağımsız alanda sanatçılar, meydana getirdikleri ürünlerinin hem sanattan anlayan sanat eleştirmenleri tarafından seçilmesi ile hem de bir ödüle sahip olmaları ile ekonomik sermayeye sahip olmaktadır. Burada ödül olarak örnek verebileceğimiz sembolik sermayenin ekonomik sermaye dönüşümünü gözlemlemek de mümkündür. Ekonomik bağlamda sermayeye sahip olmak, ödül almanın ve duyulmanın sonucunda, sanatçının sanatına insanların ilgi ve alaka göstermesi ürününü satın almaları ya da filmine gitmeleri ile sağlanmaktadır.

Genel olarak kültürel sermayenin nesnelleşmesi, Bourdieu perspektifinde sanatçıların tercihlerine göre ikiye ayrılmakta ve bu ayrıma göre şekillenmektedir. Sanatını sadece ekonomik sermaye temelli üreten sanatçılar, kültürel üretim noktasında ekonomik sermayeye sahip olanlara bağımlı olurken; bağımsız tarafta bulunan sanatçılar ise “sanat sanat içindir” düşüncesinden yola çıkarak sanatlarını icra etmektedir. Bu sayede de kazandıkları sembolik sermayelerini ekonomik sermayeye dönüştürmektedirler.

1.2.8.3. Kurumsallaşmış Kültürel Sermaye

Kurumsallaşmış kültürel sermaye bireylerin çocukluktan yetişkinlik dönemlerine kadar eğitim yaşamı içerisinde elde ettikleri sermaye türü olarak açıklanabilir. Bireyler tüm eğitim yaşamları süresince eğitimde sınıf atladıkça belli bir unvana sahip olmaktadır. Bireylerin eğitim basamakları sayesinde sahip oldukları bu unvanlar ise toplumsal yaşamdaki konumlarını ve sahip oldukları kültürel sermayelerini ispatlamalarına yardımcı olmaktadır.

Kültürel sermayenin kurumsallaşması, kısaca eğitim ve öğretim kanalı ile elde edilen unvanları ele alan bir sermaye türüdür. Otorite tarafından ortaya konulan kurumsal yapılar içerisinde eğitim hayatının ilkokuldan başlayarak yüksek öğretime kadar uzanmasıyla elde edilen bu sermaye, kurumsal yapılar da bireylerin bu süreçte kendine özgü yeteneklerini otoritenin koyduğu, yasal dayanakları arkasında alarak vereceği bir parça kağıtla kültürel sermayesini garanti altına almaktadır. Yani kişi, bu kurumsallaşmış mekanizma içinde ne kadar özel yeteneklere sahip olursa olsun, akademik olarak tescillenmediği sürece kendisine asla üretim alanı bulamayacaktır. Bourdieu gelişmiş toplumlardan ve yükseköğrenimin öneminden bahsederken verilen unvanların aslında kendi içerisinde bir piyasa oluşumundan bahsetmektedir (Şencan, 2020: 22).

Bourdieu, sözünü ettiği piyasa oluşumunun ise; diploma, sertifika, vb. unsurlar aracılığı ile meydana geldiğini ve süreklileştiğini işaret etmektedir. Kurumsal sermaye akademik anlamda diploma ile kurumsallaşmakta ve diplomaya sahip bireyin kendine özgü beceri ve yeteneklerini uygulayabileceği özerk bir alan oluşturmaktadır.

Diplomaya bu anlamda fazlaca değer yüklenmektedir. Diplomaya verilen bu değerlerin sebebi ise, toplumsal yaşamda içerisinde, iş alanlarında işverenlerin verecekleri işe tam olarak uygun bireyi istemeleri kaynaklıdır. Bireyler ise, işe ne kadar uygun olurlarsa olsunlar bu uygunluğu kanıtlayamazlar ise işe alım süreçleri olumsuz olarak sonuçlanmaktadır. Bu bağlamda diploma iş yaşamında ve sosyal yaşamda bir nevi yetenek ve beceri kanıtı olarak görülmektedir.

Örneğin; bilgisayar çağında olduğumuz bir dönemde kendini geliştiren bir kişinin bilgisayar konusunda çok iyi olması, akademik bir onay almadığı sürece etkin bir üretimde kendine bir yer edinemeyeceğini bilmektedir. Sokak sanatçısı birinin ise, konservatuar okumuş, diplomasını almış bir bireyden daha dezavantajlı olduğu oldukça açıktır. Hatta aynı özelliklere ve aynı akademik diplomalara sahip bireyler bile yeri geldiğinde birbirleriyle karşılaştığında kurumsallaşan kültürel sermaye, aynı bölüm okuyan bireyler arasında tercih yapacağında diplomayı aldığı kurumları ortaya koymaktadır (Waquant'tan akt. Şencan, 2020: 22).

Sonuç olarak bu durum, toplumlarda yükseköğretimin gelişmesini, bireylerin diploma ve eğitime eskiye göre daha fazla düşkün olmasını sağlamıştır. Fakat bu gelişim olumlu yönde ilerliyor gibi görünse de bu yönde gelişmemektedir. Kültürel

sermayenin kurumsallaşması büyük piyasaları oluşturmuş ve toplumsal sınıf yapısının yeniden üretiminin devamlılığına neden olmuştur. Ayrıca aynı işle meşgul olan bireyler arasında statü farkı yaratmaktadır. Toplumlar artık, diplomalı-diplomasız ayrımını kanıksamakta ve karşısındaki bireyin diplomasına göre ona toplumsal uzamda bir konum belirlemektedirler.

1.2.9. Simgesel Sermaye

Simgesel sermaye diğer sermaye türlerine nazaran daha çok ekonomik sermayeye bağlı olarak değerlendirilen ve ekonomik sermayeye fazlaca dönüştürülen bir sermaye çeşidi olarak görülebilir. Simgesel sermaye bireylerin, diğer bireyler veya gruplar tarafından nasıl değerlendirildiğine bağlı olarak kendi hareket ve tavırlarını belirlediği bir sermaye türü olarak ele alınabilir.

Bourdieu, eyleyicilerin iki farklı özellik ile nesnel bir şekilde niteleniyormuş gibi görüldüğünü düşünmektedir. Bir tarafta faillerin bedenleri başta olmak üzere, fiziksel dünya içerisinde nesne olarak ele alınabilecek ve değerlendirilecek fiziksel özellikler; diğer tarafta ise eyleyicilerin arasındaki ilişkiler aracılığıyla eyleyicilerin üzerine eklenen simgesel özellikler bulunmaktadır. Bu iki önemli nokta aslında bizlere toplumsal gerçekliğin iki farklı okumasının olduğunu da göstermektedir. Bir tarafta kendilerini diğerlerinden, nesnel göstergeler ile yani bir anlamda fiziksel öğelerle silahlandıran eyleyiciler, diğer tarafta ise anlamların üzerindeki gizi çözmeye çalışan ve faillerin bu anlamlar üzerinden kendilerini nasıl ifade ettiklerini anlayıp yorumlamaya çalışan simgesel öğelere önem veren eyleyiciler yer almaktadır. (Bourdieu'dan akt. Bahadır, 2020: 83).

Bourdieu bireylerin, diğer bireyler tarafından toplumsal uzamda bulundukları alanlar ile paralel olarak değerlendirildiğini düşünmektedir. Bu paralellik daha çok bireylerin maddi olarak değerlendirilmesine neden olmaktadır. Bireylerin, diğer bireyleri maddi olarak değerlendirmesi ise genel olarak fiziksel özellikler ve dış görünüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Esasen bireyler içinde bulundukları alanlarda sermaye çeşitlerinin tümü ile yani; sosyal, ekonomik, kültürel ve simgesel sermayeleri ile bilinmektedirler. Fakat simgesel sermayenin sadece ekonomik sermaye ile bağıntılı olarak değerlendirilmesi yanlış bir algıdır. Bourdieu da simgesel sermayenin bireyler üzerinde, ekonomik sermayeyi

çağrıştırdığı kadar değil, diğer sermaye türleri ile aynı düzeyde belirleyici bir role sahip olduğunu savunmaktadır.

Bourdieu'ye göre toplumsal dünya, alan içerisinde sunduğu toplumsal oyunlarla eyleyicileri simgesel sermayeye bağlamaktadır. Toplumsal dünya içerisindeki kovalamaca; eyleyenleri ödül, mükâfat ve maaş gibi açıkça kazançları geçen ve üzgünlükten çıkmaya, meşgul olup, bir hedefe yönelmeye aynı zamanda toplumsal misyonu elde etmeye bağlı bir mutluluğa götürmektedir. Birileri tarafından aranmak, beklenmek, sorumluluklara sahip olmak, yalnızca tek başınalıktan kurtulmak değil, aynı zamanda, sürekli ve somut olarak, başkaları için bir değerli olmak, yani, insanın kendisini sevmesi ve kendi için önemli olma hissini yaşamak, sürekli bir varoluş gerekçesi bulmak demektir (Bourdieu, 2016b: 284).

Bu bağlamda simgesel sermaye toplum içerisindeki eyleyicilerin kendilerini iyi hissetmesini ve yaşam amacı bulmasını sağlamaktadır. Simgesel sermayeye sahip olmak toplumsal uzamda bireylere büyük getiriler getirmektedir. Fakat bu hususta dikkat edilmesi gereken şey, simgesel sermayenin diğer sermaye çeşitlerine nazaran daha fazla acımasız olduğudur. Çünkü simgesel sermayeye sahip olmayanlar için durum pek de iç açıcı değildir. Nitekim Bourdieu'nün bu konuda verdiği bir örnek bunu desteklemektedir. Ona göre, ölmek üzere olan bir hastaya, sağlık çalışanlarının müdahalesi bile hastanın toplumsal uzamdaki konumuna göre yapılmaktadır. Tabii müdahale yapan sağlık çalışanları bunu bilinçli bir şekilde yapmamaktadır. Bu sebeple, simgesel sermayeden yoksun bireyler büyük bir şanssızlık ve üzüntü içerisinde olmaktadır.

Bourdieu simgesel sermayeye sahip olmayan eyleyicileri şöyle açıklamıştır: *“Değersizlik ve değerlilik ilişkisinde, ki bu kesinlikle paraya sahip olma veya iktidardaki hiyerarşi ile tam anlamda örtüşmez, modern veya geleneksel şekli ile burjuvanın zıttı işçi gibi veya Avrupa illerinin işçi semtlerindeki Türk ya da Arap gibi, negatif bir simgesel sermayenin kötü büyüünü taşıyan damgalanmış sınıftır.”* (Bourdieu, 2016b: 285)

Simgesel sermayeye sahip olmayanlar, toplumda tüm haklardan yoksun parya sınıfı olarak görülürken, sahip olanlar ise tüm hakları elinde tutan sınıf olarak görülmektedir. Toplumsal uzamda taban tabana zıt olan ve tamamen farklı alanları kaplayan bu sınıfları belirleyen simgesel sermaye ise, bu açıdan büyük önem arz

etmektedir. Dolayısıyla simgesel sermaye en derinde, bireylerin diğer bireyler nezdinde tanınmasını, kabul edilmesini ve bu doğrultuda bir yaşam sürdürmesini sağlamaktadır.

Genel çerçevede simgesel sermaye, diğer sermaye türleri tarafından (sosyal, kültürel ve ekonomik,) pratik ya da açıkça bir kabul gördüğünde, yani oluştuğu uzamla aynı yapılar uyarınca yapılanmış bir habitus itibarını kazandığında, dönüştükleri sermaye türüdür. Başka bir deyişle simgesel sermaye, özel bir sermaye türü değildir; daha ziyade güç, kuvvet veya sömürü kapasitesi olarak bilinmeyen ve dolayısı ile legal olarak kabul gören her sermayenin dönüştüğü şeydir (Bourdieu, 2016b: 286). Bu açıdan simgesel sermaye diğer sermayelerin bulunduğu çemberin ortasında yer almaktadır.

Dolayısıyla simgesel sermayenin diğer sermaye türleri ile olan ilişkisi göz ardı edilemeyecek kadar önem taşımaktadır. Simgesel sermaye toplumların yapılarına işler halde bulunduğundan dolayı diğer sermaye türlerinin meşru kabul edilme çabalarının da sebebi olarak görülmektedir. Her sermaye türünün en sonunda dönüştüğü sermaye olarak kabul edilen simgesel sermaye, bireyler açısından bakıldığında ise, kendini kabul ettirmenin en garanti yollarından biri olarak görülmektedir. Gündelik yaşam içerisinde bireyler tüm amaçlarından ve hedeflerin öte öncelikle kendilerini bulundukları ortamda kabul ettirmek zorundadırlar. Çünkü yaşadıkları alanda öncelikle kabul edilip saygı görmek, bireylerin hedeflerine ulaşmalarındaki ilk basamaktır.

İKİNCİ BÖLÜM
FELSEFE TEMELLİ SOSYOLOJİ

2.1. FELSEFE VE SOSYOLOJİ MÜCADELESİ

Sosyoloji bilimi, diğer tüm bilim dalları gibi felsefeden doğmuştur. Tüm disiplinlerin çıkış noktası felsefe olmakla beraber, sosyoloji disiplini felsefeden en son ayrılan ve sancılı bir süreç sonrası ortaya çıkan bir disiplin olarak ele alınmalıdır. Nitekim Bourdieu da sosyolojinin fazla geçmişi olmayan bir bilim dalı olduğunu söylemektedir. Bu bakımdan sosyoloji bilimi, bilimler uzamına sonradan dâhil olması sebebi ile dezavantajlı olarak giriş yapmıştır. Sosyolojinin bilimler uzamına katılımında dezavantajlı olmasının temel sebebi, Bourdieu'ye göre, disiplinler uzamında eski olmanın o derece asalet sahibi olmak anlamına gelmesinden kaynaklanmaktadır.

Bourdieu, disiplinlerarası genel yapıyı incelerken diğer bilim dalları gibi sosyoloji ve felsefe mücadelesini de ele almıştır. Ona göre, sosyoloji ve felsefe karşıtlığı bugün birçok teorik tartışmayı ve entelektüellerin seçimlerini, mesela belli bir dönemde birçok filozofun, ama farklı bir şekilde, sosyal bilimlere dönmesi olgusunu anlamak için önemini hala korumaktadır. Bu durum ise, yani felsefe ve sosyoloji karşıtlığı durumu, sosyoloji yapma biçimlerini anlamaya yardımcı olmaktadır (Bourdieu, 2021a: 333).

Sosyoloji ve felsefenin karşı karşıya gelişi, temelde sosyolojinin ortaya çıkış nedenine bağlı olarak gelişmiştir. Sosyolojinin felsefeden kopup özerk bir bilim dalı olarak ortaya çıkışının temel nedeni ise, geleneksel anlamda felsefe biliminin çabaladığı bir takım sorulara bilimsel olarak yanıtlar vermeye çalışmasından kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, sosyolojinin temelde ele aldığı ilk konunun din çerçevesinde olması asla tesadüf olarak görülmemelidir (Bourdieu, 2016a: 61).

Bu bağlamda sosyoloji bilimi, bazı metafizik sorunları bilimsel ve buna bağlı olarak siyasal anlamda ele alınabilecek türde şeylere dönüştürmektedir. Sosyoloji de diğer tüm bilim dallarına benzer şekilde, kendini felsefenin her şeyi tümüyle kapsama isteğinin zıttında inşa etmiştir. Dolayısıyla sosyoloji ve felsefe mücadelesi, öncelikle sosyolojinin, felsefenin bazı sorularını alma hevesi ile kurulmasından kaynaklanmaktadır (Bourdieu, 2016a: 61).

Bu bağlamda sosyoloji ve felsefe mücadelesi, hem sosyolojinin çıkış noktası hem de felsefe ile bazı ortak alanlara sahip olması kaynaklı olarak görülmektedir. Sosyoloji, sorulara bilimsel yanıtlar arama gayesine sahip olması nedeni ile felsefeden koptuğunu savunmaktadır. Nitekim bunu klasik sosyologların çalışmalarında da görmek mümkündür. Örneğin, sosyolojinin ortaya çıktığı dönemlere bakıldığında zaman, fail ve

gündelik hayatın görmezden gelindiği görülmektedir. Bunun sebebi ise, sosyolojinin, öncelikle kendini kabul ettirme aşamasında olmasıdır.

Sosyolojinin bir bilim olma iddiası ile felsefeden kopup ortaya çıktığı dönemde, genel kabul görmesi ve akademik dünyada yer edinmesi, her şeyden önce doğa bilimlerine daha fazla benzemesi ile mümkün olmuştur (Bauman'dan akt. Çeğin, 2018: 40). Nitekim klasik dönem sosyologlarından olan Durkheim, çalışmalarında bu durumu açıkça dile getirmiştir: Ona göre, sosyoloji, felsefeden ayrılabilmek için deneysel araştırmaya yönelik bilimsel ilkelerden hareket etmek zorundadır. Aksi takdirde sosyoloji asla felsefeden bağımsız bir disiplin haline gelemeyecektir (Çeğin, 2018: 41).

Bu doğrultuda sosyolojinin çıkış noktası felsefe ile taban tabana zıt bir durumdadır. O halde sosyoloji ve felsefe mücadelesi bağlamında, sosyolojinin ortaya çıktığı ilk dönem için bir sosyoloji tanımı yapmak gerekirse; sosyoloji, klasik sosyologların da çalışmalarında bahsettiği şekliyle, tıpkı diğer doğa bilimleri gibi, deneye ve gözleme dayanan ve ispatlanabilir nitelikte sonuçlar üreten bir bilim dalıdır. Sosyoloji bu tanımla akademik uzamda kendine bir yer edinmiş ve ayrı bir bilim dalı olarak kabul görmüştür.

Sosyolojinin zaman içerisindeki değişim ve dönüşümü ise diğer tüm bilim dalları gibi kaçınılmaz olmuştur. Sosyolojinin çıktığı ilk yıllarda klasik sosyologların ilgilenmediği bazı konuların sonraki yıllarda ele alınması, kendini kabul ettirdikten sonra gerçekleşmiştir. Bu sebeple sosyolojinin ilk dönemlerinde görmezden gelinen ve ele alınmayan konular zaman içerisinde değerlendirilmiş ve üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Sonuç olarak, sosyoloji ve felsefe mücadelesi ise sosyolojinin çıkış noktası kaynaklı olarak ortaya çıkmıştır.

2.1.1. Bourdieu Sosyolojisinin Temel Yapı Taşları

Önemli düşünür Bourdieu'nün sosyolojisine bakıldığı zaman felsefi bir arka plana sahip olduğu görülmektedir. Fakat Bourdieu sosyolojiyi, klasik dönem sosyologlarından farklı olarak değerlendirmiştir. Klasik dönem sosyologları, sosyolojiyi bir bilim dalı olarak kabul ettirme amaçları doğrultusunda bir sosyoloji gerçekleştirmişlerdir. Bourdieu'da ise bu durum farklıdır. O, felsefeden ayrı olarak sosyolojinin ilişkisel bir yöntemle sahip olması gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda çalışmalar yapmıştır.

Burada şunun altını çizmemiz gerekiyor. Bourdieu'nün külliyyatı, klasik sosyoloji geleneği ve 1960 sonrasının kuramsal olarak yeni açılımlarını sentezleme konusunda özgün bir model oluşturmaktadır. Onun çabası en sade şekli ile, fail ve yapı, toplum ve birey, öznelcilik ve nesnelcilik arasındaki zıtlığı aşmabilme girişimidir (Çeğin, 2017: 8). Bourdieu tüm bu ikilikleri aşmak için ilişkisel düşünme yöntemini kullanmıştır. Bourdieu'nün ilişkisel yöntemi, toplumsal yaşama dair çizdiği çerçeve ile örtüşmektedir. Onun kurduğu ilişkiler, her zaman rekabetçi ve hiyerarşiktir. Bourdieu'nün çalışmalarında tekrarlanan toplumsal hayat imgesi rekabetçi ayırım, tahakküm ve yanlış tanımadır. Nitekim Bourdieu, kendi sosyal bilimci çalışma arkadaşlarını “ilişkisel düşünün” diye uyardıkça, aynı zamanda kendi çatışmacı toplumsal dünya anlayışını paylaşmaya davet etmektedir (Swart'dan akt. Çeğin, 2017:21-22).

Bu bakımından Bourdieu'nün diğer sosyologlardan farklı olarak temel çabası yaptığı sosyolojik analizlere sağlam bir epistemoloji dayanağı bulmaktır. Bourdieu bu dayanağı kendi sosyolojisi içerisindeki felsefi bakış açısı ile göstermektedir. Özellikle sosyolojisi içerisinde kullandığı kavram ve açıklamalar temelde onun felsefi görüşünü vurgulamaktadır. Örneğin, eyleyici ve yapı ikiliğini aşmayı hedeflemiş ve bunu yaparken ortaya attığı kavramlarla temellendirmiştir.

Sosyolog ve sosyal kuramcı olan Bourdieu'nün çoğu çalışması felsefi temalar ve kavramları sosyal bilimsel araştırmalara dönüştürme çabası olarak okunabilir. Onun eserleri bir bütün olarak incelendiğinde bu etkileri gözlemlemek mümkündür. Örneğin, Bourdieu'nün Flaubert çalışmasını Sartre motive etmiştir. Entelektüel ve politik çevrede ise Heidegger'in etkisi Bourdieu'nün politika ve sosyal bilimler arasındaki ilişkileri değerlendirmesine katkı sağlamıştır. Kavramsal olarak bakıldığında yapısalcı analizlere bireyi yeniden sokma konusuna bakıldığı zaman ise, varoluşçu öğelerden yararlandığı görülmektedir. Fenomenolojiden ise gündelik insan etkinliklerini felsefi analize tabi tutma fikrini almıştır (Çeğin, 2017: 81).

Sonuç olarak, Bourdieu'nün sosyolojisinin ve kavramsal repertuarının, derine inildiği zaman, tüm sosyolojik araştırma ve çalışmalarının felsefi bir bakış açısı ile çerçevelendiği görülmektedir. Fakat bu durum Bourdieu'nün sadece felsefi bağlamda çalışmalar ortaya koyduğunu göstermemektedir. Onun çalışmaları felsefeden tamamen bağımsız olmamakla birlikte, felsefeye tümüyle bağlı da değildir.

2.1.2. Skolastik Bakış Açısı Eleştirisi

Burada öncelikle şunu belirtmemiz gerekiyor. Bourdieu'ya göre skolastik düşünme eğiliminin doğuşu felsefenin ve felsefi alanın ortaya çıkışı ile gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi felsefi alan, M.Ö. 5. Yüzyılda Yunanistan'da gelişen ve gelişmekte olan tüm toplumsal alanların karşısında bağımsızlık kazanarak kurulan ilk skolastik alandır. Bourdieu'ye göre skolastik eğilime sahip olmak, toplumsal uzamın zorlu hayat koşullarına sahip olan alt katlarından uzaklaşarak üst katlarında yer edinebilmek ile gerçekleşmektedir.

Bourdieu skolastik eğilimin doğuşunu, düşünmek için boş zaman analizi ile açıklamıştır. Ona göre, toplumsal uzamın daha aşağı katlarından, ekonomik anlamda kısıtlanmalar nedeni ile önemi oldukça fazla olarak açıklanan kısımlarından ileriye doğru uzaklaştıkça, akıllarda beliren tüm belirsizlikler ve boşluklar azalır. Toplumsal normların ve ekonomik zorunluluğun bireyler üzerindeki baskıları hafifler ve böylece kuralları sert bir biçimde olmayan oyun alanlarının konumları, gündelik yaşamın pratiklerinden; söz konusu pratiklerin aciliyetinden, yanıtlanacak cevaplardan ve elde edilecek fırsatlardan, skolastik dünyanın ihtiyaçlarına kadar sanki bireylere öncesinden ayarlanmış yönelimler edinebilme fırsatını sunmaktadır (Bourdieu, 2016b: 30).

Skolastik düşünme evrenine, ya sonradan okul veya akademi ile ya da doğuştan miras alınan kültürel sermaye ile girilmektedir. Skolastik evrene okul ile girişte, bireyler bunun farkında olmamaktadırlar. Kültürel sermaye ile girişte ise, doğuştan edinilen özgür bir deneyim ve tarafsız bir eğilim söz konusudur. Fakat her ne olursa olsun, skolastik eğilimde bir belirsizlik durumu bulunmaktadır. Bourdieu ise tam olarak, öncelikle bu belirsizlik durumunu, sonrasında ise skolastik düşüncenin zamanla akademik düzlemde yarattığı boş zaman kurumsallaşmasını irdeleyip eleştirmiştir.

Bourdieu'ya göre skolastik bakış, Austin'in kullandığı ve bir örneğini verdiği ifadedir. Dilin, dolaysız olarak durumla uyuşan bir sözcüğün anlamını açıklamak ya da harekete geçirmek yerine, duruma hiçbir gönderme yapmaksızın, bu sözcüğün olabilir tüm anlamlarını sayıp döken ve inceleyen tikel bir kullanımıdır. Kayda değer bu örnek skolastik bakış denen şeyin özünü kapsamaktadır. Söz konusu olan, toplumsal dünya, dil ya da herhangi bir düşünce konusu üzerine, okul durumunun, yani boş zaman durumunun olabilir kıldığı tamamen tikel bir bakış açısıdır (Bourdieu, 2006: 210)

Austin'in örneğinin örtük olarak içerdiği şeyi geliştirecek olursak, skolastik görüş, insanı kuramsal tahminin ve zihinsel deneyin oyun dünyasına girmeye, problemleri bir aciliyet sebebiyle ortaya çıktıkları için değil, çözmenin zevki için ortaya koymaya veya dili araç olarak değil, bir temaşa veya haz nesnesi, biçimsel bir araştırma veya analiz nesnesi olarak ele almaya sevk etmektedir (Bourdieu, 2016b: 25). Bourdieu bu örneğe katılmakla beraber Austin'in bir yeri gözden kaçırdığını da belirtir. Bu bağlamda da Platon'un skhole görüşünden destek alır.

Platon skhole (okul) üzerine tüm düşüncelerini "ciddi biçimde oynamak" ifadesi ile açıklamıştır. Ona göre, skolastik durum, oynamak ile ciddi olmak arasındaki ilişkiye karşı gelerek, ciddi oynayabileceğimiz, bireyler için kendi soru ve sorunlarıyla ciddi olarak meşgul olabileceği toplumsal bir yer çekimsizlik yeridir. Bu bağlamda skolastik düşünme evrenine giriş, gündelik yaşamın pratik amaçlarının ve aciliyetlerinin kaybolması ve özellikle çalışma yaşamından, maddi karşılıkla mükafatlandırılan ciddi iş ve etkinliklerden çok ya da az uzunca bir süre kopmuş olmak ile ya da yarının belirsizliği ile ilişkili bütün olumsuz deneyimlerden az çok muaf olmakla sağlanmaktadır (Bourdieu, 2016b: 26-27).

Bu bağlamda skhole, bireyleri bir yandan bağımsız, özgür düşünce eğilimine teşvik ederken, bir yandan da bireylerin içinde bulundukları dünyadan habersiz olmalarını sağlamaktadır. Bu eğilim öyle hassas bir noktadadır ki bireyler bilinçleri açık bir şekilde sorgulamamayı seçerler. Bu bağlamda köken olarak bakıldığında zaman, okul sözcüğünün de skhole'den gelmekte olduğu görülmektedir. Akademik düzlemde boş zamanın kurumsallaşması hususu ise skhole'nin tam anlamı ile tikel durumu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Skhole'nin eğitim üzerinde kurumsallaşması, okullarda, oyuna yer vermeyen bir öğrenme süreci ile sağlanmaktadır. Doğrudan gerçekle denenmesi gerekli olmadığı için, gerçek ve ciddi olaylara benzeyen fakat en düşük risk şartlarında yanıtlar arama ve sinama seçeneği veren zorlu problemler ve görevler sunan okul öğrenimi, buna ek olarak, doğrudan algılanan gerçekle araya mesafe koymayı sağlayan kalıcı skolastik düşünce eğilimini alıştırma yolu ile edinme şansıdır. Skhole'nin eğitim düzeninde kurumsallaşmasının sonuçları, felsefenin bir hayat stili olmaktan çıkmasına, sadece kurama dayanan ve soyut olan bir etkinlik şekline gelmesine sebep olmuştur. Artık

felsefe giderek uzmanlara has olan ve teknik bir dil ile açıklanan bir söyleme indirgenmiştir (Bourdieu, 2016b: 30-32).

Genel çerçevede Bourdieu, değindiği skolastik bakış eleştirisini, akademi içerisinde kendini gösteren boş zaman kavramı ile bağdaştırmaktadır. Felsefe alanının akademideki değişimi ise skolastik eğilimin tam anlamıyla kendini güçlendirdiğini ispat etmektedir. Düşünmenin ve sorgulamanın başlangıcı olan felsefe, zamanla evrilip sadece akademi alanına ve uzmanlığa yönelik bir hale gelmiştir. Okullardaki eğitim ile alıştıran skolastik eğilim, bireylerde bilinçli bilinçsizliğin ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bourdieu, tüm bu sebeplerden ötürü skolastik bakış açısını eleştirmiş ve skolastik eğilim dünyasına girmenin, bireylerin sorgulama özelliklerini körelttiğini vurgulamıştır. Skolastik bakış sebebi ile, bireyler artık kolektif olarak özerk ya da bağımsız olduklarını iddia edecek kadar körelmiş duruma gelmişlerdir. Dolayısıyla Bourdieu için, sorguladığını zanneden fakat sorgulamayan bireylerin ortaya çıkışı skolastik bakışın değişmesine ve skhole'nin kurumsallaşmasına bağlıdır.

2.1.3. Sosyoloji İçin Metafizik Zorunluluklar

Bireyler gündelik yaşamlarında pek çok şeyi sorgulamaktadırlar, fakat bu sorgulamayı daha çok gündelik yaşamlarına somut anlamda getirisi olabilecek konular üzerine yapmaktadırlar. Bourdieu, bu noktada bireylerin bakış açılarını genişletecek bir tavsiyede bulunmaktadır. Ona göre, bireyler yaşam kaygısından ötürü önemsiz gördüğü konular hakkında sorgulama yaparlar ise, yaşam içerisinde daimî olarak sorguladıkları konuların (iş yaşamı, bireysel ilişkiler, maddi konular vb.) seyrini değiştirme gücüne sahip olacaklardır. Yani bir bakıma, bireyler dikkat etmediği ve gözden kaçırdığı konular hakkında yapacakları sorgulama ile somut getirisi olan sorgulamanın da yönünü değiştirecektir.

Bourdieu bu durumu sosyoloji bilimi ile de bağdaştırmaktadır. Doğru soruları sormak hem bireylere hem de toplumbilimcilere büyük getiriler sağlayacaktır. Bu noktada onun doğru soru kavramından kastı ise, metafizik bir alana yöneltilen soru biçimine benzerlik olarak açıklanabilir. Örneğin, bireylerin hayatta varolma nedenlerini veya amaçlarını sorgulamaları, hayatı yaşayış tarzlarına, iş seçimlerine veya bireysel

ilişkilerine de etki edecektir. Sosyoloji bilimi için de yapılacak doğru sorgulama araştırmaların seyrini değiştirecektir.

Bireyler toplumsal dünyayı düşünüp anlamlandırırken bunu düşünme nesneleri arasında en alt katmana koymaktadırlar. Çünkü toplumsal dünya, düşünce nesnelerinin toplumsal hiyerarşisi nazarında değersiz bir nesnedir. İnsanların Tanrı'yı ya da Varlık'ı ya da Varlık ile Zaman arasındaki ayrımı tahayyül etmek için kullandıkları düşünce tekniklerini toplumsal dünyaya uygulamaları çok nadir görülmektedir. Oysa toplumsal dünyayı uygun biçimde düşünebilmek için, en yüce düşünce nesnelerine, yani metafiziğin nesnelerine ayrılmış bu düşünce yöntemlerinin toplumsal dünyaya uygulanması gerekmektedir (Bourdieu, 2021a: 169-170).

Bireyin kendi düşüncesinin analizini yapması bu bağlamda oldukça önemlidir. Bourdieu, kendini ve içerisinde bulunduğu toplumsal dünyayı anlamlandırmak hususunda bireylerin değersiz gördükleri toplumsal dünyaya olan bakışlarını değiştirmelerini ve toplumsal dünya ve kendileri hakkında büyük sorular sormaktan çekinmemelerini vurgulamaktadır. Bireylerin bir şeyleri anlamlandırma konusunda kullandığı çok geniş düşünme tekniklerine sahip olduğunu belirten Bourdieu, bu düşünme tekniklerinin toplumsal dünya konusunda da kullanılması gerektiğini savunmaktadır.

Bourdieu'ye göre toplumsal dünya hakkında şu tür sorular sormak gerekmektedir: Düşünmek ne demektir? Toplumsal bir şey için var olmak ne demektir? Bir kurum için var olmak ne demektir? Kurulu olan nedir ve kurulu olanı kim kurar? Kurulan şey, şeylerde kendini nasıl kurar? Kurulan şey, zihinlerde kendini nasıl kurar? (Bourdieu, 2021a: 170). Dolayısıyla ona göre bu soruları sorabilmek toplumsal dünyaya adım atmanın temelidir.

Bu bağlamda özellikle temeller yerine geçecek şekilde toplumsal dünya hakkında sorular sormak gerekmektedir. Bakıldığı zaman bugün, sosyoloji üretirken sosyologların akıllarında olan şeyin temelinde bir dizi billurlaşmış sözcük, özellikle tehlike arz eden düşünülmemiş olgular vardır ve düşünülmemiş olgular, sözcüklerin içine hapsedikleri için, sanki düşüncenin parçasıymış gibi dururlar ve böylece hiçbir şey üretmeksizin düşünceye ket vururlar. Dolayısıyla nihai sorgulama, toplumsal dünyayı görmeyi engelleyen ve özellikle de ona belli sayıda soru sormayı engelleyen bu garip sözcükleri ortadan kaldırmalıdır (Bourdieu, 2021a: 171).

Bourdieu hem toplumsal dünyanın sorgulanması gerektiğini hem de sorgulamanın doğru yapılmasının önemini vurgulamıştır. Bakıldığı zaman sosyal bilimlerin içerisinde olan sosyologların bile bazı durumlarda yanlış sorgulama içerisine girdiklerini hatırlatan Bourdieu, bireyler için doğru toplumsal dünya sorgulamasının, ancak doğru sözcükleri seçerek ve doğru soruları sorarak gerçekleştirilebileceğinden bahsetmektedir. Ayrıca Bourdieu, toplumsal dünya sorgulamasının her alanda yapılabileceğinin ya da her alan için geçerli olduğunun da altını çizmiştir.

Örneğin, sanat alanı için sanatçı; sanatın ve sanatçının ne olduğunu, sanat kurumunun ne olduğunu, sanat neden var olduğunu vb. soruları sormalıdır. Diğer alanlara örnek olarak ise, din ve devlet alanı ele alınabilir. Din konusunda, kilisenin ne olduğu, kutsanmanın veya kutsamanın ne olduğu ele alınabilir. Devlet hususunda ise, iktidarın, gücün, laikliğin vb. tüm sorular sorulabilir (Bourdieu, 2021a: 172).

Dolayısıyla Bourdieu için, ele alınacak alan ne olursa olsun, o alan ile ilgili tüm sorular sorgulanmaya ve sorgulamaya açık bir kapıdır. Bireylerin hem içinde bulundukları alanları hem de toplumsal dünyaya dâhil olan alanları sorgulamaları gerekmektedir. Bireyler bu sorgulamaları, örneğin inançları bağlamında sordukları ve inandıkları türden, en yüksek derecede yapmaları gerekmektedir.

Bu doğrultuda Bourdieu, toplumsal dünya uzamını ve bu bağlamda bireylerin toplumsal dünyayı sorgulamaları gerektiğini; toy bir papaz okulu öğrencisinin dâhil olduğu alandan çıkarılıp bilmediği bir güçler alanına atılması olarak örneklemektedir. Öğrenci bilmediği güçler alanında önce ayakta kalmaya çalışacak sonrasında ise doğal olarak yeni alana ayak uydurup, güçler tarafından değiştirilecektir. Öğrenci artık saf, özgür ve içinde istediğini ve alışkanlıklarını yapabildiği bir uzamda dolaşmıyor olmayacaktır. Bourdieu için ise, toplumsal dünya tam olarak budur: Bireylerin içinde aklına eseni yapamadığı bir uzamdır (Bourdieu, 2021a: 175).

Tüm bu nedenlerden ötürü bireyler toplumsal dünyayı sorgulamalı ve karmaşık olan toplumsal gerçeklikleri kavramak için gayret göstermelidir. Sosyoloji bilimi için de geçerli olan bu soru sorma gayreti, tıpkı metafiziğe yönelik olan bir sorgulama gibi derinden ve doğru sözcükleri bularak yapılmalıdır. Hem bireylerin içinde bulundukları toplumsal yaşam sorgulaması için hem de sosyolojinin sorguladığı ve araştırdığı her konu için yapılacak olan bu sorgulamanın, soru sorma tekniklerinin en üst katmanına çıkılarak yapılması gerekmektedir.

2.2. SOSYOLOJİK NESNENİN İNŞASI

Sosyolojik nesnenin inşası, Bourdieu sosyolojisi ile birlikte farklılık kazanmış bir konu olarak ele alınmaktadır. Öyle ki Bourdieu, sosyolojinin nesnesi bağlamında, klasik dönem sosyoloji sorunlarını ele aldığı zaman sosyolojinin yönünü değiştirecek epistemolojik yaklaşımlar ortaya atmıştır. Bourdieu'ye göre, sosyolojinin nesnesi hususunda özellikle sosyolojinin klasik döneminde ayrımlara dayanan yanlış paradigmlar kurulmuş ve bu paradigmlar üzerinden çeşitli fikirler üretilmiştir.

Bu bağlamda Bourdieu kendi düşüncelerini aktarırken, öncelikle ayrımlara dayanan paradigmları eleştirmekle işe başlamıştır. Yapılan tüm ayrımlar ona göre bilimsel bir temele sahip olmaktan çok toplumsal bir temele sahiptir. Eleştirilerinin devamında ise sosyoloji literatürüne yeni kavramlar kazandırmış ve nesnenin inşası konusunda da yeni bir yaklaşım sunmuştur.

Bourdieu'nün sosyolojisi, fikirleri ve verdiği mesajları kolay anlaşılmamaktadır. Bunun sebebi ise, diğer sosyologlardan farklı olarak, onun karşıtlıklara karşıt olma durumundan kaynaklanmaktadır. O, toplumsal yapıyı, sınıfı veya toplumsal olguları ele alırken sosyal gerçekliği ön planda tutmanın doğru olduğunu savunmaktadır. Ona göre, sosyolojik olgular, diğer bilimsel nesneler gibi sosyal gerçeklik içerisinde öncesinden hazır olan veya verileri hazır verilen şeyler değildir. Sosyal gerçeklik önce ele alınmalı, yapısal olarak temeli atılmalı ve detayları ile betimlenmelidir (Wacquant, 2007: 59).

Dolayısıyla Bourdieu “dokuz canlı ikilikler” olarak ifade ettiği; toplum ve birey, öznelcilik ve nesnelcilik, eyleyici ve yapı gibi çeşitli karşıtlıkları aşmayı hedeflemiştir. Bu çaba ise onu habitus, alan-pratik ve sermaye kavramlarını geliştirmeye götürmüştür. Bourdieu'ye göre, mevcut sorun epistemolojik değil, aynı zamanda toplumsal ve son kertede siyasaldır. Özne ve nesne ikiliği çeşitleri, sosyal bilimciler arasındaki güç ve kabul mücadelelerinden kaynaklanmaktadır. (Swart'dan akt. Çeğin, 2017: 9). Bourdieu nesnelcilik ve öznelcilik karşıtlığının sosyoloji biliminde aşılması gereken temel engel olduğunu düşünmektedir. Bu engelin aşılabilmesi için ise doğru bir sentez yapmanın gerekliliğini vurgulamaktadır.

Nesnelcilik, sosyal gerçekliğin, bireylerin bilinçlerine ve iradelerine bakmaksızın kendini dayatan ilişkiler ve güçler bütününden gelmektedir. Öznelcilik ise aksine, bireysel temsilleri kendine temel alan bir yapıdan gelmektedir. Bourdieu, nesnelcilik ve öznelcilik uzlaşmazlığının yüzeysel ve zararlı olduğunu öne sürer. Zira

ona göre, bu iki uğrak daimi olarak diyalektik bir ilişki içerisindedir (Wacquant, 2007: 60).

Bourdieu'nün eleştirisinin temeli bu noktada başlamaktadır. Ona göre, birey ve sosyal bilim gözlemcisi arasındaki fark, tüm bu karşıtlığın temel nedenidir. Birey, eylem kavramına, pratik bir düzlemde, gözlemci ise teorik düzlemde yaklaşmaktadır. Bourdieu ise bu bağlamda habitus, sermaye ve alan kavramlarını ortaya koymuş ve karşıtlıkları devam ettirmektense ilişkiyel bir yaklaşım sunmuştur. Böylece sosyolojik nesne, teorik olarak var olanda değil, pratikte mümkün olan gerçeklikte ele alınacaktır.

Bu konuda Bourdieu'ya göre, pratikler, yapılarca belirlendikleri kadar onlar aracılığıyla inşa edilmektedirler. Yapı ise, bizzat eyleyicilerin gündelik pratikleri ile sosyal olarak kurulur. Bu bağlamda toplumu bir sosyal fizik tarzında dışarıdan anlaşılan, eklemlemeleri maddi olarak gözlemlenebilen, ölçülebilen ve haritalandırılabilen nesnel yapı olarak ele alan yapısalcı akım Bourdieu'ye göre, durumların belirlenimsizliği ve standart bağlamlarda kurallara mekanik bir biçimde uyan ve rollerini oynayan robotlar olmayan toplumsal eyleyicilerin pratik becerilerini göz ardı etmektedirler. Oysa her eyleyici nesnel kısıtlayıcıların getirdiği belirli yapısal sınırlar içinde durumsal olumsuzluklara uyum sağlamak için pratik anlayışlarına başvurur. Bu eksenle toplumsal praksis, eyleyicinin eyleminin temel yapısal gramerinin pratiğinden daha fazlasını barındırır (Bourdieu'dan akt. Çeğin, 2017: 10).

Dolayısıyla Bourdieu yapısalcılığı eyleyicilerin pratik becerilerini dikkate almaması konusunda eleştirmekte ve bunun yerine eyleyicilerin pratikleri ile şekillenen yapıları işaret etmektedir. O yapısalcılığa bu eleştiriye getirirken, eyleyici ve yapının ikili ilişkisini de habitus kavramı ile, habitusun devamında ise toplumsal yapı ve birey ilişkisini de detaylı olarak alan ve sermaye kavramları ile açıklamaktadır.

Sonuç olarak Bourdieu, eyleyici ve yapıyı diyalektik bir ilişkide birleştirmeyi önermek suretiyle, ister etkileşimlerin mikro yapıları olarak isterse makro düzeyde kültürel, sosyal veya ekonomik etkenler olarak tanımlansın, insan eyleminin dışsal faktörlerin doğrudan, aracısız bir yansımasıymış gibi kavramsallaştırılmasına karşı çıkmaktadır. Aynı zamanda Bourdieu, eylemi basit bir biçimde insan eyleminin iradeci modellerince varsaydığı üzere, bilinçli yönelimler ve hesaplama gibi içsel etkenlerden kurulu olarak görür. Böylece eylemi kültürel yapıya ve iktidara bağlayan yapısal bir pratik kuramı önerir (Çeğin, 2017: 20-21).

Genel çerçevede Bourdieu'ye göre, sosyolojik nesnenin inşası hususunda, sadece ne pratik ne de yapı ele alınmalıdır. Pratik ve yapının birlikte ele alınması sosyal bilimcileri en doğru analize götürecektir olan tek yoldur. Bu bağlamda eyleyicinin eylemi hazır bulunan tek bir yapıya bağlanmamakta, toplumun içinde olan çeşitli nedenlerle birlikte ele alınmaktadır. Bourdieu'nün önerdiği bu ilişkisel düşünce şekli, onun kendi sosyolojisini ayakta tutmasını ve temel karşıtlıkları aşmasını sağlamıştır. Böylece sürekli değişen ve dönüşen toplum evreninin analizi yapılırken, eyleyicinin arka planda kalması engellenmiş olacaktır.

2.2.1. Sosyolojide İlişkisel Yaklaşım

Sosyolojiye yeni bir anlam kazandıran Bourdieu, kendi sosyolojisinde ilişkisel yaklaşımı kullanmakta ve bu yaklaşımın sosyal analizlerde en doğru yol olduğunu savunmaktadır. İlişkisel yaklaşıma dayalı sosyolojik analizlerin en belirgin örneklerini Bourdieu'nün sosyolojisinde görmek mümkündür. İlişkisel yaklaşım, Bourdieu'nün sosyolojisini şekillendirmiş ve onun, sosyolojide süregelen karşıtlıkları aşmasını sağlamıştır. O bu sayede analizlerini yaparken tek bir düşünceye ya da kurama bağlı kalmaktansa, çeşitli düşünceleri harmanlama ve yeni bir düşünce ortaya atma şansını elde etmiştir.

Diğer taraftan Bourdieu'nün ilişkisel yaklaşıma yönelmesi, ilkin diğer sosyologların toplumsal yaşam ile ilgili düşüncelerini eleştirmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat Bourdieu eleştirilerini yıkıcı değil yapıcı anlamda yapmaktadır. O, önemli diğer sosyologların fikirlerini eleştirirken aynı zamanda onların sosyoloji bilimine yaptıkları büyük katkıları da göz ardı etmemiştir. Sosyoloji bilimi içerisinde neredeyse tüm sosyologları büyük bir tartışmaya sürükleyen birey-özne gibi ayrımları aşmak Bourdieu'nün en büyük amaçlarından biridir. Bu amaç doğrultusunda ise hem ilişkisel yaklaşımı edinmiş hem de yapıcı temelde eleştirilerini aktarmıştır.

Bu çerçevede Bourdieu'nün ilişkisel yaklaşımının daha açık ve net olarak anlaşılabilmesi için, Marx, Weber ve Bourdieu'nün toplumsal hayat, sınıf kavramı ve sınıflararası geçiş çözümlemelerine bakmakta fayda vardır. Marx, toplumsal hayatı çözümlerken yalnızca ekonomik ilişkileri kriter olarak almaktadır. Weber, ekonomik, sosyal ve siyasal düzendeki ilişkileri; Bourdieu ise, ekonomik ilişkilerin yanında kültürel, sosyal ve simgesel ilişkileri de ana kriterler olarak çözümlemenin içine

almaktadır. Dolayısıyla Marx tek boyutlu bir çözümlemeye girişirken, Weber ve Bourdieu çok boyutlu bir çözümleme geliştirmektedirler (Ünal, 2007: 172).

Bu durum da tam olarak sosyoloji bilimindeki sosyologların eleştirilerini yansıtmaktadır. Örneğin Marx, ekonomik kriterlerin toplumsal hayatı etkileyen tek faktör olduğunu söylemekte ve ardından yapıcı bir eleştiri ile Weber, ekonominin yanında sosyal ve siyasal ilişkilerin de toplumsal hayat konusunda belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Bourdieu ise yapılan bu toplumsal hayat analizlerini daha da genişleterek ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkilerin yanına simgesel ve kültürel ilişkileri de eklemektedir.

Sınıf kavramına bakıldığı zaman ise, Marx'ın teorisinde toplum sınıflara ayrılmış ve birbirleriyle çatışma halindeyken, Weber'e göre toplum tabakalar halinde bütünleşmiş olduğu için çatışma çıksa bile bu belirleyici olamamaktadır. Bourdieu ise Marx'ın teorisindeki katılıkta olmaksızın sınıfların varlığını "farklılıklar uzayı" olarak kabul eder ve çatışma da bu sınıfların sınırlarını belirlemede cereyan etmektedir (Ünal, 2007: 172-173).

Sınıflararası geçiş konusunda ise, Marx, sınıflararası geçişin sadece yapılacak devrim sayesinde gerçekleşebileceğini savunmaktadır. Weber'in yaklaşımında ise, tabakalar arası sosyal hareketlilik çok güçlü bir şekilde mümkündür. Bourdieu ise, bu geçişin Weber'in iddia ettiği gibi kolay gerçekleşmediğini düşünmektedir. Sosyal uzay içinde geçirgenlikler söz konusudur. Ancak habitusları gereği bireyler bir üst sınıfa girdiklerinde hangi kökenden geldiklerini belli edeceklerdir. Girdikleri sınıfa alışmaları yalnızca birkaç kuşak sonrasında mümkün olacaktır (Ünal, 2007: 172-173).

Diğer taraftan Marx, toplumu yukarıdan aşağı doğru gören, yani tümelden tikele doğru giden, başka bir deyişle bireyden çok toplumu gören total bir yaklaşım sergilerken; Weber aşağıdan yukarıya bakan, yani tikelden tümele doğru giden, yine başka bir deyişle bireyden hareketle yine toplumu gören bireyci bir eğilim içindedir. Bourdieu ise hem toplumu bir bütün olarak gören hem de o toplumun içinde bireye değeri veren, yani sosyal yapı ile bireysel eylemi dengede tutan, başka bir deyişle hem yapıcı hem de inşacı bir yaklaşıma sahiptir (Ünal, 2007: 173).

Bu bağlamda Bourdieu'nün analizlerinde ilişkisel yaklaşım yöntemini benimsemesi esasında çok fazla getiri sağlamıştır. Bourdieu ilişkisel yöntem sayesinde, diğer düşünürlerin düşüncelerini analiz edip üzerine yeni düşünceler eklememesini ve

kendi sosyolojik yaklaşımının ve görüşlerinin net bir açıdan belirlenmesini sağlamıştır. Bourdieu ilişkisel yaklaşım sayesinde kendi araştırmaları içerisinde de ikili metodoloji, yani hem objektif bakış açısının yararlandığı nicel yöntemi hem de subjektif bakış açısının yararlandığı nitel yöntemi kullanmaktadır. Böylece olayları ve analiz konularını daha derin ve çok yönlü olarak görmeyi amaçlamıştır.

Bourdieu'nün düşüncesine göre iki yönlü okuma oldukça önemlidir. Ona göre, toplum bilimi ikili biçimde okuma yapmak zorundadır. Açıkça söylemek gerekirse, yapılacak iki okumanın da kötü yanlarından kaçınarak ikisinin de epistemik üstünlüklerini biriktiren çift odaklı bir çözümleme merceği ile bakmak zorundadır (Bourdieu, 2003: 17). Dolayısıyla Bourdieu'nün araştırmalarında hem nitel hem de nicel yöntemi kullanmasının yegâne sebebi, tam olarak ikili okumanın öneminden kaynaklanmaktadır.

Diğer taraftan Bourdieu, sosyolojisinde ilişkisel yaklaşım toplumsal-felsefi bir düşünce veya empirik-teorik çeşitlemeler olarak da anlaşılabilir. İlişkisel düşünce tarzının Bourdieu açısından önemi, onun araştırma tasarımını hayatı boyunca şekillendiren iki temel meta-sosyolojik ilginin, yani özcü bir toplumsal gerçeklik anlayışı yerine ilişkisel bir anlayışı geçirme ve temel öznelci ve nesnelci toplumsal hayat araştırması yaklaşımları karşılığını aşma çabasının yatay ve dikey uygulamaları oldukları kanıtlanarak gösterilebilir (Vandenberghe'den akt. Çeğin, 2017: 22).

Bu bağlamda ilk ilgi, toplumsal alanların genel özellikleri ile ilgili bir çatışma teorisinde ve farklı kültürel üretim, dağılım ve tüketim alanlarına ilişkin bir dizi etkili empirik araştırmada yer alır. İkinci ilgi ise, bir pratikler ve “pratiklerin yapıların yeniden-üretimindeki rolleri” teorisinde, habitusun fenomenolojik betimlemelerini sosyolojik olarak yakalamayı sağlamıştır (Vandenberghe'den akt. Çeğin, 2017: 22).

Bu bağlamda Bourdieu'nün ilişkisel yaklaşımla kendi sosyolojisini aktarması ve sosyolojik repertuarını kurması onun çok boyutlu olan toplumsal hayat analizlerine de yansımıştır. Bourdieu, ilişkisel yaklaşım sayesinde, hem makro düzeyde bir sosyolojik nesne inşasından kaçınmış hem de mikro analizlerle sadece eyleyicilerin gündelik yaşamlarına bağlı olarak sınırlı kalmamıştır. Bu açıdan teorik paradigmaları deneysel ya da empirik ispatlarla temellendirmeye çalışmaktadır.

2.2.2. Sosyal Bilimsel Bilgi İnşası

Sosyal bilimlerde adından sıkça bahsettiren Pierre Bourdieu'nün kendinden önceki ve sonraki düşünörlere göre farklı olmasının bir nedeni de onun çalışmalarında ve analizlerinde farklı yöntemleri tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle ilişkisel yaklaşım yöntemi ile, yapı-fail, birey-toplum gibi ikilikleri aşmayı hedeflemiş, ardından kendi kavram cephanesi ve açıklamaları ile de başarıya ulaşmıştır. Aynı zamanda bu sayede, yapısalcı inşacılık olarak adlandırılan kendi sosyolojik yaklaşımının da açığa çıkması, ilişkisel yaklaşım yöntemini benimsemesinin bir getirisi olarak görölmektedir.

Bilindiğı gibi Bourdieu'nün yaklaşımının, sosyolojideki karşıtlılara karşı çıkan bir yaklaşım olması sebebiyle, geleneksel ikiliklerden uzaklaştırıcı bir yönü bulunmaktadır. Bu doğrultuda onun sosyal konuları ele alış şekline ve sosyal bilimsel bilgiye yönelik düşöncelerine bakmakta fayda vardır çünkü; Bourdieu'ye göre, özellikle sosyal konularda araştırma yapılırken, yani sosyal bilimsel bilgi inşasında dikkat edilmesi gereken belli başlı kurallar bulunmaktadır.

Bourdieu'ya göre özellikle sosyal bir konu içinde ilişkisel ve bağıntılar bütünü barındırmaktadır ve bu ilişki sisteminin mekanizması ve işleyişi ise ancak bilimsel bir analiz ile açıklanabilmektedir. Bourdieu'ye göre bilimsel bilgi, nesnelci bir adımla başlar; çünkü nesnel bilgi etkileşimin gerçekleştiğı ve öznel bilginin üretildiğı koşulları oluşturmaktadır (Çeğın, 2017: 12). Bu bağlamda Bourdieu, sosyolojinin doğru toplumsal hayat analizine ulaşması için sosyal bilimcileri, sosyal bilimsel bilgiye ulaşırken bazı kurallara dikkat etmeleri hususunda uyarmaktadır.

Ayrıca Bourdieu'ya göre, sosyal bilimsel bilginin inşasında araştırmanın ilk adımı olarak, eyleyicilerin kendi anlayışlarından ve ortak duyudan kopmaları gerekmektedir. Bunun nedenini eyleyicinin içinde gizlediğı tehlikelerle açıklamaktadır. Eyleyicilerin içsel temsilleri, dünyayı algılayış biçimlerine, tutum, değer yargıları ve motivasyonlarına dayanmaktadır. Bu ortak duyu tehlikeler içermektedir. Çünkü hepsi bilimsel bilgiye engel olan sosyal gerçeklik üzerinde oluşturulmuş düşöncelerdir (Ünal, 2007: 176).

Bu açıdan Bourdieu'nün ilişkisel yaklaşım ile sosyal bilimsel bilgi inşasında, sadece nesnelciliğı odağına alan yapısal düşönceleri değil, aynı zamanda özneyi merkez alan fenomenoloji ve simgesel etkileşimcilik yaklaşımlarına da bir eleştiri getirdiğı

görülmektedir. Çünkü Bourdieu'ye göre, ne sadece öznelci ne de nesnelci düzlemde etkileşim ele alınmalıdır, esas olarak bağlamlar nezdinde, yani sınıfsal bağlamdaki konumların etkileşimleri ele alınmalıdır. Nitekim Bourdieu, zaten etkileşimlerin sadece bağlamlar içerisinde gerçekleştiğini dile getirmektedir.

İkinci adım olarak, Bourdieu'ye göre bilimsel bir konu inşa edilen bir şeydir. Konuyu kurmak, gerçeklikten bir parça koparmaktan, yani görünenlerin arkasından inceleme alanına özgü bir ilişki sistemi açığa çıkarmaktan ibarettir. O zaman bilime ait konular, başta nasılsa aynı olan veriler değildir. Yani, sosyal olgudan sosyolojik olguya geçiş, birbirinden ayrılabilen birçok aşamaya dayanan bilimsel bir girişimin seferber edilmesini gerektirmektedir. Fakat bilimsel çalışma doğrusal bir işlem değildir: Araştırma sırasında, sorunsal dönüşebilir, hipotezler değişebilir ve değişkenler tekrar gözden geçirilebilir (Ünal, 2007: 176).

Sonuç olarak, sosyal bilimsel bilginin en doğru inşası, sosyal bilimcinin kendini, kendi sınırlarının dışına çıkarması ve buna ek olarak, ele aldığı konunun sürekli olarak devam eden etkileşimler neticesinde değişebileceğinin bilincinde olmasıyla elde edilecektir. Bourdieu'nün sosyal bilimsel bilgi konusundaki düşüncelerinden ikili bir araştırma ve okuma yaptığı açık olarak anlaşılmaktadır. Bourdieu, ilişkisel yaklaşım ile sosyal bilimsel bilgiye ulaşılabileceğinin altını çizmektedir.

2.2.3. Toplumsalın Yeniden Üretimi

Klasik sosyoloji döneminde klasik sosyologlar sosyolojiyi bilim olarak kabul ettirme çabası dolayısıyla gündelik yaşamı ve bu yaşam içerisindeki döngüleri görmezden gelmişlerdir. Fakat bu durum zaman içerisinde sosyolojinin kendini kabul ettirmesiyle birlikte değişime uğramıştır. Sosyoloji özellikle felsefeden bağımsız bir bilim olarak ele aldığı konu çevresini genişletmiş ve sosyoloji ile ilgilenen sosyal bilimciler de farklı konulara değinmeye başlamışlardır. Bu bağlamda sosyal bilimsel bilgi, sosyal yaşam içerisindeki ilişkisellik olarak açıklanabilir. Nitekim Bourdieu'ya göre de sosyal bilimsel bilgi esasında sosyal yaşamın içerisinde olan bilgidir.

Sosyal bilimsel bilginin toplumsal veya sosyal yaşam içerisinde olması Bourdieu'yü önce toplumsalın yeniden üretimine ve dolayısıyla da söz konusu yeniden üretimin nasıl gerçekleştiğine yönlendirmektedir. Çünkü Bourdieu'ya göre, toplumsal veya sosyal yaşam yeniden üretilmeyen bir alan olsaydı sosyal bilimsel bilgi de belli bir

sınıra ulaştığında kendini tekrar eden bir bilgi olarak kalırdı. Fakat daimî olarak ele alınan konuların yenilenmesi ve sosyal bilimsel bilginin bir sınırı olmaması, toplumsalın yeniden üretildiğine işaret etmektedir.

Sosyal yaşam içerisinde barındırdığı ilişkisellik ve bireylerin habituslarının farklılık göstermesi sebebiyle sürekli olarak değişim ve dönüşüm içerisinde olan bir alandır. Bourdieu, söz konusu değişimin ve temel döngünün en belirgin koruyucularının aileler olduğunu vurgulamıştır. Ailelere toplumsal kategoriler bağlamında bakıldığında en doğal toplumsal kategori olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Birey öncelikle içerisinde bulunduğu aile ile habitusunu kazanmakta ve devamında toplumsal yaşam içerisinde işlerliğini ortaya koymaktadır. Bireylerin toplumsal yaşam içerisindeki işlerlikleri ise toplumsalın yeniden üretimini sağlamaktadır. Bu bağlamda ailelerin toplumsalın yeniden üretim aşamasında temel yapı taşları olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Aile, hem içselleştirilmiş bir kolektif olarak bireylere içkin hem de tüm diğerlerinde nesnellik biçiminde karşılına çıktığından dolayı aşkın olan bir kuruluş ilkesidir. Ancak tüm habituslara içkin olduğundan kendini aşkın olarak dayatmaktadır. Toplumsal gruplara özgü varlıkbilimin temeli budur: Toplumsal gruplar, hem toplumsal yapıların nesnelliğinde hem de nesnel olarak düzenlenen zihinsel yapıların öznelliğinde yer aldıklarından, kendilerini görünürde saf düşünce varlıklarının yokluğuna gönderen kurma edimlerinin ürünü olmalarına karşın, deneyimin karşısına şeylerin saydamsızlığı ve direnciyle çıkarlar. Böylece nesnel toplumsal kategori olarak, yani nesnel toplumsal kategorinin yeniden üretilmesine katkıda bulunan binlerce tasavvur ve eylemin şartını meydana getiren zihinsel bir kategori olarak ailenin temelidir. İşte bu, toplumsal düzenin yeniden üretilmesinin döngüsüdür (Bourdieu, 2006: 132-133).

Toplumsalın yeniden üretilmesi ile bireylerin öznel olarak nitelendirilebilecek kişisel görüşlerinin, toplumun neredeyse tamamı tarafından kabul gören nesnel kategoriler ile uyumu da açıklığa kavuşmaktadır. Bireyler sözde kişisel düşünce yapılarını da aileleri vasıtasıyla habituslarını eklemledikleri için, şahsi fikirleri nesnel toplumsal kabuller ile bağdaşmaktadır. Bu doğrultuda Bourdieu ailelerin birer “kurma çalışması” gerçekleştirdiğinin de altını çizmektedir.

Aile gerçekten de hem töresel hem teknik olarak kurulan birimin üyelerinden her birinde kalıcı bir biçimde, o birimin varlığının ve süreğenliğinin koşulu olan

bütünleşmeyi sağlamaya özgü duygular kurmayı amaçlayan tam bir kurma çalışmasının ürünüdür (Bourdieu, 2006: 134). Bu bağlamda ailelerin kendi içlerinde bütünleşmesi, dayanışma duygusunu paylaşması ve aktarması mücadele alanlarında var olma çabalarının da göstergesidir.

Bununla birlikte kendini mücadele alanlarında var eden ve yatkın oldukları alanlarda kalmayı beceren aileler, ikinci adım olarak kendilerine benzer; özellikle hem kendileri gibi kendi içerisinde bütünleşebilmiş hem de toplumsal yaşam içerisindeki mücadele alanlarında egemen olan aileler ile temasa geçmektedirler. Bu durum bir bakıma öncelikle ekonomik sermaye sonrasında ise ailelerin güç sahibi olduğu alanlarda hakimiyeti kaybetmemek adına yaptıkları bir çıkar ilişkisi olarak görülebilir. Öyle ki Bourdieu da büyük ailelerin büyük aileler ile iletişime geçtiğini vurgulamıştır.

Bourdieu bu durumu şöyle açıklamıştır: *“Egemen olan ailelerin kendileri gibi olan aileler ile etkileşim içerisinde olması, yalnızca habituslarının yakın olmasından değil, aynı anda çıkarların dayanışmasından, yani sermaye vesilesi ile sermaye için birleşmektedirler: Bu, tabii ki ekonomik sermayedir fakat esas simgesel sermaye, belki de hepsinden önce toplumsal sermayedir.”* (Bourdieu, 2006: 137)

Bourdieu, toplumsalın yeniden üretimini çok yönlü olarak ele almıştır. Bu doğrultuda yeniden üretim döngüsü sadece aile birimiyle tekrarlanmamaktadır. Aile, bu hususunda önemli bir yeri kaplamakta fakat ailenin yanında eğitim de toplumsalın yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Ona göre, aile ile başlayan toplumsalın yeniden üretiminde eğitim kurumları bu üretimi güçlendirip sağlamlaştırmaktadır.

Klasik Sosyoloji teorisyenlerinden Durkheim’ın ileri sürdüğü gibi, eğitim kurumları, yalnızca toplumun kültürünü gelecek nesillere aktarma işlevini üstlenen kurumlar değildir. Bunlar aynı zamanda toplumsal ve kültürel denetim araçları olma işlevini de üstlenir. Bu çerçevede; eğitim, toplumsal tabakalaşma ve dolayısıyla toplumsalın yeniden üretimi arasındaki ilişki de özel bir önem taşır (Yanıklar, 2010: 122).

Burada Bourdieu, eğitim kurumlarının önemini vurgulamaktadır. Ona göre, eğitim kurumları, aile ile başlayan toplumsal eşitsizlikleri tamamen yok edemese bile süregelen eşitsizlikleri değiştirme yönünden güçlü bir birim olabilme potansiyeline sahiptir. Fakat uzun yıllardır eğitim kurumları bunun aksine eşitsizlikleri

sağlamlaştırmaktadır. Bourdieu buradan yola çıkarak, hem eğitim sistemlerine sitem etmekte hem de toplumsal yaşamdaki eşitsizlik ve tabakalaşmanın temelde aile ve eğitim ile kendini yeniden ürettiğini vurgulamaktadır.

Ailelerden sonra ise eşitsizliğin etkileri azaltabilecek güce sahip olan fakat bunun tersine bir eylemde bulunan eğitim kurumları baş göstermekte ve böylece toplumsalın yeniden üretimi güçlenerek devam etmektedir. Bu doğrultuda, ailelerin öncelikle kendi içerisinde bütünleşmesi, mücadele alanlarında egemen güç olan ailelerin dayanışması ve eğitim kurumlarının eşitsizliği devam ettirip desteklemesi döngüde bulunan toplumsalın yeniden nasıl üretildiğini açıklamaktadır.

Sonuç olarak, toplumsal yeniden üretim ortamının odak noktası aileler ve eğitim kurumları olarak kabul edilmektedir. Önce aile ile başlayan eşitsizlikler eğitim ile sağlamlaştırılıp süreklilik döngüsünde yerini almaktadır. Nitekim Bourdieu'nün alanlar ile ilgili fikirleri de söz konusu döngüyü aktarmaktadır. Bakıldığı zaman toplumsal alanın hemen her kategorisinde farklı alanlarda güç ve deneyim sahibi olan ailelerin mevcut olduğu görülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
PIERRE BOURDIEU'NUN EPİSTEMOLOJİK ÇERÇEVESİ

3.1. TEMEL FİKİRLER

Pierre Bourdieu temel sosyolojik çerçevesini, yıllar içerisinde, kendinden önceki veya sonraki düşünürlerden hem etkilenerek hem de düşünürleri eleştirerek oluşturmuştur. Onun görüşlerinin daha iyi bir çerçevede kavranması için, kendisi gibi büyük ve sosyolojiye önemli katkılar sağlamış diğer düşünürlerle fikirlerini karşılaştırmak doğru bir tercih olacaktır. Bourdieu, kendi sosyolojisi içerisinde benimsediği düşünümsellik kaygısı ile göze çarpan ve ayırt edilen bir düşünürdür. Bu bağlamda onun fikirlerini şekillendiren düşünümsel sosyolojisi, bir bakıma epistemolojisinin de çerçevesini çizmektedir.

Sosyolojiye büyük katkı sağlamış olan Bourdieu, düşünümselliği, nesneleştiren özneler olarak tanımladığı sosyologlara epistemolojik bir ilke olarak sunmaktadır. Bu ilkenin en değerli önermesi şudur: Normal şartlarda toplumsal dünya için çevirdiğiniz nesnelleştiren görüşünüzü bu sefer kendinize çevirin. Böylece araştırmanızı biçimlendiren ve yönünü belirleyen kapalı ihtimalleri keşfetmek için çalışın. Bu şekilde bir adım atmadan sosyoloji, Bourdieu'nün skolastik yanığı ismini koyduğu, yaşamı uzaktan ve sadece kitapların perspektifinden anlamaya çalışan yaklaşımın çıkmazlarından kurtulamayacaktır. Tamamen bilimsel olarak analiz yapabilme fırsatını da kaybedecektir. Fakat düşünümsel bir tavırla sosyoloji, kendi pratiğini gerçekliğin bir parçası olarak kavrayabilir (Karakayalı, 2007: 227).

Bu doğrultuda Bourdieu kendi sosyolojisinin epistemolojik çerçevesini aktarırken, teoriye büyük bir değer yüklenmemesi gerektiğinin altını çizmekte ve çalışmalarını da bu yönde şekillendirmektedir. Bu bağlamda, temel fikirleri karşılaştırmak açısından, onun bu düşüncesine katılan, fakat bazı durumlarda da tamamen bir fikir tezatlığı yaşayan Adorno'yu öncelikli olarak ele almak yanlış olmayacaktır. Bourdieu ve Adorno hem fikir oldukları konularda mükemmel bir ahenkle aynı yönde ilerlemekte fakat fikir karşıtlığı yaşadıkları konularda ise büyük bir zıtlık sergilemektedirler.

Öyle ki Bourdieu'nün sosyolojisinin çıkış noktasını belirleyen teori pratik ikiliğine karşıtlığı, onun birçok düşünür ile yollarının kesişmesini sağlamıştır. Onun, sosyolojik düşüncenin sınırları konusunda Adorno ile, yapının eklemelenmesi konusunda Giddens ve Parsons ile ve son olarak da habitus ve alışkanlık konusunda Husserl ile

görüşlerini karşılaştırmak epistemolojik çerçevesinin daha anlaşılır olmasına fayda sağlayacaktır.

3.1.1. Bourdieu ve Adorno: Karşıt Teorik Akımlar

Bir sosyolog olduğu gibi aynı zamanda bir filozof da olan Bourdieu ile çok benzer hatta neredeyse aynı eleştirel geleneğe sahip düşünürlerden biri Adorno'dur. Adorno, Bourdieu'ye teoriye fazla değer yüklememesi konusunda katılmakla birlikte, Bourdieu'nün sosyoloji içerisinde benimsediği örneğin düşünümsel sosyoloji ilkesini de tamamen benimsememektedir.

Bourdieu tüm sosyolojik külliyyatını, düşünümsel sosyoloji sayesinde çizdiği rota ile belirlerken; Adorno için düşünümsellik ilkesi, sadece sosyoloji içerisinde eleştirel bakabilmenin ilk adımlarından biridir. Dolayısıyla Bourdieu ve Adorno, temelde aynı geleneğe sahipken düşünce ve sosyolojik bakış açısından, esasında farklı köşelerde bulunmaktadır.

Adorno'ya göre, eleştirel düşüncenin nihai amacı, toplumsal gerçekliğe ait daha bilimsel bir bakış açısına sahip olmak değil; bu gerçekliğin, belki de tam anlamıyla ancak bir gün bütün "günahlarından" arınmış bir dünyayı aydınlatacak "mesiyanik ışıgın" altında gözlenebilecek kirlilik ve bozulmuşluğunu ifşa edebilmektir (Adorno, 2021: 98).

Aslında bakıldığında zaman Adorno'nun düşünceleri ve düşünümselliğe bakışı, Bourdieu ile tam da bu noktada karşı kaşıya gelmektedir. Bourdieu ve Adorno'nun farklı köşelerde bulunmaları sadece basit bir düşünümsellik karşıtlığından kaynaklanmamaktadır. Bourdieu, düşünümselliği sosyoloji bilimi içerisinde kendine bir ilke olarak benimseyip hatta bu ilkeyi arkadaşlarına da tavsiye etmekten çekinmezken, Adorno; düşünümselliği bir merdivenin ilk basamağı olarak yorumlamaktadır. Buradan hareketle de neredeyse ele aldıkları çoğu konuda fikir ayrılığı yaşamaktadırlar. Bu sebeple basite indirgenemeyecek bir fikir tezatlığı söz konusudur. Başka bir deyişle sadece düşünümsellik davasına indirgenemeyecek kadar karmaşık bir karşıtlık yapısına sahip olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Bourdieu ve Adorno'nun eserleri basit bir ikiliğe dayandırılarak özetlenemeyecek kadar karmaşıktır. Bununla beraber onların düşünümselliğe dair yaklaşımları arasındaki farkın altını çizmek mübalağa olmayacaktır. Aslında burada

neredeyse potansiyel bir husumetin var olduğu duygusuna bile kapılmak mümkündür. Örneğin Bourdieu, Frankfurt Okulu'na göndermede bulunurken, totalleştirici eleştirinin aristokrat tavrı ile karşılaştığında belirgin bir öfke duyduğunu vurgulamıştır. Hatta, sosyolojinin kendini Adorno'nun düşüncesine karşı olarak tanımlamak zorunda olduğunu öne sürmektedir (Karakayalı, 2007: 228).

Bourdieu ve Adorno'nun düşünömselliğe bakışları dolayısıyla ortaya çıkan farklı yaklaşımlarına sosyoloji içerisinde yoğun bir ilgi gösterilmemiştir. Fakat esasen en çok üzerinde durulması gereken konulardan biridir. Öyle ki sosyal veya toplumsal bir araştırma yapılırken düşünömselliğe biçilen rolün her zaman irdelenmesi gerekmektedir. Çünkü olaylara bakış ve ele alış biçimi olaylar hakkındaki açıklama ve yorumların bel kemiğini oluşturmaktadır. Dolayısıyla düşünömsellik kaynaklı farklı yaklaşımlara sahip olan Adorno ve Bourdieu, temel gaye bakımından da farklı konumda bulunmaktadır.

Adorno ve Bourdieu'nün, düşünömsellik görüşleri kaynaklı olarak yaklaşımlarının farklılaşması, temelde Bourdieu'nün “skolastik evrenlerin temel belirsizliği” diye adlandırdığı durumla yakından ilişkilidir. Sosyal bilimciler, sosyal hayata mesafeleri yüzünden, bu hayatı farklı bir açıdan görebilirler; fakat tam da bu nedenle dünyanın pratik muhtevasıyla olan bağlarını kaybetme riskini de taşırlar. Başka türden sosyal pratiklerle karşılaştırıldığında, akademik pratik, sosyal dünyayla hem özgürleştirici bir kopuş ve bağlantısızlık, hem de kötörümleştirici bir ayrılık içerir (Adorno, 2021: 98).

Dolayısıyla Bourdieu ve Adorno'nun fikri karşıtlığı bu noktada başlamaktadır. Temelde aynı eleştirel geleneğe sahip olmakla birlikte, eleştirilerini farklı oranlarda ve şekillerde vurgulamaktadırlar. Düşünömsellik görüşleri üzerinden hareketle, pratik teorik algıları ve teori epistemoloji ayrımları farklı yönle doğru ilerlemektedir. Bu durumda hem sosyoloji hem de sosyal bilimcilere yönelik görüşleri farklı çerçevelerde şekillenmiştir. Bourdieu ve Adorno'nun yaklaşımları arasındaki fark, belki de en açık biçimde, özgürlük ile pratik hayattan uzak düşüş arasındaki ince çizgide aldıkları konumlarda belirir. Bourdieu'nün derdi, sosyal bilimcilere, bir noktaya kadar özgürleştirici olan kopuşun sınırlarını hatırlatmaktır. Düşünömsellik tam da bunun aracıdır (Adorno, 2021: 99).

Buna karşılık Adorno sosyal bilimcilerin pratiklerle dolu olan hayata karşı olan mesafelerini eleştirmekle birlikte, bu mesafenin sosyal bilimciyi özgür kıldığını onaylarken Bourdieu'ya nazaran tereddüt etmemektedir. Adorno her zaman ve her koşulda gerçekliğin olumsuz bağlama çekilerek içerisinden alınacak olan umudun, tam anlamıyla gerçekliği gösterdiğini savunmaktadır.

Temelde bakıldığı zaman Bourdieu ve Adorno iki farklı eğilimi, farklı oranlarla ve şekillerle uygulamaktadırlar. Söz konusu iki eğilimin karşılıklı olarak etkileşim halinde olmaları, eğilimlerin sınırlarının çizilmesine yardımcı olmaktadır. Bu sınırlar çerçevesinde de Adorno eleştirilerini bilimselciliğe yönlendirirken, Bourdieu skolastik evrenlerin temel belirsizliğine yani, esasında skolastisizme yöneltmektedir.

Bourdieu ve Adorno'nun farklı fikirlere dayanan karşıtlıklarının önemli olması, söz konusu fikir ayrılığının ortak düşüncelerden doğmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Bourdieu ve Adorno çıkış noktası aynı olan fakat farklı yollara ayrılan düşüncelere sahiptir. Temelde eleştirileri ve sosyolojik bilgi hususundaki düşünceleri aynı yönde ilerlerken düşünümsel sosyoloji konusunda farklı oranlarla düşünümseelliği birbirlerinden farklı olarak ele almaktadırlar.

Diğer taraftan Bourdieu gibi Adorno da hem fenomenolojinin sosyolojik uygulamalarını hem de pozitivizmi şiddetle eleştirmektedir. Aslında sosyolojik bilginin yapısı hakkında Bourdieu ile neredeyse hemfikirdir de ona göre, yöntemleri gereği sosyolojinin karşısına nihai şeylermiş gibi çıkan toplumsal veri ve olguların kendileri nihai olmaktan çok koşullanmışlardır. Dahası Adorno, araştırmalarının nesnesi olan toplumun, potansiyel olarak bir özne oluşu ve bundan dolayı da diğer bilim dallarının nesnelerinden farklı olması sebebiyle, sosyologların özellikle özdüşünümsel bir yöntem izlemeleri gerektiğini vurgulamaktadır (Adorno'dan akt. Karakayalı, 2007: 234).

Frankfurt Okulunun önemli düşünürlerinden olan Adorno'ya göre sosyoloji bilimi, sosyoloji ile ilgilenen kişinin kendisi ve sosyoloji üzerine dışardan bakabilmeyi gerektirmektedir. Adorno bu durumu sosyolojinin en büyük gerekliliklerinden biri olarak görmektedir. Sosyolojiyi diğer bilim dallarından ayıran en önemli özellik düşünümseellik içermesi gerektiğidir. Adorno'nun kendi kendine yetmeyen, yanında özgünlük gerektiren bilim olarak açıkladığı sosyoloji, sosyologların özgünlüklerini ve algılayış deneyimlerini kaybetmemeleri için düşünümseellik içermelidir.

Adorno'ya göre düşünümsel sosyolojinin en ayırt edici özelliklerinden biri, kendi etkinliğinin temellerine ilişkin epistemolojik bir kaygı taşımasıdır. Bu açıdan bakıldığında, Adorno, pozitivist ve düşünümsel sosyolojiler arasında çok ciddi bir fark görmemektedir. Düşünümsel sosyoloji, pozitivistin üstü kapalı olarak yaptığı şeyi biraz daha açıklıkla tekrarlar; yani doğruluk ya da gerçekliği, bilincin çözümlenmesine dayandırır (Rose'dan akt. Karakayalı, 2007: 235).

Bakıldığı zaman Bourdieu'ya benzer olarak Adorno dapoizivist sosyolojinin toplumu sadece bir nesne gibi görüp kavramasından memnun değildir. fakat Adorno, pozitivist sosyologların kendilerine sadece bu nedenden dolayı hata yaptıklarını söyleyemeyeceğimizi savunmaktadır. Bunun sebebi ona göre, her toplumun kendine has yapısı bulunmaktadır. Toplumlar zamanla şeffaflığını kaybetmiş dolayısıyla da içerisindeki potansiyel ve yetenekleri görünmez bir hale getirmiştir.

Adorno bu düşüncesi doğrultusunda aslında sosyal bilimlerin tek başına bir eleştirisi yapılamayacağını vurgulamaktadır. Nitekim pozitivistlerin, toplum kavrayışının geçmişten günümüze dek geniş tarihsel çerçevesini göz ardı ettiklerinin de altını çizmektedir. Dolayısıyla sadece sosyal bilimlere eleştirmek hem doğru hem de sağlıklı olmayacaktır. Adorno'ya göre, eğer bir sosyal bilim eleştirisi yapılacaksa, bilimi önce sosyal ilişkilerin de eleştirisi yapılmalıdır. Çünkü bilim toplumu doğru tasvir etmemektedir, aksine toplum, bilimin özelliklerini belirlemektedir.

Burada Bourdieu'nün yaklaşımı Adorno'nun düşünceleri ve savunmaları ile tam olarak zıt bir durumdadır. O, epistemoloji ve teori arasında net bir ayrıma gitmenin yanında, teoriyi epistemolojiye tâbi kılmaktadır. Açıkça Bourdieu, epistemolojinin teoriden ayrılırsa bu durumun doğuracağı sonuçların topluma ait teori inşa etmenin sonuçlarından çok daha riskli olduğunu hissetmektedir.

Adını koymak gerekirse, bu tehlikeli olasılık, böylesi bir genel teörinin ampirik araştırmaları hiçe saymaya ve sosyolojiyi uçsuz bucaksız spekülasyonlarıyla terörize etmeye olan yatkınlığıdır. Bu açıdan bakıldığında Bourdieu'nün tercihi, Adorno'nun, eleştirel görevini yerine getirmek için sosyolojinin mutlaka ampirik olarak verili olanı olumsuzlaması gerektiği yönündeki teziyle taban tabana zıttır (Karakayalı, 2007: 236-237).

Bourdieu'nün Adorno ile teori ve epistemoloji hususundaki kesin ayrımı, onun sosyolojisinin çıkış noktasından kaynaklanmaktadır. Basitçe aktarmak gerekirse;

Bourdieu, çalışmalarında toplumsal eleştirilerinin temelini, kusur ve pürüzlerle bir bütün olarak pratik hayata bağlamaktadır. Pratik hayat doğrultusunda da toplumsal eleştirilerini açıklamıştır. Adorno ise Bourdieu'nün aksine, eleştirilerine en başta tüm pürüzlerden temizlenmiş bir toplumsal hayat betimlemesi ile başlamıştır. Esasen, iki düşünürün de savundukları görüşlerin sınırları ve çerçevesi farklıdır. Fakat bu durum da pratik hayatı anımsatmaktadır. Pratik hayat, içerisinde çok fazla çeşitlilik ve farklılığı barındırması, sınırların farklı yerlerde başlayıp farklı yerlerde sona ermesi gibi özelliklere sahip olması dolayısıyla geçmiş zamanlardan beri sosyoloji bilimi içerisinde bilinen, kabul edilen ve farkında olunan bir durumdur.

Bourdieu ve Adorno başlığına bir başka açıdan bakılacak olursa, karşıtlıkların yanında, Bourdieu ve Adorno'nun çıkış noktası benzer fakat yönleri farklı olan görüşlerinin yanında ele alınması gereken önemli ortak noktaları da bulunmaktadır. Öyle ki ortak noktada kesiştikleri konularda önemli bir fikir birlikteliği yaşamışlardır. Söz konusu fikir birlikteliğine, Adorno'nun özdeşlik felsefesine getirdiği eleştirilerle, Bourdieu'nün skolastik yanlı eleştirisi arasında çarpıcı koşutluklar örnek verilebilir. Bu eleştirilerde, her iki sosyoloğun da tikel olanın evrensel olana tâbi kılınmasına karşı bir mücadele verdikleri söylenebilir. Elbette bunu farklı yollardan yaparlar. Biri pratiğin mantığını vurgulayarak, diğeri ise, amprik olmayan bütünlük kavramına dayanarak yapmaktadır (Karakayalı, 2007: 249).

Bu hususta Adorno ve Bourdieu'nün kullandıkları yol her ne kadar farklı olsa da ulaştıkları sonuç aynıdır. Fikir zıtlıkları ne kadar önem arz ediyorsa ortak fikirlere sahip olmaları da aynı doğrultuda önemlidir. Dolayısıyla ortak nokta olarak, her iki düşünüre göre, toplumsal yaşam zihni kavramlar ile hiçbir zaman tamamen algılanamayacak ve hiçbir kavram tam anlamıyla toplumsal yaşamı aktarmaya yetmeyecektir. Bu duruma sebep olarak, hem Adorno hem de Bourdieu, toplumsal yaşamın zihinsel kavramlarla açıklanamayacak kadar çok fazlalık içerdiğini vurgulamaktadır.

3.1.2. Bourdieu ve Husserl: Habitus ve Alışkanlık

Çağdaş sosyolog ve filozof Pierre Bourdieu kendi sosyolojisini ortaya koyarken Husserl'e büyük bir yakınlık duymuş hatta ondan etkilenmiştir. Bourdieu'yü sosyoloji bilimi içerisinde ayırt edici kılan özelliklerden biri, kavramları kullanım şeklidir. Örneğin, habitus kavramını ilk defa Bourdieu dile getirmemesine rağmen, habitus kavramı artık Bourdieu ile bütünleşen bir kavram haline gelmiştir.

Kavramların kullanım biçimleri ve kavramlara bakış açısının genelden görüşten farklı olması bazen yeni bir kavram ortaya atmaktan daha önemli konumda bulunabilmektedir. Tıpkı Bourdieu'nün habitus kavramını kullanışı ve bu kavrama atfettiği anlamın kendisiyle bütünleşecek derecede kanıksanması gibi. Bu sebeple Bourdieu, habitus kavramını aktarmadan önce habitus kavramını algılayış şeklini değiştirmiştir. Söz konusu değişikliği ise Husserl'e borçlu olduğunu vurgulamaktadır.

Habitus, bakıldığı zaman temelde, Thomas ve Aristoteles'in görüşlerine dayanmaktadır. Bourdieu'nün kullandığı habitus ise, onun tamamen bu fikir üzerine yeniden düşünmesinin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Bourdieu'ye göre habitus, özne felsefesi ve öznesi olmayan yapısalcılık arasında bir kurtuluş yoludur. Bu bağlamda Bourdieu'ye göre, Husserl'in düşünceleri bireyler ve dünya arasında entelektüel olmanın çok daha dışında bir yol açmıştır (Dursun, 2018: 79).

Bourdieu, Husserl'in tarihsel süreçte habitus ile benzer veya yakın anlama sahip kavramları kullandığına dikkat çekmektedir. Dolayısıyla Husserl'in, Bourdieu perspektifindeki habitus kavramının ortaya çıkışına, daha önce kullandığı kavramların anlamlarının benzerliği sebebiyle katkısı bulunmaktadır. Öyle ki Bourdieu da bu katkıyı habitus kavramının kullanımını açıklarken belirtmektedir. Bourdieu'ye göre, habitus kavramının kullanımında iki kutup ayırt edilebilir olarak görülmektedir.

Bourdieu bu iki kutbu; *“Kavram hakkındaki alışıldık görüşe göre, bir yanda Husserl, habitusu açıkça deyim yerindeyse saf ego içinde konumlandırmaktadır. Habitus, bu durumda insanın kendisiyle ilişkisinde sabitlik, uyumluluk ya da Husserl'in deyişiyle tutarlılık ilkesidir. Saf özne, saf özne olarak, sabit ve kalıcı hedefler koyabilme kapasitesine sahiptir. Bir başka deyişle, bu bir anlamda aşkın öznenin sabitlik ilkesi gibidir. Bu Husserl'in alışkanlık dediği şeyin teorisidir ve Husserl, burada bana kalırsa “aşkın ben” cephesinde değil de, daha ziyade “amprik ben” teorisi cephesinde konum almaktadır.”* sözleriyle aktarmıştır (Bourdieu, 2021a: 263).

Bu bağlamda Bourdieu, habitusun öncelikle bir düşünme şekli olduğunu belirtmektedir. Husserl'in habitusu düşünme şekli ise, Bourdieu'nün habitus kavramını kullanırken tam olarak vurgulamak istediği hususu içerisinde barındırmaktadır. Bourdieu, habitus kavramı ile hem toplumsal dünya içerisindeki düzene hem de

bireylerin düzene karşı deneyimlerini içeren davranışlarına açıklık getirmektedir. Bu açıdan da Husserl'in habitus kavramına yüklediği anlam ile Bourdieu'nün habitus kavramı çok benzerlik göstermektedir.

Husserl'e göre habitus, en genel anlamıyla, hayatın belli hallerinde ona sahip olan, deneyimli olan kişiye, karar verirken ve eylemde bulunurken güvence veren bir alışkanlıkla ilişkilidir. Bourdieu bu cümleyi harikulade bulduğunu belirtmektedir. Çünkü bu Husserl'in bu habitus açıklaması aslında Bourdieu'nün kavrama dahil etmek istediği şeyi söylemektedir. Yani hem toplumsal dünyanın düzenlilikleriyle yüzleşerek deneyimle edinilen anlamında deneyime, hem de hayatta başının çaresine bakmayı, deneyimli olmayı sağlayan deneyime işaret etmektedir (Bourdieu, 2021a: 264).

Bourdieu'nün Husserl ile olan bu habitus yakınlığı, habitusun sunduğu çözüm açıklamalarında da devam etmektedir. Husserl, derinine inildiğinde toplum veya birey çözümlemelerinde habitus kavramının çok önemli çözümler sunduğunu belirtmektedir. Aynı şekilde Bourdieu da habitus kavramının önce felsefik sonra sosyolojik yönüne bakıldığı zaman tarihsel felsefe içerisinde çok farklı çözüm önerileri sunduğunu söylemektedir.

Bourdieu habitus ile ilgili analizler için yaptığı değerlendirmeyi; *“Aynı zamanda birer tarih felsefesi de olan bu farklı eylem felsefelerinin karşısında, habitus kavramı, eylemlerin öznesinin, görünen faillerin , yani biyolojik bireylerin cephesinde olduğu bir eylem felsefesi sunmayı sağlamaktadır. Eylemin öznesi birey değil de, habitus dediğim, toplumsal olanın biyolojik cisimleşmesidir. Ayrıca habitus kavramının toplumsal varoluş biçimine dair bir soruya cevap verme çabası olduğunu düşünüyorum.”* sözleriyle aktarmıştır (Bourdieu, 2021a: 285).

Burada önemli olan ve nitekim hem Bourdieu'nün hem de Husserl'in üzerinde durdukları konu “toplumsal olan”ın anlaşılmasıdır. Bourdieu toplumsal olan açıklamalarını yaparken aynı zamanda Husserl ile yine aynı görüşe sahip olduklarını da vurgulamıştır. Toplumsal olan, hem felsefi hem de sosyolojik olarak ele alınabilmektedir. Bourdieu bu konuya, toplumsal olanın iki durumda görünür olduğunu belirterek dikkat çekmiştir.

Bourdieu'ya göre, habitus kavramı toplumsal olanın varoluş biçimine dair bir soruya cevap verme çabası içerisindedir. Toplumsal olan, nerede var olduğu

sorgulanmaması gereken ve kendini iki durumda açığa vuran bir “şey” olarak vardır. Bu şey, bir yandan edinim, bedenselleşme süreci yoluyla kendini göstermektedir.

Bourdieu bu durumu; *“Toplumsal özneler, toplumsal ve ekonomik koşullar tarafından değiştirilirler. Husserl’in de dediği gibi deneyimle sürekli dönüşürler; işte bu habitustur. Diğer yandan, habitusu, gerçekleşme biçimlerinde de kavrarız, yani habitus bir kenara konulduğunda, hakkında sadece biyolojik bir birey, ürünü olduğu toplumsal dünyayla ilişki kurmanın kalıcı ve sürekli yöntemi, biyolojik olanın kalıcı şekilde dönüştürülmesi olarak tarif edebileceğimiz iki ilişkiyi ifade etmektedir.”* sözleriyle açıklamıştır (Bourdieu, 2021a: 285-286).

Diğer taraftan en genel anlamda; Bourdieu’ya göre, habitus kavramı, toplumsal olanın varoluş şekline yönelik olan sorulara yanıt verme gayesini içerisinde barındırmaktadır. Habitus kavramının bu çabasını tıpkı Bourdieu gibi Husserl de vurgulamaktadır. Husserl, habitus kavramından bahsederken bu kavramın toplumsal konularda öncelikle çözüm sunma çabası içerisinde olduğunu belirtmektedir. Daha yakından bakıldığı zaman Bourdieu da, Husserl’in habitus ile ilgili fikirlerine temelde önce bu düşünce sebebiyle yakınlık duymuştur. Önemli olan nokta aynı düşüncüyü Husserl ve Bourdieu’nün farklı kavramlarla farklı biçimlerde aktarmış olmalarıdır. Husserl habitusu, habitusun getirilerini ve çözüm önerilerini deneyim olarak adlandırırken, Bourdieu ise, olasılıkların determinizmi ya da nedenselliği olarak adlandırmaktadır.

Faillerin, neyin neden olduğunu bilerek, yani nasıl olduğu bilmediğimiz bir başarı ihtimalinin değerlendirmesinden hareket ettiklerini varsayan modellerin, nasıl oluyor da bir öngörü değeri olabiliyor? Bourdieu, habitus kavramının, rasyonel iktisadi hesap hipotezini ve nedenlerle kaba belirlenim hipotezini işin içine sokmadan, modellerin gerçekliklere uyarlanmasının farkına varmamızı sağlama işlevi olduğunu düşünmektedir. Esasen bunu, habitusun temel işlevi olarak da görmektedir (Bourdieu, 2021a: 286).

Husserl’in deneyim olarak adlandırdığı toplumsallaşma süreçleri, belli bir mantığa göre yapılanmış toplumsal dünyayla tekrar tekrar karşılaşma sonucu edinilen deneyim, yani bir nevi, olacak şeyi önceden sezme, olacak şeyi bekleme ve zaten onun gelmesini beklerken onun gelişine katkı sağlama yatkınlığı, özetle bir ihtimali önceleme

ve kestirme yatkınlığı, belli bir nesnel olasılıklar yapısınca belirlenen yapılandırılmış bir dünyayla sürekli karşı karşıya kalma sonucunda edinilmektedir (Bourdieu, 2021a: 287).

Bourdieu ve Husserl'in aynı sonuca çıkan görüşleri temelde habitus kavramı üzerinde şekillenmektedir. Husserl habitus ile ilgili olan görüşlerini deneyim olarak adlandırırken Bourdieu deneyime yol açan ve toplumsallıkla aynı doğrultuda görülmesi gereken bir kavram olarak adlandırmaktadır. Bourdieu ile bütünleşen habitus kavramının gelişimi Bourdieu'nün Husserl'in deneyiminde etkilenmesinin de payı büyüktür. Ayrıca habitus kavramını Bourdieu ile aynı çerçevede gören ve şekillendiren tek düşünür Husserl'dir. Tüm bu özellikler nedeni ile habitus kavramının derinine inildiğinde, Husserl ve Bourdieu'nün habitus görüşlerinin aynı çizgide olduğu görülmektedir.

3.1.3. Bourdieu, Giddens ve Parsons: Yapının Eklemlenmesi

Yapının ikiliği veya yapının eklemlenmesi konusu basitçe, daha çok Bourdieu ve Giddens'in aynı çerçevede şekillenen fikirlerinin bir yansıması olarak görülmektedir. Ayrıntılarla analiz edilmesi gereken bu konu temelde Parsons'ın yapısalcılığının hakimiyetini yitirmesi ile başlamaktadır. Fakat esasında yapının ikiliği, Parsons'ın yapısalcılığından çok daha önce, sosyal bilimlerde her zaman farklı biçimlerle ele alınan karşıtlık konusunu da içermektedir.

Bourdieu ve Giddens, ikiliklerin sosyal teoriye zarar verip işgal ettiğini, verimli düşünce ve birleşmeleri buna bağlı olacak olan sentez ve analizleri engelleyerek sosyal teoriyi resmen çıkmaza ittiklerini düşünmektedirler. Aynı zamanda söz konusu düalizmlere karşı çözümler geliştirmekte ve düalizmlerin temel nedenini de bu çözümler etrafında açıklamaya çalışmaktadırlar. Aslında toplumsal hayatın yapılaşmasını vurgulayan Bourdieu ve Giddens'in görüşleri ve teorileri düalizmlerin oluşturduğu kaos durumuna bir çözüm arayışı olarak görülebilmektedir (Çeğin, 2017: 25).

Bourdieu ve Giddens, Parsons'ın başrol oynadığı Amerikan işlevselciliğinin, yani yapısal işlevselciliğin II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayıp 1970'lere kadar süren hem Amerikan akademik dünyasından hem de dünyanın diğer kesimlerindeki neredeyse mutlak hakimiyetlerinin yıkılmasını pozitif bir gelişme olarak karşılayıp bu yaklaşımlarla hesaplaşmaya girmiş, hatta Giddens daha da ileri giderek, işlevsel

açıklamaları ve işlev benzeri kavramları sosyal bilimlerden tamamen kaldırmayı önermiş, işlevsel olmayan bir manifesto yazma gereği duymuştur (Çeğin, 2017: 25).

Giddens ve Bourdieu'nün işlevselciği bu denli problem edinmelerinin sebebi aslında hem Bourdieu'nün hem de Giddens'in kendi sosyolojik repertuarlarını oluşturmalarını sağlamıştır. Fakat bakıldığı zaman işlevselcilik problemi, Giddens ve Bourdieu'nün çabası ile başlamamış, aksine sosyal bilimlerin neredeyse başından beri devam etmekte olan bir problem olarak ele alınmaktadır.

Toplum birey veya yapı eylem sorunu sosyoloji geçmişine bakıldığında özellikle 1920'lere kadar olan dönemde, Simmel ve Weber gibi bazı istisnalar dışında, bu ikili zıtlıklardan çok yapı ya da toplum vurgulu açıklamaların büyük ölçüde sosyolojik gündemi ve düşüncüyü belirlediği, başlangıçta iradeci bir eylem teorisi oluşturma gayesi ile başlayıp sosyal sistemi vurgulayan bir anlayışa kayan Parsons'ın yapısal-işlevselci sosyolojisiyle de bu vurgunun güçlenip neredeyse tek güç haline geldiği görülmektedir (Çeğin, 2017: 25).

Bourdieu ve Giddens'in ortaya attıkları kendi sosyolojilerini şekillendiren görüş ve teorileri ise temelde, yapısal işlevselciliğin yıkılması veya onların değişimleriyle Ortodoks Konsensüsün yıkılması ile başlamıştır. Bilindiği gibi, Bourdieu, kendi sosyolojisini karşıtlıkları aşma çabası ile şekillendirmiştir. Aynı şekilde Giddens da söz konusu karşıtlıklara karşı gelmiş ve karşıtlıkları aşmayı hedefleyen teoriler ortaya atmıştır (Çeğin, 2017: 26).

Bourdieu karşıtlıkları aşma girişiminde öncelikle, özellikle eylem ve yapı karşıtlığı için habitus kavramını çözüm önerisi olarak sunmuş ve açıklamıştır. Giddens ise, söz konusu düalizm için yapının ikiliği kavramını vurgulamış ve yapının ikiliği ile düalizmlerin aşılabileceğini savunmuştur. Fakat hem Giddens'in hem de Bourdieu'nün tüm bu çözüm önerilerinin perde arkasında Parsonscı sosyolojiye çözüm arayış çabaları bulunmaktadır.

Giddens'in yapının ikiliği kavramı, Bourdieu'nün habitusu ile benzerlik göstermektedir. Yapının ikiliği, Giddens'in yapı ve eylem arasındaki karşılıklı diyalektik ilişkiyi açıklamak için geliştirdiği bir kavramdır. Dolayısıyla bunun yalnızca sosyal bilimleri ve felsefeyi saran diğer ilişkili farklı düalizmlerin aşılarak gerçekleştirilebileceğini düşünmektedir. Esasen Giddens, tüm çalışmalarının odağını

sosyal teoriyi istila ve işgal ettiğini düşündüğü bu düalizmleri aşabilme ya da çözümleme çabası üzerine oluşturmıştır (Çeğin, 2017: 43).

Giddens yapının ikiliği kavramı ile aslında bir eylem sosyolojisi geliştirmeyi amaçlamıştır. Ona göre, sosyal bilimler içerisinde eylem felsefesi sorunları ele alınmalı ve yeniden değerlendirilmelidir. Nitekim o da eylem felsefesindeki eksiklikleri kendi nezdinde eleştirmiş ve yeniden değerlendirmiştir. Giddens'ı yapının ikiliği kavramını geliştirmeye iten en büyük neden; felsefe bilimi içerisinde yaygın olan hatta çoğu zaman sosyal bilimlere de etkileyen ikilikler veya karşıtlıkların, realist bir eylem teorisi oluşumunun önündeki en büyük engel olması durumudur.

Giddens, eylem felsefecilerinin direkt eylem kavramına ve geüdüler, niyetler ve gerekçelere büyük yer ayırsalar bile, ilgilerini büyük ölçüde aktörler tarafından eylemin üretimi olarak adlandırılabilirler. hususla, eylemin betimlenmesiyle sınırlandırdıkları için, eylem felsefesi üzerine analizlerin büyük çoğunluğunun aktörlerin niyetleri veya amaçlarından kaçan, yani niyetlendirilmeyen sonuçlarına ve bu sonuçların sosyal teori açısından önemine fazla dikkat etmediklerini, eylemin ifade edilmemiş koşullarıyla ilgilendiklerini belirtir (Çeğin, 2017: 44).

Dolayısıyla Giddens, sosyal analizcilerin ele aldıkları genel konuların eylem felsefecilerinin çalışmalarında istisnai olarak gördüğünü vurgulamıştır. Bu sebeple Giddens, eylem sosyolojisi geliştirmeye çalışırken aslında hem eksik gördüğü bir noktayı vurgulamış hem de sosyal bilimlerdeki karşıtlıkları aşmayı planlamıştır. Giddens, bu açıdan Bourdieu ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.

Ayrıca daha yakından akıldığı zaman Bourdieu ve Giddens'ın benzer şekillerde benzer bir sosyoloji yapma çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Giddens yapının ikiliği ile Bourdieu ise, öncelikle habitus ile düalizmleri aşmayı hedeflemektedir. Fakat Bourdieu, habitus kavramından sonra habitusun devamı niteliğinde olan diğer kavramlarını da kullanmaktadır. Giddens ise, yapının ikiliği kavramı ile yani; tek bir kavramla iki farklı düalizme karşı çıkmaktadır.

Giddens yapının ikiliğini sosyal teori içerisindeki iki temel düalizm biçimini kabul etmediği için geliştirdiğini belirtmektedir: *“Bu düalizmin etkisine bir yanda insan eylemini öne çıkaran, yorumcu sosyolojilerde, öte yandan yapısalcı ve yapısal işlevselci sosyolojilerde rastlanmaktadır. Bireyleri esasen hem kendilerinin bilincinde olan aktörler, hem de*

eylemleriyle inşasına yardımcı oldukları toplumsal ortamın farkında olan failler olarak alan, birinci kategoridekiler, Giddens'a göre, eylem konusunda güçlü, yapı konusunda zayıflardır. (Giddens'dan akt. Çeğin, 2017: 44-45)

Giddens ikinci düalizmi ise: *“Nesnenin özne, toplumsal yapı veya sosyal sistemin amaçlı, kapasite sahibi toplumsal aktör üzerindeki önceliğini vurgulayan, aktörleri sanki beceri ve etkileme gücünden yoksun, kendilerinden büyük güçlerin oyuncağıymış gibi alan, toplumun fail birey üzerinde önceliğe sahip olduğunu düşünen ve temel ilgi alanı olarak toplumsal kurumların analizini alan ikinci kategorideki yaklaşımlar ise, yapı konusunda güçlü eylem konusunda zayıflardır.”* sözleriyle açıklamıştır (Giddens'dan akt. Çeğin, 2017: 44-45).

Bu bağlamda Giddens hem nesnelci geleneği hem de öznelci geleneği eleştirmekte, her iki geleneğin getirilerini ve eksikliklerini açıklamaktadır. Ona göre nesnelcilerin yetersizlikleri özellikle eylem hususundadır. Nesnelcilerin kurumlar konusunda güçlü olduklarını da belirtmekten kaçınmayan Giddens tek taraflı değil, aksine çok yönlü bir eleştiri yapmaktadır. Her iki kanat için de katıldığı ve katılmadığı düşünceler bulunmakta ve bunu açıkça dile getirmektedir.

Öznelciler için yaptığı eleştiride ise Giddens, öznelcilerin; bireyleri eyleyici ve bilinçli failler olarak görmelerini kesinlikle haklı bulmakta fakat yapı konusunda zayıf görmektedir. Yani, öznelciler; nesnelcilerin insan davranışları hakkındaki önemli gördükleri olguları araştırmamış veya analiz etmemişlerdir. Bu sebeple Giddens, öznelcilerin yetersizliklerinin, yapı hususunda olduğunu düşünmektedir. Dolayısıyla giddens nesnelci ve öznelci düalizme çözüm için yapının ikiliğini işaret etmektedir.

Genel çerçevede temel düalizmler için Bourdieu habitusu, Giddens ise yapının ikiliğini çözüm önerisi olarak vurgulamışlardır. Bu iki çözüm önerisi ele alındığında hem cazip yönleri hem de karanlıkta kalan kısımları bulunmaktadır. Temelde topluma ve toplumsal düzen görüşlerine farklı bir yerden bakabilme amacı taşıyan bu önerilere Parsons'ı da dahil ederek bakıldığında; Parsons, yapıların, ortak değerlerin ve kuralların toplumsal düzenin yapı taşı olduğunu vurgulamakta ve bu doğrultuda bir teori geliştirmektedir.

Bourdieu ise, Parsons'ın aksine ne sadece yapıyı öne çıkarmakla ne de ikiliklerle bir düzen olamayacağını belirtmekte ve toplumsal düzen için habitusu öne çıkarmaktadır. Giddens ise, Bourdieu'nün habitusuna çok benzer olan yapının ikiliğini öne sürmektedir. Bourdieu ve Giddens'ın düşünceleri her ne kadar aynı doğrultuda olup benzerlik gösterse de, çözüm önerisi bağlamında bakıldığında Bourdieu'nün habitus başta olmak üzere diğer kavramları daha fazla ses getirmiştir. Bunun sebebi, Bourdieu'nün habitusu sadece teoride bırakmaması, onu gündelik yaşama uyarlayabilmesidir.

Giddens, özne-nesne düalizmini içeren faillik ve yapı ayrımını reddetse de, çalışmalarının belirli kısımlarında kurumsal analiz ve stratejik davranış analizi ayrımı geliştirmek zorunda kalmıştır. Giddens için kurumsal analiz, kurumları sürekli olarak yeniden üretilen kurallar ve kaynaklar olarak görerek, aktörlerin becerileri ve bilinçlerini askıya almaktadır (Mouzelis, 2007: 219). Bu durum da Giddens'ın teorisini zayıflatmakta, hatta çelişkiye düşürmektedir.

Giddens yapı, sistem ve yapılaşma kavramlarının özne-nesne düalizmini gereksiz kıldığını iddia ederken, bir toplumsal nesne olarak yapının özneye dışsal olmadığını düşündüğü için, yapı, aktörün davranışlarından bağımsız olarak alınamaz. Neticede, esasında düalizm değil ikilik söz konusudur. Giddens'ta yapıların dışsal sınırlar olmayıp aktörlerin davranışlarını doğal olarak biçimlendiren bir unsur oldukları dikkate alınırsa, onların sadece kısıtlayıcı değil aynı zamanda mümkün kılıcı oldukları da söylenebilir. Dolayısıyla yapılaşma teorisi daha fazlasını içerse de, Giddens'ın temel kavramlarının öznelci ve nesnelci sosyolojileri birleştirme girişimlerinde bir başka çıkmaz sokağa girmektedir (Mouzelis, 2007: 215-216).

Sonuç olarak, Giddens yapının ikiliği girişimini teorik bir düzlemde genellerken, Bourdieu, çalışmalarının empirik yönelimli olduğunu belirtmekte ve teorilerini daimi olarak araştırmalar ile kontrol etmeye çalışmaktadır. Bu açıdan çok benzerlik gösteren iki düşünürün düşünceleri arasındaki fark belirginleşmektedir. Bir diğer açıdan Giddens, yapının ikiliği ile aşmak istediği karşıtlığı tam anlamıyla aşamamıştır, çünkü yapının ikiliği kavramı açıklamalarında aşmak istediği temel problem kendi içerisinde başka bir yönüyle çıkmaza girmektedir.

3.2. ERİL TAHAKKÜM

Pierre Bourdieu, toplumsal yaşam içerisindeki her konuyla ilgilenmiş ve kendi sosyolojik bakışını konuları açıklarken aktarmıştır. Onun sosyoloji bilimi içerisinde en çok önem verdiği konulardan biri de cinsiyetler arası ilişkiler ve cinsiyet farklılıkları konusudur. Bourdieu'nün bu konuyla ilgili yaptığı çalışmaları ve araştırmaları aslında gündelik yaşam içerisindeki hem cinsel düzenin hem de cinsler arası iletişimin değişim ve dönüşümünün sorgulanmasını sağlamaktadır.

Bu konuyla ilgili çalışmalarında en çok, cinsel yapıların sabit görülmemesi gerektiğini tarih içerisinde değişime ve dönüşüme uğradığını vurgulamıştır. Toplum içerisinde, genel olarak cinsler arası ilişkilerin sabit olduğuna dair bir inanç bulunmaktadır. Bourdieu, söz konusu genel inancı tümüyle reddetmektedir. Reddini temellendirmek ise çeşitli örnekler göstermiştir. Verdiği örneklerinden en basiti kadınların toplum içerisindeki durumları olarak gösterilebilir. Ona göre, bireyler kadınların zaman içerisinde toplumda değişen durum ve konumlarına bakarak bile cinsler arası ilişkilerin sabit olmadığı anlayabilmelidirler.

Cinsel yapıların sabitliğine olan inanç ve dönüşümlerin görmezden gelinmesi yanlış bir sonuca varmadır. Esasen bu konudaki değişimler, kadınların durumundaki dönüşümlerin tümünün hatırlanması ile hemen çürütülüp reddedilmelidir. Bu sorunun karşısına bilimsel olarak daha tutarlı ve siyaseten daha acil bir diğerini koymak gerekmektedir. Eğer cinsler arası ilişki, yüzeysel bir gözlemin sezdirdiğinden daha düşük ölçüde dönüşüme uğradıysa cinsel bölünümün yapıları ile buna tekabül eden bakış açısı esaslarının gayri tarihselleştirilme ve göreceli ebedileşmesinden sorumlu olan tarihsel mekanizmaların neler olduğunu sorgulamak gerekmektedir (Bourdieu, 2014: 7-8).

Tarihte ebedi olarak görülen her şey birbiri ile ilişkili kurumlar tarafından yapılan ebedileştirme olarak görülmelidir. Oysa, tarih içerisinde ebedi olmayan şeyler de bulunur. Kadınların sosyal yaşam içerisindeki durumları buna örnek olarak gösterilebilir. Bu sebeple ebedileştirme çabası içerisinde olan kurumların tarihsel güçlerine karşı savaş içerisinde olunmasında fayda vardır. Hayatta önemli şeyleri, örneğin; kadınların durumları dolayısıyla tahakküm altında olmalarını geçersiz kılabilmek için tüm bu ebedileşmeye sebep olan mekanizmaların etkisiz hale getirilmesi

gerekmektedir. Bunun için Bourdieu, mutlak siyasi seferberliği işaret etmektedir. Fakat siyasi seferberlik ise, iki tezatlığı oluşturmaktadır.

Bourdieu siyasi seferberliğin oluşturduğu iki tezatlığı özellikle vurgulamaktadır. Ona göre mutlak siyasi seferberlik, kadınlara yasal ve siyasi reformlara yönelik bir kolektif direniş eylemi imkânı sağlamaktadır. Ancak söz konusu direniş iki şeyle tezat oluşturmaktadır. Bu tezatlardan ilki; cinsiyetler arasındaki farklılığa ilişkin tüm özcü bakış açılarının teşvik ettiği feragat, ikincisi ise, bireysel edimlere veya kimi feminist kuramcılara sonu gelmeyen bir şekilde önerilen söylemsel direnişlerdir (Bourdieu, 2014: 8). Ona göre, öncelikle tezatlık oluşturan, fakat oluşturduğu tezatlığa rağmen yine de gerekli olan siyasi seferberliğin anlaşılır kılınması gerekmektedir. siyasi seferberlikten anlaşılması gereken temelde akla gelen ilk anlamdan farklıdır.

Kadınlara, küçük işbirliği ve dayanışma gruplarına özgü içedönük başkaldırının cazibesine ters düşen bir siyasi eyleme girişmeleri çağrısında bulunmak, bunlar işyerinde, evde ya da fabrikadaki gündelik mücadelelerin belirsizliğinde ne kadar gerekli olursa olsun, zannedileceği ve korkulacağı gibi onlara, kendi öncelikleri ve kendi çıkarlarına yabancı hareketlerin içine katılmaları ve bunların içinde boğulmaları pahasına siyasi bir savaşımın sıradan biçim ve kurallarına itirazsız bağlanmaları çağrısında bulunmak anlamına gelmez (Bourdieu, 2014: 9). Yani siyasi seferberlikten esas kasıt eşitsizliğe ve ayrıma maruz kalanların daha çok çalışmasını ve ayırım örgütlerine karşı örgütlenme amacını taşımaktadır. Toplum içerisinde en çok itilen ve tahakküme uğrayan kesimin, söz konusu tahakkümden kurtulup eşitliğe ulaşmasının temel yolu, ayıranlara karşı temel savunma mekanizmaları oluşturmalarından geçmektedir. Uzun yıllardır süregelen cins ayrımı farklı şekillerde farklı zamanlarda açıklanmıştır.

Tahakkümün her zaman diliminde açıklanması gereken bir konu olarak görülmesinin sebebi ise temelde, toplumların içerisinde her zaman var olmuş olan ayrımdır. Toplum bilimleri ile ilgilenen çoğu düşünürün ele aldığı tahakküm konusu Bourdieu tarafından da ele alınmış ve işlenmiştir. Onun bahsettiği cins ayrımı esasında cinsler arasındaki bölünme olarak açıklanabilir, söz konusu olan bölünmenin en tahammül edilemez yönü ise, doğal olarak görülüyor olmasıdır.

Bourdieu, eril tahakkümü paradoksal bir itaatin muazzam bir örneği olarak görmektedir. Eril tahakkümün, katlanılış ve dayatılış biçimlerinde her zaman, sembolik

olan şiddet bulunmaktadır. Kurbanlarınca bile görülmeyen ve hissedilmeyen yumuşak, genellikle iletişimin ya da tanımamanın ve kabullenmemenin ve hatta hissetmenin sembolik ve saf kanalları ile uygulanan şiddet söz konusudur. Oldukça büyük ölçüde fazla sıradanlaşan bu toplumsal ilişki böylece, tahakküm eden kadar edilenin de tanıdığı ve kabullendiği bir sembolik ilke adına uygulanan tahakkümün mantığının yakalanması için paha biçilmez bir fırsat sunmaktadır. Bir dil ya da bir yaşam şekli veya bir konuşma eyleme veya düşünme biçimi, ayırt edici bir özellik, nişan ya da yafta ki bunlar arasında sembolik açıdan en etkilisi muhtelemen keyfi ve öngörülemez bir bedensel hassa olan deri rengidir (Bourdieu, 2014: 12).

Yani tahakkümdeki en temel ve önemli nokta, aslında tahakküme uğrayanın tahakküme uğradığının farkında olmadığı bir durum içerisinde olmasıdır. Örneğin, tahakküm altında olan bir birey uğradığı baskı sonucu eyleme ve davranma biçimlerini değiştirmektedir. Fakat bu değişimin olağan ve normal olduğuna inanmaktadır. Tahakkümün amacı da tam olarak budur. Toplumda genel kabul görmüş olan yargılar, sorgulanmadan bireyler tarafından kabul edilmektedir. Bourdieu bu kabulün olağan dışı olduğunu savunmaktadır.

Ona göre, hem tahakkümü uygulayan hem de buna maruz kalan bireyler belki de ortada bir problem olduğunun bilincinde değillerdir. Zaten böyleydi veya zaten böyle olması gerekiyor mantığı ile devam eden ve uzun yıllardır kendini yenileyen bu döngünün bir yerden kırılıp yeniden yapılandırılması gerekmektedir. Söz konusu yapılanma ise, özellikle kadınların ve eşcinsellerin üzerinde olan tahakkümün yapılanması, tahakküm altında olanın siyasi seferberliği ile gerçekleşecektir. Bu seferberlik; sadece örgütlenen kısmı değil, tüm tahakkümlerin önünü kesecek ve tahakküme karşı engeller koyacak bir yapıya ulaşacaktır.

3.2.1. Beden Nosyonu

Bedenlerin toplumsal inşası temelde, günümüzden çok uzak zamanlarda oluşturulan algıya dayanmaktadır. Bu sebeple cinsel kategoriler çok fazla anlam içermektedir. Geçmişten günümüze dek toplumların bedenlere ve bedenlerin cinselliğine yönelik tutumları, aslında günümüz cinsellik algılarının temelini oluşturmaktadır. Zamanla değişen ve dönüşen düşünceler, cinselliğe toplumsal olarak yüklenen anlamları da çoğaltmıştır. Cinsellik ve cins ayrımı konusunda toplumların

yüklediği anlamlar, belki de günümüzde bedenlerin toplumsallaşmasının nedenlerinden biri olmuştur.

Eril ve dişil arasında her zaman bir karşıtlık bulunmaktadır. Öyle ki evren içerisinde de her şeyin belli karşıtlıklarla kendini gösterdiği bilinen bir gerçektir. En basit örneği ile; iyi olmadan kötü, doğru olmadan yanlış veya siyah olmadan beyaz ayırt edilemez. Cinsler arasındaki ayrımın bu şekilde görülmesi tahakküme uğrayanlar tarafından bir sorun teşkil etmemektedir. Fakat buradan sonrası zaman içerisinde değişime uğramaya başlamıştır. Sonuç olarak artık, özellikle erkek baskın toplumlarda, eril tahakküm eden, dişil ise tahakküme maruz bırakılan durumundadır. Kadına ve erkeğe biçilen roller toplumsallaşarak bireylere dayatılmaktadır.

Eril ve dişil arasındaki zıtlık doğrultusunda faaliyetlerin ve eşyaların ayrıştırılması tek tek ele alındıklarında keyfi görünmektedir. Fakat öznel ve nesnel gerekliliğini, aynı türden olan zıtlıklar sistemi içine nüfuz etmesinde bulunmaktadır. Bu durum ise, bedensel hareketlere tekabül etmektedir (Bourdieu, 2014: 20). Örneğin; alçak ve yüksek, sert ve yumuşak, güçlü ve güçsüz gibi benzetmelerin bedenlere uygulanması ve buna olan inancın toplum tarafından dayatılması, tahakkümün yolunu açmıştır.

Cinsler arasındaki bölünme, karşıtlıkların düzenine dâhilmiş gibi görünmektedir. Yani çoğu zaman olağan ve normal hatta kaçınılmaz olan hakkında konuşurken söylenene benzer olarak; aynı anda hem nesnelleştirilmiş haliyle şeylerde; örneğin, tüm kısımları cinsiyetlendirilmiş olan bir evde, tüm toplumsal dünyada, hem de bedene gömülü haliyle bedenlerde, eyleyicilerin habituslarında bulunmaktadır. Buralarda, eyleme, düşünme ve algılama şemaları sistemleri olarak işleyiş göstermektedir (Bourdieu, 2014: 21).

Zamanla erile verilen hak ve güç, dişili geride bırakmıştır. Bu eşitsizlik ve tahakküm önce toplumların inancı sonrasında ise bireylere dayatılan inançta kendini bulmuş ve yerini sağlamlaştırmıştır. Bireyler toplumların kabul ettikleri normları tamamen kendi istekleri ile içselleştirip habituslarına yerleştirmektedirler. Böylece toplumların doğru kabul edip toplumsallaştırdıkları yargılar bireyler tarafından yeniden üretilerek devam etmektedir.

Eril düzenin güçlü olduğu, kendi haklılığını kanıtlamaya çalışmamasında görülmektedir. Erkeği merkeze alan görüş, kendisini tarafsız gibi göstermekte ve onu

meşrulaştıracak söylemlerde dile getirmeye ihtiyaç duymamaktadır. Toplumsal düzen, amacı, üzerine temellendiği eril tahakkümü tasdik etmek olan devasa bir sembolik makine gibi işlemektedir. Toplumsal düzen; işgücünün cinsiyetçi bölünümü, mekânın ve zamanın yapısıdır. Yani toplumsal düzen, faaliyetlerin, zamanları, araçları ve yerleri ile iki cinsin her birine çok şert biçimde pay edilerek cinsiyetçi olarak bölünümüne, kadınlara ayrılmış ev ile erkeklere ayrılmış olan toplanma ve pazar yerleri arasındaki ayrımla, ya da ev içinde eril kısım olan salon ile dişil kısım olan su, bitkiler ve ahır arasındaki ayrımla mekanın yapısına, eril olan kırılma anları ve dişil olan uzun gebelik dönemleri ile zamanın yapısına yardım etmektedir (Bourdieu, 2014: 22).

Toplumsal dünya, bedeni, cinsiyetlendirilmiş bir gerçeklik ve cinsiyetlendirici görüş ve bölünme esaslarının taşıyıcısı olarak inşa etmektedir. Algının bu bedenselleşmiş toplumsal programı, dünyadaki her şeye, en başta da bedenin kendisine, onun biyolojik gerçekliğine uygulanmaktadır (Bourdieu, 2014: 23). Erkeklerin kadınlar üzerindeki keyfi tahakkümü gerekçelendirmenin en iyi ve toplumca legal kabul edilen tek yolu cinsiyet farklılığıdır. Cinsiyet farklılığını bu şekilde kendi açısına çeken ve söz konusu farklılığa dayanak sunan tek yer ise toplumdur. İş bölümü, cinslere göre ayrılan yapılacaklar veya yapılamayacaklar listesi, tamamen toplumun ve toplum içersindeki bireylerin sanki başkası bu durumu istiyormuş ve olması gereken buymuş gibi dayattıkları sistemdir. İşbölümü, sözde toplumsal düzenin kendi hakikatine kazınmış durumdadır.

Cinsiyetler arasındaki biyolojik fark, yani erkek ve kadın bedeni, özellikle de cinsel organlar arasındaki anatomi farklılığı, erkek kadın arasındaki işbölümü farklılığının dolayısıyla toplumsal olarak inşa edilmiş olan tüm farklılıkların doğal savunması ve gerekçesi olarak ortaya atılmaktadır (Bourdieu, 2014: 23). Toplumsal olarak bakış açısının değişmesine de neden olan bu durum, geleneksel bir kurala dönüşüp erkek tahakkümünün yolunu açmaktadır. Dolayısıyla cinsler üzerinden devam eden bir işbölümü ve erkeklik kadınlık döngüsü tahakkümün devamına neden olmaktadır.

Tahakküme nesnellik ve öznellik açısından bakıldığında ise, süregelen tahakküm cinsiyet fark etmeksizin bireylerin içselleştirmesiyle öznellikte, nesnel bölünmeler ile de nesnellikte yerini edinmiş durumdadır. Böylece tahakküm, düşünce yapılarında doğal

olarak algılanmaktadır. Erkek egemen toplumlarda tahakküme, cinsiyete bağlı olarak bedenlerin farklılığı sebep gösterilmekte ve sembolik olarak bilinçlere işlenmektedir.

Erkeklik, ahlak boyutu içerisinde, yani; erdem, er, namus olayının temeli olarak, şeref konusunun koruma altına alınması ve fazlalaştırılmasının temeli olarak, fiziksel bakımdan erkeklik ve erillikten ayrılamaz durumdadır. Özellikle erillikten ve erkekten kesinlikle beklenen cinsel bağlamda kudret bir bakıma erkeğe de toplum tarafından tahakküm uygulandığının kanıtı olarak görülmektedir (Bourdieu, 2014: 23). Günümüzde tüm bu ayrımların devamlılığını isteyen ve devam etmesi gerektiğine inanan kadar inanmayan ve ayrımların gereksizliği düşüncesini savunan bireyler bulunmaktadır. Ayrım gereksizliğini savunan bireyler tam olarak amaçlarına ulaşabilmiş değillerdir. Düşüncelerini ne kadar temellendirseler de devam eden algı ve geleneklere olan saygı nedeni ile toplumlar, ayrımları tek seferde silip atacak durumda değillerdir.

Beden nosyonu ve bedenler üzerinde başlayan cinsiyet ayrımı sonuç olarak toplum içerisinde başlamış ve devam etmiştir. Günümüzde bazı kesimler tarafından artık ayrımların son bulması gerektiği düşüncesi ortaya atılsa da ayrımı destekleyen kesimler tarafından yaşamın gelişmesine ve dönüşmesine bağlanarak reddedilmektedir. Belki de geleneklere saygısızlık olarak görülmekte ve bu sebeple devam etmesi gerektiğine inanılmaktadır. Her ne sebeple olursa olsun temelde, toplum tarafından bedenler ve cinsiyetler üzerinden yapılan ayrım ve bu ayrıma göre belirlenen işbölümü esasında iki cinse de tahakküm uygulamaktadır.

3.2.2. Bedenselleşen Tahakküm

Tahakkümün bedenselleşmesi toplumların ve toplumu oluşturan bireylerin yaşayış şekillerinin üzerinde belirleyici rol oynamaktadır. Yani bedenselleşen tahakküm bireylerin neredeyse tüm yaşamlarını belirlemektedir. Toplumsal olaylar, toplumun beğeni ve değer yargıları tahakküm çemberi etrafında şekillenmektedir. Bedenler üzerinden yapılan tahakküm, temelde cinsiyet farklılıklarına dayanmak ve toplum içerisinde cinslerin “kendilerine göre bir iş” seçmelerine kadar tüm seçimlerinde etkili olmaktadır.

Erkeğe ve kadına biçilen roller esasında toplumun yönünü de belirlemektedir. Toplumsal olarak farklılıkların ortaya çıkış sebeplerinin temeli aslında bu yapıya

bağlıdır. Cins farklılığına bağlı olarak beden farklılığından dolayı cinsler arasında her zaman üstün olma ve üstünlüğü kabul etme çabası bulunmaktadır. Erkeğin kadından üstün görülme nedeni temelde cinsel ilişkiye dayanmaktadır.

Cinsel ilişkinin sanki bir tahakküm ilişkisi olarak belirmesinin sebebi, pasif olan kadın ile aktif olan erkek arasındaki temel ayrım ilkesi dolayımından inşa edilmiş olmasıdır. Bu şart isteği yaratmakta, düzenlemekte, dışavurmakta ve yönlendirmektedir. Eril istek, erotikleşmiş tahakküm olarak sahip olma arzudur. Dişil arzu ise eril tahakküme yönelik erotikleşmiş itaat, hatta, bir anlamda, tahakkümün erotikleşmiş halde kabul edilmesidir. Eşcinsellik hususu ise toplumlarda erkeğin dişilleşmesi olarak görülmektedir. Bu sebeple, dişilleşen erkek üzerinde üstünlük kurulmasına izin vermektedir. Bu durum, toplumlar tarafından ise, erkeğin üzerinde üstünlük kurulmamalı tezine zıt düştüğü için kabul görmemektedir (Bourdieu, 2014: 35).

Cinsellik ve gücün birbirine bağlanmasına sebep olan bu bakış açısından anlaşılacağı üzere, bir erkeğin aşağılanacağı en ağır nokta kadına dönüştürülmesi olacaktır. Burada, kadınlıştırmaya yönelik işkenceye maruz bırakılmış erkeklerin şahit oldukları şeyler; yaşadıkları cinsel aşağılanma, erkeklikleri ile alay edilmesi, eşcinsellik suçlamaları gibi yani, bir kadın gibi davranmak zorunda bırakılmak, bu erkeklerin her an kendi bedeninin farkında olmanın, her zaman küçük düşürülme ya da alaya maruz kalmanın, ve ev işleri veya arkadaşlarla konuşmakta bir parça huzur bulmanın ne anlama geldiğini keşfetmelerine yol açmıştır (Bourdieu, 2014: 36).

Tahakkümün bedenselleşmesi toplumsal yaşamın hemen her alanında göze çarpmaktadır. Erkek ve kadınların gündelik yaşamda davranış şekilleri bile bu tahakküme göre şekillenmiş ve onların habituslarına işlemiştir. Tahakkümün bedenselleşmesinin bu denli güçlü ve yaşama hâkim olmasını esasında sadece basit bir ikilik bulunmaktadır. Kadın ve erkek bedeninin farklılıklarının uzun yıllardır birini güçlü birini güçsüze dönüştürmesi, veya geçmiş zamanlarda erkeklere bir işkence olarak uygulanan kadınlıştırma, günümüzde de etkilerini devam ettirmektedir. Dolayısıyla kadın olmanın güçsüz ve yönetilmesi gereken, erkek olmanın ise güçlü ve idareci olduğuna dair olan inanış biçimlerinin değişmesi, bedenselleşen tahakkümün de etkilerinin silinmesini sağlayacaktır.

Bourdieu bedenselleşen tahakkümü analiz ederken kendi sosyolojisiyle ve kavramlarıyla açıklamıştır. Böylece onun sayesinde tahakkümün bedenselleşmesi

konusu daha anlaşılır ve açıklayıcı kılınmıştır. Bu anlamda habitus, toplumsal olarak verilmiş kategorilerin bedenlere yerleşmesinin anlaşılması açısından önemli bir kavramdır. Edinimsel bir yatkınlık olarak habitus bireylerin söz konusu şemaları farkında olmadan bedenlerine yerleştirip kabullenmelerini açıklamaktadır. Toplumun tüm yapıları bireylerin hem bedenlerini şekillendirmekte hem de bireylere karşı bir tahakkümde bulunmaktadır. Onların yürüme, konuşma ve oturma biçimlerinde tahakkümün şifreleri gözlemlenmektedir. Tüm bu gözlemler ise yalnızca düşünömsel olarak adlandırılabilir sosyoloji ile analiz edilebilir (Bayrakdar, 2020: 61).

Bedenin, özellikle de cinsel organların toplumsal tanımının, toplumsal bir inşanın ürünü olduğu fikri tüm bir antropoloji geleneğince savunulacak denli sıradanlaşmıştır. Fakat Bourdieu'ya göre, burada bir paradoks bulunmaktadır. Söz konusu girdap, kadın ve erkek bedeni kıyaslamasındaki belli olan farklar, erkeği merkeze alan görüşün pratik şemaları etrafında algılanıp inşa edildiklerinden dolayı, bu bakışın esaslarıyla uyum halindeki anlam ve değerler bütünü de muazzam derecede su götürmez teminatı durumdadır. Yani, temelde erkekmerkezli dünya görüşü mevcuttur. Bu görüşe göre, dişil ve eril olarak ilişkisel cinsiyetler uyarınca düzenlenmiş olan erkeklik, eril şeref meselesinin sembolü olarak görölmektedir. Ayrıca bu görüş bir başka yönden de, biyolojik olarak bedensel farkı, cinsler arasındaki farklılığın nesnel tabanı olarak hiyerarşize edilmiş iki toplumsal öz gibi inşa edilmiş cinsler anlamında oluşturmaktadır (Bourdieu, 2014: 37).

Dolayısıyla erkekmerkezli bakış açısına göre, cinsiyete dayalı olarak işbölümünün oluşturulması, toplumsal düzenin bedenler üzerinden şekillenmesi ve toplumda sembolik olarak oluşturulan her şeyin cinsiyete göre ayarlanması cinsiyet farklılıklarının doğal bir geri dönüşü olarak görölmektedir. Renklerden kadın ve erkeklerin çalışma alanlarına kadar her şey cinsiyetlendirilmekte ve bu tabanda ilerleme devam etmektedir. Tüm bu durumların temel kaynağı, sembolik olarak cinsiyetlerin inşa edilmesinden geçmektedir. Toplumda büyük bir sembolik inşa faaliyeti söz konusudur.

Tahakküm erkekmerkezli bakışa göre gayet doğal ve olması gerektir. Zaten bir tahakküm ilişkisini, kendisi de doğallaştırılmış bir toplumsal inşa olan biyolojik bir doğanın içine yerleştirerek meşrulaştırmaktadır. Önemli nokta tüm bu meşrulaştırma işleminin sembolik inşa ile elde edilebilir olduğudur. Sembolik inşa faaliyeti, bedene dair temsiller başta olmak üzere, temsilleri yönlendiren ve yapılandıran performansla

dayalı bir adlandırma işleminden ibaret değildir. Sembolik inşa faaliyeti; bedenlerin ve zihinlerin derin ve süregelen bir dönüşümüyle nihayete ve zirveye ulaşmaktadır. Yani bedenin meşru kullanımının farklılaşmış tanımını dayatan pratik bir inşa faaliyeti içinde ve bunun aracılığıyla, bu özellikle cinsel kullanıma ilişkindir, zira eril bir erkek ve dişil bir kadın şeklindeki toplumsal kurguyu yaratmak adına bunda diğer cinse aidiyeti işaret eden her şey düşünme ve eyleme evreninden uzakta tutulma eğilimindedir (Bourdieu, 2014: 37).

Cinsleri yalnızca ilişkisellik çizgisinde ele alan erkekmerkezli bakış zamanla toplumsal olarak inşa edilmiş ve kadın sadece beden farklılığından dolayı tahakküme maruz bırakılmıştır. Eril düzen hem toplumdaki işbölümünü hem de kadın ve erkeğin “olması gereken” yeri belirlemektedir. Eril gücün; sahip olduğu hakimiyeti uzun yıllardır korumasının sebebi; biyolojik farklılıkları sanki toplumsal farklılıkların temeliymiş gibi yansıtip, toplumun ve cinslerin yönünü bu temele göre belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Böylece hem kadınlar hem de erkekler, olması gerekenin bu olduğu fikrine kapılıp yaşamlarına tahakküm çerçevesin içerisinde devam etmektedirler.

3.2.3. Eril Bakışa Dişil Bakış

Erkek egemen toplumlarda son sözün, hatta sadece sözün erkeğe ait olduğu düşünülmektedir. Bu düşünce yapısı, erkeğin üstün görülmesine dayanmaktadır. Fakat erkek bakış açısıyla oluşturulan toplumda ve toplumsal düzende değişikliğe gidilmek isteniyorsa esas olarak kadın bakışına odaklanılması gerekmektedir. Eril bakışa karşı dişil bakış esasında hem erilliğin üzerindeki yükü hem de dişiliğin üzerindeki baskıyı azaltacaktır. Erkekmerkezli toplumlarda her ne kadar fark edilmese de aslında iki cins üzerinde de tahakküm bulunmaktadır. Ancak bu tahakkümün özellikle erkekler tarafından fark edilmeme sebebi, söz konusu düzenin doğal ve olağan olarak görülmesidir.

Bourdieu’ya göre, yapı, tüm zorlamalarını tahakkümün her iki tarafına da, dolayısıyla hakim olanların kendisine de dayatmaktadır. Ona göre, hâkim olanlar bir taraftan çıkar elde ederken, diğer taraftan da, Marx’ın dediği gibi, kendi tahakkümlerinin hakimiyeti altına girmektedirler. Bu durumun arkasında yatan, küçüklük ve büyük arasındaki karşıtlıkla bağlantılı tüm oyunların yeterince gösterdiği gibi, hükmedenler bilinçdışı şemalarını kendilerine de, yani; bedenlerine ve tüm

olduklarıyla tüm yaptıklarına, tatbik etmekten kaçınmamaktadırlar (Bourdieu, 2014: 90).

Dolayısıyla tahakküm altında olan her iki cins, bilinçsiz olarak bazı mecburiyetleri kabullenmek zorunda oldukları bir durumun içine çekilmektedirler. Örneğin; bir erkeğin, kendinden daha fazla maaş alan bir kadın istemediği gibi, bir kadın da kendinden daha kısa boylu bir erkeği istememektedir. Tüm bu tercihler temeline bakıldığı zaman önce topluma işlenmesiyle başlayan, büyük çelişkiler ve zıtlıklar içeren ve her iki cinsi de etkileyen tahakkümün sonuçları olarak görülmektedir.

Bourdieu, tahakkümün erkekler tarafından nasıl deneyimlendiğini, kadın bakışından incelemek için Virginia Woolf'a başvurmak gerektiğini söylemektedir. Ona göre, Virginia Woolf romanlarındaki anlatının arka planında kadın bakış açısını çok berrak bir şekilde dile getirmektedir. Bourdieu ise, onun romanları vasıtası ile eril bakışa dışıl bakışı analiz etmektedir. Analizleri sonucu onun ulaştığı sonuç, aslında eril tahakkümde yanlış tanımanın mevcut olduğudur. Yani eril tahakküm, en kuvvetli dayanaklarından birini, tahakküm ilişkisinin tam içine doğmuş olan kategorilerin hükmedene uygulanmasının kolaylaştırdığı bir yanlış tanımadır. Öyle ki yanlış tanıma, hükmedene ve onun hakimiyetine yönelik hükmedilen tarafından, aşk anlamındaki arzunun yolunu açmakta ve bu da, kişinin kendisinin hükmetme arzusuna ket vurmaktadır (Bourdieu, 2014: 91-103).

Eril bakışa dışıl bakış Bourdieu tarafından tüm yönleriyle analiz edilmiş ve aslında konuya çok başka bir pencereden bakılmasına olanak sağlamıştır. Esasında erkeklerin de üzerinde bir baskı bulunduğu fark edilmemekte ve sadece tahakkümün görünür yüzünün kadınlar üzerinde olduğu düşünülmektedir. Oysa ki tahakküm her iki cinsi de derinden etkilemektedir. Erkeklerin üstünlük gibi statüye sahip olma arzusu üzerlerindeki tahakkümü görmezden gelmelerine neden olurken, kadınların maruz kaldığı tahakkümü yok saymaları çok başka bir nedene bağlıdır.

Bourdieu, Virginia Woolf'un romanlarından da faydalanarak bu sonuca ulaşmış ve kadınların üzerindeki tahakkümü yok saymalarının sebebini yanlış tanımaya bağlamıştır. Yanlış tanıma sonucunda, kadınlar tahakküm çıkmazına daha fazla girmekte ve bu durumun farkında olmamaktadırlar. Her iki cinsin de farklı şekillerde toplum tarafından dayatılan tahakkümü kabullenip ona göre yaşamaları, bakıldığı zaman yine tahakkümün bir sonucu olarak görülmektedir.

3.2.4. Feminist Teoride Bourdieu

Pierre Bourdieu, cinsiyet farklılıkları ve cinsiyet ayrımları üzerine özellikle erilliğin dişilik üzerinde uyguladığı tahakkümü derinlemesine ele almıştır. Bu çerçevede onun bu konuyla ilgili bazı düşünceleri feminizmin yolunu açıp feminist teoriyle aynı çizgide ilerlemesini sağlarken bazı düşünceleri ise feministler tarafından tartışılmaya başlanmıştır. Aslında o, temel sosyolojik bakışı etrafında konuları değerlendirmiş, belirlediği çerçevenin dışına çıkmamış ve ele aldığı konu ne olursa olsun ikilikleri aşma hedefinden hiçbir zaman vazgeçmemiştir.

Bourdieu'nun nesnel ve öznel yapılar arasındaki uyumun zedelendiği anlarda eleştirel düşünömsellik ve toplumsal dönüşüm imkânının arttığını belirten düşünceleri pek çok feminist sosyal bilimci tarafından toplumsal cinsiyet dönüşömlerini değerlendiren çalışmalar bağlamında kullanılmıştır. Onun pratik teorisi feminist teoride büyük yankı uyandırmış ve son dönemlerle feminizm tartışmaları içerisinde yerini almıştır. Özellikle son on yılda, Bourdieu'nün kitaplarının İngilizce çevirilerinin yaygınlaşmasıyla da alakalı olarak, feminist teoride Bourdieu'ye yönelik ilgi artmıştır. Bu ilgi artışı sadece onun çok okunmaya başlamasıyla değil, feminist teoride toplumsal cinsiyet kimliği konusunda yapılan tartışmaların yönünün değişimiyle de bağlantılıdır (Öztimur, 2007: 588).

Son yıllarda feminizmin ele aldığı konulara bakıldığında, özellikle; modernleşen toplumlar, kimlik, eylem ve toplumsal cinsiyet kavramlarının algılanış biçimlerini ele aldıkları görölmektedir. Geçmişten beri tartışılan bu kavramların yeniden ele alınıp tartışılmasının sebebi ise, bu kavramların toplumların modernleşmesi ile birlikte cinsiyetler arası ilişkilere nasıl bir etki yaptığının anlaşılmak istenmesidir. Toplumların değişmesiyle birlikte cinsiyet ilişkileri de zamanla yeniden yapılanmaya başlamıştır. Bu yapılanmanın eril ve dişil üzerindeki etkisini anlamak isteyen feminizm ise, ele aldığı kavramları, cinsiyet arası ilişkilere yönelik olan bakış açısını ve tartıştığı konular bakımından da yönünü değiştirmeye başlamıştır.

Dolayısıyla, feminist teoride ataerkil sistem ve kadın ezilmişliği gibi soyut kavramlaştırmalar yerine eylem kavramı üzerine yoğunlaşan, toplumsal cinsiyet kimliğinin değişmezliğine değil dayanıklılığına odaklanan çalışmalar yaygınlık kazanmıştır. Toplumsal cinsiyet kimliğinin sabit ve değişmez değil, uzun süreli fakat değişebilir olarak değerlendirilmesi, eyleminin cinsiyet normlarının istikrarsızlığı,

direnmenin imkânları, geri çevirme ve kimliğin özgürleştirici imkanlarıyla ele alınmasını beraberinde getirmiştir. Bir başka deyişle, feminist teoride ilgi, kadınların ezilmesinin nedenlerinin ne olduğu tartışmalarından, toplumsal cinsiyet kimliğinin edinilme, değişme ve dönüşme süreçlerinin tartışılmasına kaymıştır (Öztimur, 2007: 589).

Bourdieu ise tartışmaların tam orta noktasında bulunmaktadır. O, özellikle “Eril Tahakküm” kitabında ele aldığı konularla, feminizme olaylara başka bir yerden bakma olanağı sağlamıştır. Bourdieu’nün eyleme kavramını ortaya atmasıyla birlikte feminist ekseninde eyleme tartışmaları da açığa çıkmaya başlamış böylece feminizm artık sadece ezilen kadınları değil, toplumsal cinsiyet kimliği üzerinden gerçekleşen değişimleri de ele almaya başlamıştır.

Feminist teoride toplumsal cinsiyet kimliği ve eyleme ile ilgili çalışmalarda Bourdieu’nün etkisinin olduğu yadsınamaz bir gerçektir. Feminist teoride eyleme kavramının ele alınışı daha çok cisimleşme fikri dolayımında olmuştur. Zira cisimleşme, toplumsal cinsiyet kimliğinin dışsal olarak dayatılan sınırlayıcı normlarla değil, yaşanılan cisimleşmiş potansiyellerle ele alınmasına imkân tanımaktadır. Bourdieu, öznenin kendisine rol çizen ama toplumsal bağlamda baskıların rolünü de önemseyen fikirleri nedeniyle, toplumsal cinsiyet kimliğinin oluşum ve değişim süreçlerinin kavranması konusunda feminist teoriye önemli katkılarda bulunmaktadır (McNay’dan akt. Öztimur, 2007: 590).

Bourdieu’nün habitusu, eylemin belirleyicisi olarak değil, üreticisi olarak görmesi eyleme teorisi için önemli bir katkıdır. Ayrıca o, habitusun alandan ayrılmazlığı konusunda ısrar etmektedir. Habitusun alandan ayrılmazlığı konusundaki ısrarı, öznelliğin sembolik yönünün toplumsal ilişkilerle nasıl bağlantılı olduğunu göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Onun teorisinde eylem, ne tamamen belirlenmiştir ne de tamamen iradeye bağlıdır. Eylem, eyleme anında nesnel yapılarla öznel istek ve niyetin karşılaşmasıyla, hesaplanmadan bilinçsizce gerçekleşmektedir (McNay’dan akt. Öztimur, 2007: 591).

Bourdieu’nün teorsinin feministler tarafından eleştirilmesinin tek yanı, onun eyleyici konumda olan bireylerin alan içerisindeki davranışlarına yönelik olarak yaptığı soyut açıklamalarıdır. Fakat, feministler tarafından onun teorisinin eksik yönü olarak görülen bu teori yine de feminist teorisinin gelişimine olumlu yönde katkı sağlayıp

yolunu açmıştır. Özellikle Bourdieu'nün bireylerin davranışlarının arkasında; içselleştirdikleri yapıların, diğer bireylerle etkileşim ve ilişkilerin bulunduğunu böylece deneyim ve eylemin birlikte gerçekleştiğini vurguladığı açıklamaları feminist teoriye yeni bir perspektif kazandırmıştır.

Bourdieu ve feminizmin kesişmesi onun “Eril Tahakküm” kitabıyla gerçekleşmiştir. Eril tahakküm kitabı Bourdieu'nün ilk eserlerinden biri tartıştığı sosyal pratik teorisinin, cinsiyetlerin farklılığı ilkesi ekseninde yeniden çözümlendiği önemli bir eserdir. Bu kitapta o, bugüne değin feminist teoride cinsellik, cinsiyet ve toplumsal cinsiyetin ne anlama geldiği ve bu kavramların nasıl kurulduğuyla ilgili ihtilaflı tartışmaları teğet geçerek, cinsiyet ayrımı ilkesinden beslenen eril tahakküm fikrini ve düzenini tartışmaktadır. Yani kitap, toplumsal eylem ve iktidar ilişkilerinin kurulmasıyla ilgili genel sosyal pratik teorisinin cinsiyet ayrımı ekseninde bir açılımı olarak düşünülebilir (Öztimur, 2007: 594).

Feminist teorinin Bourdieu'den yararlanması onun, toplumsal cinsiyet, cinsiyet ve cinsellik kavramlarını birlikte kullanması ve bu konuyla ilgili tüm kavramların toplumsal olarak üretildiklerine sonrasında ise biyolojik ve anatomik olarak kadın erkek farklılıklarını örnek göstererek toplumlar tarafından olağan veya doğal kabul edilmesine yol açtığına dikkat çekmesiyle gerçekleşmiştir. Onun, kadın ve erkek ilişkilerini tahakküm çerçevesinde ele alarak analiz etmesi, işbölümünde erkek ve kadına biçilen rollere dikkat çekmesi ve kadın ve erkeğin doğuştan gelen farklılıklarının tahakküm çerçevesinde nasıl kullanıldığını açıklaması, feminist teoriye yeni bir bakış kazandırmış ve ilerlemesini sağlamıştır.

Aynı zamanda tahakkümün egemenliği esasında yalnızca kadınlara egemen değil, erkekler üstünde de fazlaca etki sahibi olduğunu söylemektedir. Tahakküm sebebi ile, erkeklere büyük sorumluluk yüklenirken, kadınlara ise erkek hakimiyeti ve gücünün meşru kabul edilmesini dayatmaktadır. Dolayısıyla tahakküm hem cinsiyet ayrımından faydalanmakta hem de her iki cinsi de olumsuz yönde etkilemektedir. Bourdieu'nün tüm bu görüşleri feminist teoriyi başka açılardan aydınlatmış ve teorinin ilerlemesine ışık tutmuştur.

3.3. DEVLET ZİHNİYETİ

Devletlerin oluşumu, etki alanları ve toplumların devletlere bakışı uzun yıllardır sosyal bilimlerde ele alınan konulardan biri olmuştur. Sosyal bilimlerde ele alınan konular genel olarak, ele alınan nesne olarak düşünülürken, Bourdieu, devlet konusunun düşünülemez bir nesne olduğuna vurgu yapmaktadır. Öyle ki diğer sosyal bilimcilerin devlet tanımlarını irdelerken ve tanımlamalar üzerinden yeni bir tanım ya da açıklama yaparken de kelimeleri tartarak dikkatle yaptığını söylemekte, hassas bir konu olması dolayısıyla kesin çizgilerle devlet konusuna set çekilemeyeceğinden bahsetmektedir. Devlet toplumsal yaşamın her alanındadır. Devlet hem kendisi olarak hem de etkileriyle her yerdedir.

Bourdieu, devleti düşünülemez bir nesne olarak görmesinin sebebini şöyle açıklamıştır: *“Devleti incelemek söz konusu olduğunda, ortak kuramlara, ön kabullere ve spontan sosyolojiye karşı hiç olmadığımız kadar tetikte olmamız gerekmektedir; çünkü, devleti incelerken devlete, bir devlet düşüncesi atfediyor olma riski taşırız. Düşüncelerimizin ve bilinç yapılarımızın tümünün gerçekte devletin ürünü olma ihtimali yüksektir. Devlet herkese bir şekilde nüfuz etmiştir. Bu sebeple, devletin neredeyse düşünülemez olduğunu söyleyebilirim.”* (Bourdieu, 2015: 17)

Dolayısıyla devlet tanımı yaparken tamamen dışarıdan bakarak bir tanım yapılamacağını vurgulayan Bourdieu, devletin bir şekilde zihinlerde işlendiğini ve bu konuda tamamen objektif bir tanımın mümkün olmadığını söylemektedir. Bu düşünceye dayanarak, ona göre devlet, düşünülemez bir nesne konumundadır.

Bourdieu’nün devlet tanımına bakacak olursak o, iktidar alanının idari alan ya da kamu hizmetleri alanı olarak tanımlanabilecek bölümünün, yani devlet denildiğinde muğlak bir biçimde zihinlerde canlanan o bölümün, meşru fiziksel ve sembolik şiddet tekeli elinde bulundurmasıyla nitelendiğini söylemektedir. Devlet bir ortodoksi esası olarak, yani ancak örneğin kargaşanın, anarşinin, iç savaşın tersi anlamındaki fiziksel düzen hali olarak da anlaşılan kamusal düzenin tezahürlerinde yakalanabilecek gizli bir esas olarak tanımlanabilir (Bourdieu, 2015: 18).

Devlet zihinlerde öncelikle, düzen ve mantıksal birliğin bütünleşmesi anlamına gelmektedir. Devletin oluşum mecburiyeti ise, düzensizlik veya kargaşa durumu olarak açıklanmaktadır. Fakat Bourdieu, bu düşünceyi biraz tehlikeli olarak görmektedir. Ona

göre devletin düzensizliklere karşı ortaya çıkması fikri, aslında bireyleri ilk devlet tanımına geri götürmektedir. Eski inanış veya ilk tanım olan devlete göre, devlet tarafsız ve kamusal olarak herkesindir. Herkese uygun olduğu düşünülen devlet ise, devlet görevlilerince kendi ideolojilerine uygun olarak yönlendirilebilmektedir.

Devlet, zamanla iyi temellendirilmiş bir yanılsama olarak algılanmaktadır. Dolayısıyla devletin, inanç vasıtasıyla var olan teolojik bir varlık olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Devletin varlığına duyulan inancın, eleştirisini yapmak için, devlet yerine, devlet edimleri olarak adlandırılacak, toplumsal dünyada etki yaratma iddiası taşıyan siyasi edimler koyulmalıdır. Siyasi edimler bireyler tarafından sorgulanmadığı için meşru kabul edilen bir siyaset bulunmaktadır. Bu meşru siyasi edimler ise tüm güçlerini, kendi temellerini oluşturan esasın varlığına duyulan inançtan almaktadırlar (Bourdieu, 2015: 26).

Bourdieu'nün bahsettiği siyasi edim bir bakıma devletin temel meselelerinin oluşumudur. Devlet içerisinde görevli olan bireyler görevlerini icra ettikleri süre zarfında aslında merkezi iktidarı temsil etmektedirler. Devlet içerisinde konum ve statü olarak farklı kategoriler bulunmaktadır. Her kategoride devleti temsilen bir birey bulunmakta ve diğer bireylerin ve kendinin de dahil olduğu halkın refahı için işini yapmaktadır.

Fakat yüksek mevkilerde bulunan veya örneğin teftiş görevinde bulunan bireyleri kimin teftiş edeceği konusu her zaman devlet meselesi olarak tartışılmaktadır. Yetkilendirme ve iktidar vekaletine sahip olma bireylerin şahsi otoritelerine de yansımaktadır. Bu durumun düzen için iyi ve gerekli yanları olsa da farklı şekillerde kullanıldığı zaman diğer bireyler tarafından devlete duyulan güven ve hisler olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu sebeple devlet edimi, bireylerin zihinlerindeki devlet tasavvurundan çok daha farklı olarak karşılarına çıkabilmektedir.

Devlet edimi, sembolik bir otorite ile işlenmiş görevlilerce yerine getirilen ve etki yaratan eylemlerdir. Sembolik otorite, giderek bir tür aldatıcı topluluğa, üst bir mutabakata gönderme yapmaktadır. Eğer bu edimler kabul ediliyorsa ve insanlar bunlara boyun eğiyorsa, bunun sebebi aslında bilinçli ya da bilinçsiz biçimde bir tür aldatıcı topluluğun, yani; devlet veya ulus diye adlandırılacak bir aidiyet topluluğunun üyesi olmalarından kaynaklanmaktadır (Bourdieu, 2015: 28).

Bu açıdan esasen devletin değil, devletin belli kategorilerinde mevki sahibi olarak çalışanların sorgulanması gerekmektedir. Bireyler, ait olma duygusuyla devletin ilk orta çıkış amacını da sahiplenerek devletin sembolik gücüne güç katmasının önünü açmışlardır. Dolayısıyla devlet bireylere nüfuz etmiş durumdadır. Bourdieu, tam da bu nedenden dolayı devlet konusunu ele alırken onun düşünülemez bir nesne olduğundan bahsetmektedir. Devletin bireylere bu denli nüfuz etmesi hususunda ise devletin iki ayrı anlamı olduğunu belirtmektedir. Ona göre, güce sahip olarak hakimiyeti icra eden devlet çalışanları ve söz konusu güce ve hakimiyete tamamen bağlı olan failler devletin iki ayrı anlamını göstermektedirler.

Devletin nüfuzunun kendisini özel olarak hissettirdiği yer, simgesel üretim alanıdır. Kamu idareleri ve bunların temsilcileri birer büyük toplumsal sorun üreticisidirler. Bu bağlamda devlet, farklı sermaye türlerinin, fiziksel güç veya baskı araçları sermayesi, ekonomik sermaye, kültürel ya da daha iyisi bilişimsel sermaye ve simgesel sermayenin yoğunlaşma sürecinin vargı noktasıdır. Yani devlet tüm sermayelerini aynı yöne yönlendirmekte ve böylece simgesel iktidarı daimi olarak yeniden üretmektedir. Unutulmamalı ki devlet, simgesel iktidarın hem en çok yoğunlaştığı hem de uygulandığı en mükemmel yerdir (Bourdieu, 2015: 99-112).

Devlet, önce var olan kargaşayı çözme ve düzen getirme amacıyla kurulmuş sonraları ise toplumdaki herkese işleyen simgesel iktidar şekline bürünmüştür. Bourdieu devlet konusunu ele alıp çözümleme yaparken öncelikle bu konunun sosyal bilimlerde ele alınan diğer toplumsal konular gibi olmadığını vurgulamış, bireylerin bilincinde bile olmadıkları bir devlet etkisi altında olduklarını vurgulamıştır. Bu sebeple yapılan tanımların tamamen nesnel olmadığını belirtmiştir. Dolayısıyla tüm yönleriyle ele alındığında devlet, yapı ve sistemi dolayısıyla gündelik yaşamın her alanında görülen ve toplumların kültürel özelliklerini bile belirleyebilecek güce sahip merkezi bir iktidar noktasıdır.

3.3.1. Devlete İnanış ve İtaat

Bourdieu, devlet ile ilgili çalışmalarında sembolik iktidar ve güç ilişkilerini ele alırken en çok devletin bireyler üzerindeki etkisinin sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, devletin devamlılığı birçok şeye dayanıyor gibi görünse de temelde öncelikle bireylerin devlete inanma meselesine dayanmaktadır. Bu sebeple Bourdieu'nün inanış ve itaat konusunda sembolik iktidarın ne denli etkili olduğunu

sorgulaması güç ve anlam ilişkileri ekseninde önemli analizler yapmasını sağlamıştır. Devletler meydana gelirken yanlarında ayrılmaz bazı parçalar da getirmektedirler. İşleyen bir sistemin çarkları gibi birbirinden ayrılmaz çarklara sahip olan her devletin, yanında iktidar ve hâkimiyeti getirirken tüm sistemin işleyebilmesi için bir de bireylerin inançlarına ihtiyaçları vardır.

Ezilenlerin nasıl itaat ettikleri sorgulandığı zaman, inanış ve itaat meselelerinin aslında tek bir mesele olduğu görülmektedir. sorulması gereken soru, ezilenlerin nasıl bu kadar kolay boyun eğiyor olduklarıdır. Bourdieu'ye göre bu zor soruya cevap verebilmek için entelektüel gelenekler arasındaki geleneksel karşıtlıkların aşılması gerekmektedir. geleneklerin aşılmasının gerekliliği, özgün olma çabası olarak anlaşılmalıdır. Geleneklerin aşılmasıyla aslında; sembolik iktidar, sembolik şiddet veya sembolik sermaye gibi kavramlar uzlaşılarak çözümlenebilecektir. Tüm bu kavramlar temelde bireylerin devlete inanıp itaat etmelerinin sebeplerinin de derinlerine inilmesine yardımcı olmaktadır (Bourdieu, 2015: 201).

Güce bağlı olan ilişkilerin birbirinden ayrılamaz şekilde iletişim ve anlam ilişkileri olmasından dolayı, tahakküme maruz kalan kişi, aynı anda tanıyan ve bilen kişidir. Dolayısıyla tahakküme olmuş kişi kabul eder ve bilir. İtaat etme edimi, aynı zamanda tanıma edimi olan bir bilme edimini varsaymaktadır. Tanımanın bilmeyi kapsadığı da açıktır. Bu da demek oluyor ki , boyun eğen, bir düzenin ya da bir disiplinin önünde eğen kimse, bilişsel bir edim gerçekleştirmektedir. O halde itaat edimlerini anlayabilmek için, toplumsal failleri fiziksel bir uzamdaki parçacıklar olarak değil, bilişsel zihni yapılarla üstleri ya da astları üzerine düşünen parçacıklar olarak ele almak gerekmektedir (Bourdieu, 2015: 201-202).

Devletin varlığını çok kolay inandırıp benimsetmesi başarması ise varlığı hakkında düşünülürken başvuru yapıları dayatacak konumda olmasından kaynaklanmaktadır (Bourdieu, 2015: 202). Bu bağlamda bireyler devlete itaati, devleti bildikleri ve tanıdıkları için gerçekleştirmektedir. Fakat bilme veya tanıma sorgulandığı zaman yine devletin konumu itibariyle bireylere işlenen bir dayatma olduğu görülmektedir. Yani, devlet, devamlılığının sürmesi hususunda kendisine fayda sağlayacak her türlü bilişsel yapıyı üretmektedir. Bourdieu burada bireylerin nasıl itaat ettiklerini değil, devletin bireylere işlediği bilişsel yapıların nasıl üretildiğinin

sorgulanması gerektiğini vurgulamıştır, çünkü; sonuçta devletin ürettiği bilişsel yapılar bireyler tarafından devlete, itaat olarak geri dönüş sağlamaktadır.

Devletin en döngüsel etkisi, devlete yaygın şekilde inanma ve itaat etkisidir. Mesela insanların çoğunun kırmızı ışıktaki durması şaşırtıcıdır. Bunun gibi devlete itaat konusunda çok fazla örnek göstermek mümkündür. O halde devlet, o fevkalade güce; ille de bir emir vermeden, sürekli cebre başvurmadan düzenli bir toplumsal dünya oluşturma gücüne sahip olan kurumdur. Bu sebeple devlet için, sihirli bir etki izahı hak ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Devlet büyük ve etkili bir sembolik sermayeye sahiptir (Bourdieu, 2015: 204).

Devlet, elindeki sembolik sermaye ile ülke düzeni konusunda koyduğu kurallara mükemmel bir geri dönüş almaktadır. Devletin sembolik gücünü bu denli etkili kılan şey ise, bilişsel yapılara kurallarını işleyebilmesidir. Devlet sembolik sermayesini bireylere işleyerek sembolik iktidarını sağlamlaştırmakta, bunun sonucunda da bireyler tarafından itaat görmektedir. Bireylerin bilincinde oldukları tek nokta, devletin iktidar ve hakimiyetini bu şekilde devam ettirebileceğidir. Tam da bu sebeple bireyler daha çok itaat ve inançla devlete geri dönüş sağlamaktadır. İnanç ve itaat ekseninin ortasında yer alan devlet, kurallar koymaya ve her şeyin sadece bireyler için olduğunu vurgulamaya devam etmekte böylece hem devletin bilişsel yapılara kendini işleyip benimsetmesi hem de bireylerin inançları yeniden üretilmektedir.

3.3.2. Toplumsal Düzenin Yapılandırılması

Devlet toplumsal düzenin yapılandırılmasında etkin rol oynamaktadır. Bireyler düzenin nasıl olması gerektiği konusunda devletin kurallarını yol gösterici olarak kabul etmekte ve yeni kurallara sahip çıkıp benimsemektedirler. Bu durum düzenli bir biçimde yeniden üretilerek devam etmektedir. Bourdieu'ye göre devletler, bu düzeni eğitim sistemi ile sağlamaktadırlar. Tüm sistemi, eğitim sistemi içerisinde bireylere öğretip toplumsal düzen yapısının kalıcılığını sürdürmektedir. Bunun sonucunda bireyler, toplumsal düzen konusunda koşulsuz bir biçimde devletin isteklerini yerine getirmekte hatta bu konudaki eylemlerinde birbirleri ile yarışmaktadırlar.

Devlet, eğitim sistemini koca bir kurumsallaşma ritüeli olarak kullanmaktadır. Eğitim güzergahındaki çetrefilli olan tüm evrelerin, kişiler tarafından kabul edilmesi hatta bu evreleri geçebilmek için kişilerin emek harcama sebepleri sonunda diplomayı

alma hedefine bağılı olarak gerçekleşmektedir. Diploma ise devlet tarafından bireylere seçilmişliğin sembolü olarak tanıtılmaktadır. Eğitim sistemi ve devlet arasındaki karşılıklı ilişki, eğitim sisteminin kurumsallaşma ritüellerini yerine getirmesi, devletin ise, eğitim sistemini işletmesiyle devam etmektedir. Eğitim sistemini ve onun aracılığıyla hayata geçirilen tüm kurumsallaşma ritüellerini düzenleyen devlet, bu sayede sadece eğitim sosyolojisi kitaplarında okunan toplumsal hiyerarşileri değil aynı zamanda bu toplumsal yapıların ve toplumsal hiyerarşilerin algılandığı zihni yapıları da inşa etmektedir (Bourdieu, 2015: 223).

Diğer açıdan bakıldığında eğitim sistemi sadece nesnel olarak hiyerarşize olmuş insanları; emek dünyasının nesnel işbölümlerini tesis etmekle kalmaz; bu nesnel bölünmelere uygun anlayış ve bölümlleme esaslarını, varlığına boyun eğen zihinlere yerleştirir. Devlet, hem hiyerarşilerin hem de söz konusu hiyerarşilere uygun sınıflandırma esaslarının üretilmesine iştirak etmektedir. Bu hiyerarşi esasları arasında “hafızanın toplumsal çerçeveleri”, değer sistemleri, disiplinler arasındaki hiyerarşi ve cinsiyetler sayılabilir. O halde devlet sadece, “propaganda” türünden bir eylem vasıtasıyla, kurulu düzeni meşrulaştıran bir merci değildir. sadece “Toplumsal düzen işte budur ve bu haliyle gayet güzeldir” diyen bir merci olmayan devlet, kendini ezilenlere dayatmaya başaran egemenlerin , kendi tikel çıkarlarını evrenselleştirmeyi başarmasından ibaret değildir. O, toplumsal dünyayı belli yapılara göre teşekkül ettiren bir mercidir (Bourdieu, 2015: 223).

Devlet toplumsal düzeni, çeşitli kurumları işleyerek yapılandıran bir merci olarak ele alınmalıdır. Bourdieu, devletin, çoğu kurumda olduğu gibi özellikle eğitim kurumlarını da işleterek bireylerin belli ritüellerin içine çekildiğine işaret etmektedir. Bireylerce sorgulanmayacak türden iyi kurgulanmış tüm ritüeller, devletin devamlılığının sağlanmasında önemli rol oynamaktadır. Devlet elinde bulundurduğu sembolik gücü işlemlerini doğru yaparak bireylerce benimsenmesini sağlamaktadır.

Toplumsal düzenin yapısı, tıpkı toplumsal kurumlarda olduğu gibi yine devletin eli ve himayesi altındadır. Devlet tüm toplumsal yapı ile bağlantısı olacak tüm toplumsal kurumların kurucusudur. Kurduğu her kurumun nasıl olması gerektiğini sembolik iktidarı ile belirlemekte ve sonrasında bireylerce benimsenmesini izlemektedir. Bourdieu, devleti anlamak isteyenlerin öncelikle devletin sembolik gücü

olduğunu anlamaları gerektiğini söylemektedir. Devlet ürettiği ve sahip olduğu tüm toplumsal yapıları en başta sembolik gücü ile elde etmiştir.

Ona göre, devletin yoğun sembolik gücünün sembolik iktidarını getirdiğinin bilincinde olunursa, devletin işleyişi daha rahat bir biçimde anlaşılacaktır. Devlet kendi düşüncesini kamusal düşünce gibi aktarmaktadır. Kamusal düşünce, temelde nesnel yapıların oluşturduğu düşünce değil, devletin oluşturduğu ve nesnel yapılarca oluşturulmuş gibi yansıtılan düşüncedir. Bourdieu, tüm bu ayrıntılar göz önünde bulundurulduğu takdirde, devlet ve işleyiş hakkındaki temel görüşün değişeceğini ve görünmeyenlerin gün yüzüne çıkacağını vurgulamaktadır.

SONUÇ

Pierre Bourdieu sosyolojisini temelde, yanlış gördüğü düalizmleri aşma çizgisinde ilerletmiştir. O, sosyolojik birikimini paylaşırken yalnızca kavramlarını ortaya atıp çekilmemiş aksine, her bir kavramını örneklerle ve yaptığı çalışmalarla ilişkilendirmiştir. Bu çalışma Bourdieu'nün kavram analizlerini onun sosyolojik sistemini ve ilgilendiği konuların çoğunu içermektedir. Bourdieu kendi sosyolojisinde bir sistem geliştirip kendi kavramlarını ortaya atmıştır.

Onun geliştirdiği ve örneklerle açıkladığı her bir kavramı birbirinden ayrılmaz parçalar olarak ele alınmalıdır. Birlikteyken anlaşılır kılınan kavramları sosyoloji literatürünü meşgul eden problemlere çözümler ve öneriler sunmaktadır. Bu anlamda Bourdieu'nün habitus, alan ve sermaye gibi anahtar kavramları geliştirdiği çarkın temel dişleri olarak düşünülebilir. İlgilendiği problemleri birbirini tamamlayan kendi kavramları ile açıklamaktadır.

Bu bağlamda habitus alan ile alan ise sermaye ile birebir bağlantılıdır. Bireylerin davranışları, alışkanlıkları, içinde bulundukları grupları, inançları ve toplumsal olaylara yaklaşımları esasında kendi içerisinde alt başlıklara ayrılan bu temel üç kavram ile açıklanabilmektedir. Ortaya attığı kavramları ile aslında büyük bir sistem kuran Bourdieu, bu sistemi sosyolojide ilişkisellik ilkesi ile sürdürmektedir. Söz konusu ilkeyi diğer sosyal bilimcilere de sıklıkla tavsiye eden Bourdieu, kendisini bu sistemi kurmaya iten nedenin çözümlenemeyen ikilikler olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmada da Bourdieu'nün kurduğu sistem irdelenmiş ve analiz edilmiştir. Onun ilgilendiği çoğu konu çalışmada toparlanmış ve gündelik yaşamdan örneklerle açıklanmıştır. Bu bağlamda Bourdieu'nün sosyolojisinin aslında sadece yaşadığı dönemi açıklamak için değil, günümüz toplumlarının da karşılaştığı problemleri açıklamak için kullanılabilecek olması dikkat çekmektedir.

Çağımızın en önemli sosyolog ve düşünürlerinden biri olan Bourdieu, kendi kavramlarıyla bir sistem kurmuş, bu sistemin çıkış noktasını ve sistemi oluşturan kavramlarını çalışmalarında aktarmıştır. Sosyoloji tarihine bakıldığında uzun yıllar boyunca sürekli birbiri ile çarpışan ikilikler olduğu açıktır. Bu ikiliğin temeline inildiğinde ise sosyolojinin ortaya çıkışı ile bağlantısı olduğu görülmektedir. Bilindiği gibi sosyoloji, diğer bilim dalları arasında kendini kabul ettirme çabasında olduğu yıllarda özellikle felsefeden ayrı olduğunu kanıtlama amacı taşımaktadır. Söz konusu

dönemde ise, klasik sosyologlar sosyolojiyi diğer bilimlere benzetme çabası taşıdıklarından dolayı özneyi geri planda tutmak durumunda kalmışlardır. Bu sebeple uzun yıllar boyunca nesne ile özne, toplum ile birey, eylem ve yapısal ilişki karşılıklı biçimde ayrıştırılmıştır. İlerleyen zamanlarda da bu ayrıştırma ilkesi üzerinden sosyolojik analizler yapılmaya devam etmiştir. İkiliklerin sosyal teoriye zarar verdiğini düşünen Bourdieu, bu ayrıştırmayı sona erdirmek ve ikilikleri aşmak için çabalamıştır.

Diğer taraftan Bourdieu, sosyal teorinin tartışma konularından biri olan yapı-fail düalizmini aşmayı hedeflerken orta yolu kendi kuramı ile bulmayı amaçlamıştır. Kendisi gibi yine oldukça önemli olan düşünürlerden hem etkilenmiş hem de etkilenmiştir. Sistemini ortaya koyarken bu sistemi ve kendi düşüncelerini felsefe ile de ilişkilendirmiştir. Ona göre, ne yapı failerin eylemlerini belirlemekte ne de failerin eylemleri yapıyı ortaya çıkarmaktadır. Tek başına yapının da failinde eksik kalacağını vurgulayan Bourdieu bu husustaki açıklamalarını önce sosyolojinin temeline inerek açıklamıştır.

Ona göre, sosyoloji kesinlikle felsefe temelli bir bilim dalıdır. Esasında sadece sosyolojinin değil, diğer tüm bilim dallarının felsefeden doğduklarını, öncelikle bu durumun kabullenilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Nitekim kendisi de felsefe temelli bir sosyoloji ilkesi ile ilerlemektedir. Dolayısıyla ilkin, karşıtlıklara karşı gelmekle işe başlamış ve kendi kavramları ile büyük bir sistem kurmuştur. Ona göre, birey olmadan toplumun, özne olmadan nesnenin ve yapı olmadan eylemin bir anlamı olmayacaktır. Birey ve toplumu ayrıştırmadan analiz etmek sosyal bilimcileri daha doğru sonuçlara ulaştıracaktır.

Bourdieu'nün ilişkisel sisteminde habitus ile bireylerin içselleştirdikleri dışsal yapılar, alan ile işgal ettikleri konumlar, sermaye ile de maddi manevi tüm birikimleri ve bu birikimler sonucu davranış ve konumlanış şekilleri göze çarpmaktadır. Her alanı ayrı bir uzam olarak ele alan Bourdieu, uzamların analizlerini de habitus ve sermaye ile yapmaktadır. Sermaye, alan içerisindeki bireyi şekillendirmekte, her alanda bulunan farklı sermaye türleri ise bireylerin konumlanış biçimlerini yönlendirmektedir. Dolayısıyla tüm bu sistem içerisinde, birey toplumu toplum da bireyi şekillendirmektedir.

Diğer taraftan bütün bu düşüncelerin yanında, Bourdieu'nün dikkat çektiği nokta, birey toplumu şekillendirirken bile toplumun istediği biçimde hareket etmektedir.

Toplum bireyi şekillendirirken bireyi edilgen bir duruma dönüştürmektedir. Edilgin bir konumda bulunan birey, toplumun kalıplarını içselleştirip sonrasında topluma etki etmektedir. Bireylerin yapıyı şekillendirmeleri noktasında ise yapılar edilgenleşmektedir. Bu durum da toplumsal yapı içerisindeki normların yeniden üretilmesine neden olmaktadır. Bourdieu yapının belirleyiciliği olarak tanımladığı bu durumun tek bir şekilde aşılabileceğinden bahsetmektedir.

Yapının belirleyiciliğinde eyleyiciler her ne kadar etkisiz birer kukla gibi görünse de belli sınırlara ulaştıklarında karşı çıkma yetisini tekrar kazanabilmektedirler. Bourdieu sosyolojisinin en çok dikkat çeken kısmı aslında hem yapıların bireyleri hem de bireylerin yapıları etkilemesidir. Bu çalışmada da Bourdieu'nün bu fikri üzerinden gidilerek onun kavramları ve kuramı açıklanmıştır. Ayrıca düalizimleri anahtar kelimelerinin derinine inerek açıklayan Bourdieu, söz konusu karşıtlıkları tahakküm çerçevesinde de ele almaktadır.

Toplumun tahakkümü altındaki bireyler, kendileri sayesinde bu durumdan kurtulabilmektedirler. Bu durumdan kurtuluş için ise düşünümsellik ilkesinin benimsenmesi gerekmektedir. Bireyler belli yatkınlıkların farkında olmalı ve bununla başa çıkabilecek yöntemlere yönelmelidirler. Yani bireylerin düşünümsellik ile birlikte tahakküm çarklarına karşı bir karşı geliş tavrı sergilemeleri gerekmektedir. Bourdieu toplumdaki neredeyse tüm eşitsizliklerin, bireylerin alanlar arasındaki eşitsiz konumlanmasına buna bağlı olarak habitusun şekillenmesine ve sermaye türlerinin eşitsiz dağılımına dikkat çekmektedir.

Bireylerin bu durumu habitusları dolayısıyla anlamakta zorlandıklarını belirten Bourdieu, olağan dışı olan tahakküm etkilerinin olağanmış gibi kabul edildiğinden bahsetmektedir. Bu noktada tahakkümün etkilerinin ne kadar ağır ve etkili olduğunu vurgulamaktadır. Tahakküm konusu, esasında toplumsal yaşam içerisinde kendini çok farklı şekillerde gösterebilmekte ve her alanda farklı tahakküm biçimleri bulunmaktadır. Bourdieu, bireylerin gündelik yaşamlarındaki eşitsizliğin, sermaye alan ve habituslara işlenen tahakküm kaynaklı olduğunun altını çizmektedir.

Ele aldığı konulara bütüncül bir yaklaşımla yaklaşan Bourdieu, tahakkümü, eşitsizlikleri, bireyi ve toplumu, yaşam içerisindeki mücadeleyi ve mücadele alanlarını habitus alan ve sermaye üçlüsü ile açıklamıştır. Sosyolojiyi meşgul eden konuları Bourdieu'nün kendi kavramlarıyla nasıl açıkladığı konusu detayları ile bu çalışma

içerisinde ele alınmıştır. Buradan hareketle Bourdieu, sadece sosyolojik verilerle veya felsefi bakış açısı ile bir konu hakkında sonuca ulaşamayacağını vurgulamaktadır. Onun sistemi çok köklü bir ağaç gibi analiz edilmelidir. Dolayısıyla sosyal bilimcinin sosyolojik veriler, felsefi bakış açısı çok yönlü okuma ve ilişkisel çizgide ilerleyen bir sosyoloji ile çözümleme yapması gerekmektedir.

Bourdieu, sermaye türlerinden bireylerin habituslarının şekillenmesine, alanlar arası bireylerin konumlanışlarına, ebeveynlerden çocuklarına miras kalan kültürel sermayeye ve cinsler arası ilişkilerin ortaya çıkardığı eril tahakküme değinmiştir. Bu çalışmada da Bourdieu'nün epistemolojik çerçevesi, habitus alan ve sermaye üçlüsü, felsefe ve sosyoloji ilişkisi ve tahakküm ve devlete dair düşünceleri analiz edilmiştir. Çalışma içerisinde, sosyolojiyi ilgilendiren konulara onun perspektifinden bakarak, kavramları, açıklamaları ve örnekleri belli karşılaştırmalara dayanarak ele alınmakta ve açıklanmaktadır.

Sonuç olarak Pierre Bourdieu, genel çerçevede sosyolojinin ilgilendiği birçok konu ile ilgilenmiş, uzun yıllar boyunca sosyoloji literatürünü meşgul eden konulara da açıklık getirmeye çalışmıştır. Ortaya attığı kavramlarla bir sistem kurmuş ve kendi fikirlerini bu sistemden hareketle açıklamıştır. Onun fikirleri belli bir tarihe kadar geçerliliği olan fikirler değildir. Bunun aksine o, zamansız bir düşünür olarak ele alınmalıdır. Çünkü o, toplum içerisinde sürekli olarak yeniden üretilen, değişim ve dönüşüme uğrayan problemlere değinmektedir. Bu bağlamda Bourdieu, ele aldığı sorunları kendi zincirleme kavramları ile açıklamış ve sorunlara yönelik çözümler sunmuş çağdaş önemli bir düşünür ve sosyologdur.

KAYNAKÇA

- Adorno, T. W. (2021). *Minima moralia*. (O. Koçak, Çev.). İstanbul: Metis yayınları.
- Aman, F. (2016). *Toplum nedir?*. Bursa: Emin yayınları.
- Ayyıldız, A. (2022). Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi Işığında Sosyal Çalışmayı Anlamak. *İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(3), 261-284.
- Bahadır, M. (2020). *Kültürel Sermayenin Yeniden Üretimi Bağlamında Pierre Bourdieu ve Sosyolojisi; Atatürk Üniversitesi İntern Doktorları Üzerine Bir İnceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erzurum.
- Bauman, Z. (2014). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.). İstanbul: Ayrıntı yayınları.
- Bayrakdar, S. (2020). *Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Sembolik Şiddet Bağlamında Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Bursa.
- Bourdieu, P. (1999). *Sanatın kuralları*. (N. K. Sevil, Çev.). İstanbul: Yapı kredi yayınları.
- Bourdieu, P. (2003). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar*. (N. Ökten, Çev.). İstanbul: İletişim yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Pratik nedenler*. (H. U. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Hil yayınları.
- Bourdieu, P. (2006). *Televizyon üzerine*. (H. Yücel, Çev.). İstanbul: Yapı Kredi yayınları.
- Bourdieu, P. (2013). *Seçilmiş metinler*. (L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik yayınları.
- Bourdieu, P. (2015). *Devlet üzerinde*. (A. Sümer, Çev.). İstanbul: İletişim yayınları.
- Bourdieu, P. (2016a). *Sosyoloji meseleleri*. (M. Gültekin vd., Çev.). Ankara: Heretik yayınları.
- Bourdieu, P. (2016b). *Akademik aklın eleştirisi pascalca düşünme çabaları*. (P. B. Yalım Çev.). İstanbul: Metis yayınları.
- Bourdieu, P. (2018). *Bilimin toplumsal kullanımları bilimsel alanın klinik bir sosyolojisi için*. (L. Ünsaldı, Çev.). Ankara: Heretik yayınları.

- Bourdieu, P. (2021). *Ayrim: beğeni yargısının toplumsal eleştirisi*. (D. Fırat, Çev.). Ankara: Nika yayınevi.
- Bourdieu, P. (2021a). *Genel sosyoloji college de france dersleri (1981-1983)*. (Z. Emirosmanoğlu, Çev.). İstanbul: İletişim yayınları.
- Bourdieu, P. (2021b). *Homo academicus*. (N. Ökten vd., Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Bourdieu, P. (2023). *Leçon sur la leçon - ders üzerine ders*. (T. Karakaya, Çev.). İstanbul: Paradigma yayınları.
- Calhoun, C. (2007). “Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 77-131.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çeğin, G. (2017). *Terkipler*. Denizli: Kafka kitap kafe yayınları.
- Çeğin, G. (2018). “-Gündelik Hayatın Kavranışı İçin- Pierre Bourdieu’nün Kavramsal Repertuarının Verimlilikleri ve Sınırlılıkları”. İçinde, G. Çeğin ve A. Esgin (Ed.), *Gündelik hayat sosyolojisi temalar, sorunsallar ve güzargahlar* (s. 405-431.). Ankara: Phoenix yayınevi.
- Çetin, B. (2016). *Pierre Bourdieu’nün Makro ve Mikro Sosyal Teoriler Karşısındaki Konumu* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Aydın.
- Dönmezer, S. (1994). *Toplumbilim*. İstanbul: Beta basım a.ş.
- Dursun, O. (2018). Toplumu Pierre Bourdieu İle Düşünmek. *Global Media Journal TR Edition Dergisi*, 8(16), 68-123.
- Erbay, B. (2018). *Howard S. Becker ve Pierre Bourdieu’nün Sanat Sosyolojisi Yaklaşımları: Karşılaştırmalı Bir Çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Field, J. (2006). *Sosyal sermaye*. (B. Bilgin-B. Şen, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi yayınları.
- Harker, R. (1984). On Reproduction, Habitus and Education. *British Journal of Sociology of Education*, 5(2), 117-127.

- İnce, M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(1), 294-319.
- Karakayalı, N. (2007). “Bourdieu, Adorno ve Sosyolojik Düşüncenin Sınırları”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (s. 227-255.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim yayınları.
- Kaya, A. (2007). “Pierre Bourdieu’nun Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi* (s. 397-421.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim yayınları.
- Kaya, B. (2018). *Beğeni Tercihleri Üzerinden Kültürel ve Sınıfsal Farklılıklara Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak: Denizli Kentinde Orta Sınıflarda Kültürel Farklılıkların Yansımaları* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Denizli.
- Köse, H. (2004). *Bourdieu medyaya karşı*. İstanbul: Papirüs yayınevi.
- Lechte, J. (2006). *Elli çağdaş düşünür*. (B. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Açılım kitap yayınları.
- Marshall, G. (2005). *Sosyoloji sözlüğü*. (O. Akınhay-D. Kömürcü, Çev.). Ankara: Bilim ve sanat yayınları.
- Mouzelis, N. (2007). “Katılımcı-Toplumsal Bütün Sorunu: Parsons, Bourdieu, Giddens”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (s. 187-227.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim yayınları.
- Öztimur, N. (2007). “Feminist Teoride Pierre Bourdieu Tartışmaları”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (s. 581-605.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim yayınları.
- Palabıyık, A. (2011). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde “Habitus”, “Sermaye” ve “Alan” Üzerine. *Liberal Düşünce Dergisi*, 16(61-62), 121-141.
- Palabıyık, A. (2020). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine. *HABITUS Toplumbilim Dergisi*, 1(1), 1-22.

- Swingewood, A. (1998). *Sosyolojik düşüncenin kısa tarihi*. (O. Akınhay, Çev.). Ankara: Bilim ve sanat yayınları.
- Şencan, E. (2020). *İstanbul İlinde Yaşayan Farklı Meslek Gruplarına Mensup Kişilerin Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Aydın Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. İstanbul.
- Ünal, A. Z. (2007). “Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (s. 161-187.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim yayınları.
- Wacquant, L. (2007). “Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (s. 53-77.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim yayınları.
- Wallace, R. A. Ve Wolf, A. (2002). *Çağdaş sosyoloji kuramları*. (L. Elburuz ve M. R. Ayas, Çev.). Ankara: Doğubatı yayınları.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu’nün Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi*, 1(22), 121-138.
- Yel, A. M. (2007). “Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik”. (G. Çeğin, Çev.). (İçinde), *Ocak ve zanaat: Pierre Bourdieu derlemesi* (s. 559-581.). Der: G. Çeğin- E. Göker- A. Arlı- Ü. Tatlıcan. İstanbul: İletişim yayınları.

DİZİN

-A-

Alan, 26,33,31

Alan ve Oyun, 26,31,32

-B-

Bourdieu, 7,8,10,66,88,94,98

Bilimsel Alan, 32

Beden Nosyonu, 48,94

-D-

Devlet Zihniyeti, 105,109

Devlete İnaniş, 108,109

Dil Sosyolojisi, 45

-E-

Eril Tahakküm, 91,100

Eril Bakış, 100

Ekonomik Sermaye, 39

Entelektüel Alan, 33

-F-

Feminist Teori, 102

Felsefe ve Sosyoloji, 58,60

-G-

Giddens, 87

-H-

Habitus, 22

-İ-

İktidar Alanı, 31

-K-

Kadronun Yeniden Üretilmi, 44

Kültürel Sermaye, 46

-N-

Nesnelleşmiş Kültürel Sermaye, 50

-O-

Oyun, 26,28

-P-

Parsons, 87

-R-

Refleksivite, 34

-S-

Sosyoloji, 7,11,15,17

Sermaye, 36,39,46,48

Simgesel Sermaye, 54

Sosyal Sermaye, 41

Skolastik Bakış, 61

Sosyolojik Nesne, 60,67

-T-

Toplumsalın Yeniden Üretimi, 66,73

Toplumsal Uzam, 20